The Asiatic Society Of Bombay
THIS MANUSCRIPT HAS BEEN ADOPTED FOR
MICROFILMING BY: SMT. P.R. KANGLE IN
MEMORY OF HER LATE FATHER R.P. KANGLE
Date 09/10/2009

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः॥ हरिः ॐ समाम्नायः समाम्नातः सव्याख्यातव्यस्तमिमंसमाम्नायंनिघंटवइत्याचक्षतेनिघंटवः कस्मान्निगमाइमेभवं
तिछंदोभ्यःसमाहृत्यसमाहृत्यसमाम्नानात्तेनिगंतवएवसंतोनिगमनान्निघंटवउच्यंतइत्यौपमन्यवोपिवाहननादेवस्यःसमाहृताभवं
तियद्वासमाहृताभवंतितद्यान्येतानिचत्वारिपदजातानिनामाख्यातेचोपसर्गनिपाताश्चतानीमानिभवंतितंत्रेतंनामाख्यातयोर्लक्षणंप्रति
पादितमाख्यातंसत्वप्रधानानिनामानितद्यत्रो भेभावप्रधानेभवतः पूर्वापरीभूतंभावमाख्यातेनाचष्टेव्रजतिपचतीत्यपक्रम
प्रभृत्यपवर्गपर्यंतमूर्तंसत्वभूतंसत्वनामभिर्व्याप्तंक्रियत्यदूतिसत्वानामुपदेशोगौरश्वःपुरुषोहस्तीतिभवतीतिभावस्यास्तेशेते
अजतितिष्ठतीतींद्रियनित्यंवचनमौडुंबरायणः॥१॥नत्रचतुष्टयेनापपद्यतेयुगपदसंनानांवाशब्दानामितरेतरोपदेशः शास्त्रस्तुतोयो
गश्चव्याप्तिमत्वानुरागस्थाणीयस्त्वाच्छब्देनसंज्ञाकरणंव्यवहारार्थंलोकेतेषामनुष्यवदेवतामिधानंपुरुषविद्यानित्यत्वात्कर्मसं
पत्तिर्मंत्रोवेदेषुभावविकाराभवंतीतिवार्ष्यायणिर्जायतेस्तिविपरिणमतेवर्द्धतेपक्षीयतेविनश्यतीतिजायतइतिपूर्वभावस्यादिमाच
ष्टेनापरभावस्यादिमाचष्टेनप्रतिषेधत्यस्तीत्यन्नस्यसत्वस्यावधारणंविपरिणमतइत्यप्रच्यवमानस्यतत्स्वादिकारंवर्धतइतिस्वां
शाभ्युच्चयंसंयोगिकानांवार्थानांवर्धतेविनयेनेतिवावर्धंसरणंरेतिवापक्षीयतइत्येतेनैवव्याख्यातःप्रतिलोमंविनश्यतीत्यपर
भावस्यादिमाचष्टेनपूर्वभावस्यादिमाचष्टेनप्रतिषेधति॥२॥अतोन्यभावविकाराएतेषामेवविकाराभवंतीतिहस्माहतेयथावच
नभ्यूहस्तव्यानिर्बंहतेरुपसर्गोअर्थानिराकृतिराकरणंयनोनामाख्यातयोस्तत्कर्मोपसंयोगद्योतकाभवंत्यन्यावाचःपदार्थाभि
धेयंतीतिगार्ग्यस्तत्पुनरुपदार्थंप्राकृतिमेतन्नामाख्यातयोरर्थविकरणमाहुरयंवागर्थंप्रपद्येत्येतस्यप्रातिलोम्यमभीत्यभिमुख्यंप्रतीत्येतस्य
प्रातिलोम्यमतिसृज्यभिपद्यतेतार्थेनिर्वृतीत्येतयोःप्रातिलोम्यंन्यवेतिविनिग्रहार्थीयाउदित्येतयोःप्रातिलोम्यंसमित्येकीभावंव्यप
त्येतस्यप्रातिलोम्यमन्वितिसादृश्यापरभावमपीतिसंसर्गमुपस्कुर्वंतोनामपरातिसर्वतोभावमधीस्कुर्वंतोभावमेवाख्यायेवंभूतंब्रूयाद्वचान
र्थान्प्राकृतानुपसिंतव्याः॥३॥अथनिपाताश्चावचेष्वर्थेषुनिपतंत्यप्युपमार्थेपिकर्मोपसंग्रहार्थेपिपदपूरणासेषामेतेचत्वारउप
मार्थेभवंतीतिभाषायांचान्यध्यायंचाग्निरिवेंद्रइवेतिनेतिप्रतिषेधार्थोयोभाषायामुभयमन्वध्यायन्नेंद्रंदेवममंसतेतिप्रतिषेधा १

धीयः पुरस्तादुपचारःस्तस्ययत्प्रतिषेधतिदुर्महासानसुरावामित्यपभार्योयत्परिष्टादुपचारस्तस्ययेनापभिमीतेचिदित्येषानेककर्मो
चायश्चिदिंद्रश्चाग्निश्चेतिपजायामाचार्येश्चिदिंद्रंयत्कस्माच्चाचार्यआचारंग्राहयत्यथाचिनोत्यर्थानाचिनोतिबुद्धिमितिवादधिचिदित्यपमा
र्थेकुत्साभाषांश्चिदाहेत्ययत्कुत्सितेकुत्साभाषाःकुत्सोपसीदतिनुदत्येषानेककर्मेकेदन्नुकरिष्यतीतिहेत्वपदेशेकथंनुकरिष्यतीत्यनुपृष्टे
नन्वेतेकाक्षरादितिचायाप्युपमार्थंभवति॥ वृक्षस्यनुतेपुरुहूतनव्याः॥ वृक्षस्येवनेपुरुहूतशाखावयाः शाखावेतेर्वीनायनाभवंति
शाखाःस्वराया शक्नोतेर्वायतस्यागमादर्थंप्रथक्कर्मेतिविद्यायतेनत्वेदृशेकामिवविग्रहेणपृथक्कर्मसंकर्मोपसंग्रहश्चेतिसमुच्च
यार्थउभाभ्यांसंप्रयुज्यतेदचवंचकृत्वहन्त्यंतरिमन्नेवार्थेदेवेभ्यश्चपितृभ्यएत्याकारोवेतिविचारणार्थेहंताहंएथिवीमिमांनि
दधानीहवहेत्यथापिसमुच्चयार्थंभवति॥ ४॥वायुर्वात्वामनुर्वात्विति॥अहइतिचहइतिचविनिग्रहार्थीयोपूर्वेणसंप्रयुज्येतेअयमेह
देकरोत्ययमिहदेहकरिष्यतीदन्नकरिष्यतीत्ययापुकारएतस्मिन्नेवार्थउत्तरेणसृष्येमेवदेतिसत्यमुतेवदंतीत्यथापिपदपूरणइ
दमुनउहीत्यपानेककर्मेदंहिकरिष्यतीतिहेत्वपदेशकथंहिकरिष्यतीत्यनुपृष्टेकथंहिव्याकरिष्यतात्यस्यायोकिलेतिविद्याप्रकर्षे
एवंकिलेत्यथापिननन्वेतेताभ्यांसंप्रयुज्यतेनुपृष्टेनाकिलेवंननुकिलेवंमेतिप्रतिषेधेनाकार्थोमाकार्थोरितिचखल्वित्येतिरवलुक्
चाक्लृप्तमथापिपदपूरणएवंखलुतद्भवतीतिशश्वदितिविचिकित्सार्थीयोभाषायांशश्वदेवमित्यनुपृष्टएवंशश्वदित्यस्यपृष्टे
नेतिविचिकित्सार्थीयोभाषायामुभयमन्वध्यायन्यिधिकित्सार्थीयश्चपदपूरणश्चागत्यइंद्रायहविर्मरुत्भ्रःसंप्रहिणोत
सोचकमसइंद्रन्यपरिदेवयांचक्रे॥ ५॥ननुनमस्तिनोऽकृतंहृदयदद्रुतं॥अन्यस्यचिन्मनसिसंचरण्यमुतो धीतोविनश्यति॥ननूमन्य
त्यघतनंनोएवस्यत्मनमघानिमघवित्यत्रोनामधेयंघोतनद्रुतिसतःश्चयपाशंसनीयःकालोद्योहीनःकालः॥कस्तेहृदयदद्रु
तं॥कस्तेहृदयदभ्रमिदमपीतरद्रुतमभ्रमिवान्यस्यचित्तमभिसंचरण्यमभिसंचार्यन्योनानेयश्चित्तंचेततिरुतो धीतोविनश्यतीति
स्यधीतंविनश्यत्याध्यातमभिप्रेतमथापिपदपूरणः॥ ६॥नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेवहायेदूदक्षिणामधोनी॥शिक्षास्तोतृभ्यो
मातिघाभगोनाहृदेदमविदथेसुवीराः॥सातेप्रतिवरोवरंजरित्रेवरोवरयितव्योभवतिजरितागारितादक्षिणामघोनीमघवतीम

नि० ५०
२

मधमितिधननामध्येयंमहतेदानकर्मणोदक्षिणादत्तेःसमर्द्धयतिकर्मणोव्यृद्धंसमर्धयतीत्यपिवाप्रदक्षिणागमनाद्दिशमभिप्रेत्यदि
क्षस्यप्रकृतिर्दक्षिणाहस्तस्तस्माद्दक्षकर्मणोदाशतेर्वास्याद्दानकर्मणोहस्तोहिते:प्राशुदर्शनेदेहिसोदभ्यःकामान्मासमानतिदेहोमासमानति
हायदाभगोनोस्तुहदूदमस्वेदनेभगोभजतेरहदितिमहतोनामध्येयंपरिवृढंभवतिवीरवंतःकल्याणवीरावावीरोवीरोवीर
पत्यमित्रानेतेर्वास्याद्दृतिकर्मणोवीरयंतेवासीमितिपरिग्रहार्थीयोवापदरक्षणोवा॥प्रसीमादित्योअरराजत॥प्रारराजदितिवाप्रा
रराजत्सर्वतइतिवासीमतःसुरुचोवेनआवरितिचव्यृत्पन्नात्सर्वतआदित्यःसुरुचआदित्यरश्मयःसुरोचनादपिवासीमेत्येत
दनर्थकंसुपबंधमाद्दीनपेचकर्मणोसाम्नःसामनःसीमातोमर्यादातःसीमामर्यादावविषात्यतिदेशमितिखंडितिविनिग्रहार्थयं
सर्वनामानुदात्तमहनामेत्येके॥ऋचोत्रःपोषमास्तेपुपुष्वान्गायत्रेगायतिराङ्कराषु॥ब्रह्मवोवदतिजातविद्यायज्ञस्यमात्रांवि
मिमीतउत्रः॥इत्यृत्विकर्मणोविनियोगभाचष्टऋचामेकःपोषमास्तेपुपुष्वान्होतर्गर्चनागायत्रमेकोगायतिशाक्वराषूद्गातागाय
त्रंगायतेस्तुतिकर्मणःशाक्वर्यऋचःशाक्वरीणांराक्वरीर्चमितिवितायतेब्रह्मैकोजातेजातेवि
द्यांवदतिब्रह्मासर्वविद्यःसर्वंवेदितुमर्हतिब्रह्मापरिवृढश्रुतोब्रह्मपरिवृढंसर्वतोयत्तस्यमात्रांविमिमीतएकोध्वर्युरध्वर्यु
रध्वरयुरध्वर्यतेर्नस्वध्वरस्यनेताध्वरंकामयतइतिवापिवाधीयानेयुरुपबंधोध्वरइतियज्ञनामध्वरतिर्हिंसाकर्मातत्प्रतिषेधो
निपातइत्येकेतत्कथमनुदात्तप्रकृतिनामस्याद्द्रष्टव्यंयंतुभवत्कतत्वंसख्यस्थिरपातमाङ्गरितिहितोयायामुनोत्वंसमतन्वंवि
सस्त्रइतिचतुर्ध्यामथापिप्रथमाबहुवचने॥क्षेअण्वंतःकर्णवंतःसखायोमनोजवेष्वसमाबभूवुः॥आदघ्नासउपकक्षासउत्वेद्रुद्राइवस्तुभाउत्वेददृश्रे॥आक्षिमंतःकर्णवंतःसखायोक्षिचक्षेरनक्तेरित्यायायणस्तस्मादेतव्यक्तंरूपमभवतद्
तिहविज्ञायतेकर्णःकृंततेर्निकृत्तहारोभवत्यक्षेतेरित्यायायणऋक्षतीवरंवेउदगंतामितिहविज्ञायतेमनसोप्रजवेष्वसमा
बभूवुरास्यदघ्नाःपरउपकक्षदघ्नाअपरआस्यमस्यतेरास्यंदतएनदन्नमितिवादघ्नंदघ्नंतस्त्रवतिकर्मणोदस्यंतेर्वास्याद्दि
रदनंरभवतिप्रस्नेयाद्रुद्राइवेकेप्रस्नेयाद्दृशिरस्नानाहार्क्षेदृक्षादशद्रुकर्मणोक्षादतेर्वास्याक्षीतीभावकर्मणोथापिसमुद्र २

5
1916

यार्थेभवतिपर्यायाद्रुवत्तदाश्विनमाश्विनंचपर्यायाश्चेत्यथमेत्प्रकृतेर्थमितादक्षेषुग्रंथेषुवाक्यपरणाःआगच्छंतिपदपूरणास्तेमिताक्षरेष्वनर्थ
काःकमीमिहितिवाण॥निपूर्वकासश्विद्दिन्नरोमरितोकारकादिवाविभक्त्यंतोववाशिरेशिशिरेजीवनायके॥शिशिरेजीवनाय॥शिशिरे
श्रणातेःशम्नातेर्वा॥एमेनस्रजनासुते॥आस्रजतेर्नसुते॥तमिद्वर्धंतुनोगिरः॥तंवर्धयंतुनोगिरस्तुतयोगिरोगृणोतेः॥अयमुनेसमनसि॥
अर्यतेस्समतसीवोपिदृश्यतेसुवि दुरिवसुविज्ञायतेवाथापिनेत्येषदित्येतेनसंप्रयुज्यतेपरिमये॥१०॥हविर्भिरेकस्वरितःसचेतेसुचेत
एकस्रवेषुसोमाच॥शचीमदंतउतदक्षिणाभिर्नेंद्रिस्यायंत्यानरकंपतामेतिनरकन्यरकंनीचैर्गमनेनासिन्नमणंरज्ञानमल्पमप्यस्मी
निवाथापिनचेत्येषदित्येतेनसंप्रयुज्यतेनुष्टनचेत्सुरांपिबंतीतिसुरासुनोतेरवमुञ्चावंचधर्थेषुनियतेतितउर्यक्षितव्याः॥११॥इतीमनि
चत्वारिपदजातानाख्यातिकानिमानीत्याख्यातेचोपसर्गनिपाताश्चतत्रनामान्याख्यातजानातीतिशाकटायनोनैरुक्तसमयश्चनसर्वाणीतिगार्ग्यो
वैय्याकरणानांचैकेतद्यत्रस्वरसंस्कारोसमर्थोप्रादेशिकेनगुणेनान्वितोस्यार्थोसंविज्ञानानितानियथागोऽश्वःपुरुषोहस्तीयथचेत्सर्वाण्य
ख्यातजानिनामानिसकर्मकेःकश्चत्तत्कर्मकुर्यात्सर्वंतत्सचेतनथाचक्षीरन्यःकश्चाध्वानमश्नुवीताश्वःसचनीयस्याद्यत्किंचिद्देधान्तेनदृश्या
पिचेत्सर्वाण्यास्यातजानिनामानिसकर्मायावद्भिर्भावैसंप्रयुज्यतेतावद्भिर्भावैनामधेयप्रतिलंभस्यात्तत्रवैरूपाद्दरशायावासंजनीतस्यात्॥१२॥
अथापियएषान्यायवान्कर्मनामिकःसंस्कारोयथाचापिप्रतीतार्थोनिरुक्तस्तेनान्याचक्षीरन्पुरुषंपुरिशयइत्याचक्षीरंनेत्यध्वंतर्दनमिति
तणमथापिनिष्पन्नेभिव्याहारेभिविचार्यतेप्रथनास्थिवीयाङ्कःकृण्नामप्रथयिथयकिमाधारश्चेत्सथानान्वितेर्थेप्रादेशिकेविकारेपदेभ्यः
पदेतरार्थोसांचस्कारशाकटायनस्तेःकारितंचयकारादिचोतकरणमस्तेःयुङ्चमकारादिचायापिसत्यपरोभावइत्याङ्रपरमाङ्गावात्
पूर्वस्यप्रदेशोनोपपद्यतइतितदेतन्नोपपद्यते॥१३॥यथोहिनुवाएतन्नद्यत्रस्वरसंस्कारोसमर्थोप्रादेशिकेनगुणेनान्वितोस्यातोसंवेप्रादे
शिकमित्येवंसत्यनुवाकंभएवंभवतियथोएतद्यकश्चत्तत्कर्मकुर्यात्सर्वंतत्सचेतनथाचक्षीरन्नितिपश्यामःसमानकर्मणांनामधेयप्रतिलंभमे
कर्षान्नैकपांयथायत्तत्सापरिव्राजकोजीवनोभमिजइत्येतेनैवानरःप्रत्यक्तोयथोएतद्यद्यचापिप्रतीतार्थोनिरुक्तस्तेनान्याच्चक्षीरन्निसंस्य
त्तसंप्रयोगाःकृतोथैकपदिकायथाग्रेतिवर्दमनाजाव्यआङ्गरोजागरूकोदविहोभितियथोएतेनिष्पन्नेभिव्याहारेभिविचार्यंतीतीभवति

हिनिष्पन्नेभिव्याहारयोगपरीष्टिःप्रथनास्थिर्वात्याङ्गःकरणनामप्रथयिष्यकिमाधारश्चेत्यर्थवेदर्शनेनपथुरप्रथिताचेदप्यन्येरप्याप्येवंसर्वे
ष्वदृष्टप्रवादाउपालक्ष्यंतेयथोएतत्संदंशःपदेनराधंसंचस्करंणयोनान्वितर्थसंचस्कारस्तेनगर्ह्यःसेषामुरुषगर्हानशास्त्रगर्हाइतियथो
एतदपरस्माद्वाक्यशेषस्यप्रदर्शनोपपद्यतइतियथाः पर्वोत्पन्नानांसत्वानामपरस्माद्वान्नाम्नोधेयप्रतिलंभेभेकेषांनेकेषांयथाकि
त्यादीलंबच्चूडकइतिबिल्वेभरणाद्वाभेदनाद्वा॥१५॥अथापादमंतरेणमंत्रेधर्थप्रत्ययोनविद्यतेर्थमप्रतियतोनात्यंतंस्वरसंस्कारोदृश्यतेदृश्यते
द्यास्तानेव्याकरणस्यकात्स्न्यंस्यार्थसाधकंचयदिमंत्रार्थप्रत्ययायानर्थकंभवतीतिकोहेतोनर्थकाहिमंत्रास्तदेतेनोपेक्षितव्यानियतवाचोयुक्त
योनियतानुपूर्व्याभवंत्यथापिब्राह्मणेनरूपसंपन्नाविधीयंतेऽरुप्रथयतिप्रोहाणीतिप्रोहत्यथाप्यनुपपन्नार्थाभवंत्योपधेत्रा
यस्येनंस्वधितेमनोहिंसीरित्याहहिसन्नथापिविप्रतिषिद्धार्थाभवंति॥एकएवरुद्रोवतस्तेनहितीयः॥असंख्याताःसहस्राणियेरुद्राअधिभूम्यां
॥अशत्रुरंद्रजात्रिषेशतंसेनाअजयत्साकमिंद्रइत्यापिज्ञानंतंसंप्रेक्ष्यतत्रन्यूनमभिध्यमानायानुब्रूहीत्यथाप्याहादितिःसर्वमित्यादितिर्द्यौ
रदितिरंतरिक्षमितिनऽपरिषाद्यास्यामोथाप्यविस्पष्टाथाभवंत्यप्यग्न्याहाश्मन्नारयाग्निकणुकेति॥१५॥अथवंतःशब्दसामान्या
दनेहूयतत्रस्यसमूहूयद्रप्सस्मूहूयत्रुभंक्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदतीतिब्राह्मणंक्रीळंतोपुत्रैर्नप्रभिरितियथोएतनियतवाचोयुक्त
योनियतानुपूर्व्याभवंतीतिलौकिकेष्वप्येतद्यथेंद्राग्नीपितापुत्रावितियथोएतद्ब्राह्मणेनरूपसंपन्नाविधीयंतेऽरुप्रदानुवादःसभ
वतियथोएतदनुपपन्नार्थाभवंतीतिलौकिकेष्वप्येतद्यथापसंलोयंब्राह्मणोनमित्रोराजेतियथोएतज्जानंतंसंप्रथतीतिजानंतमभिवादयंतेजानंतमधुपर्कंप्राहेतियथोएतदादितिःसर्वमितिनेषस्थानो
रपराधोयदेनमंधोनपश्यतिपुरुषापराधःसभवतियथाजानपदीषुविघातःपुरुषविशेषोभवतिपारोवर्यवितत्कुरुवलुवेदित्पुभ्र
योविधःप्रशस्यतेभवति॥१६॥अथापादमंतरेणपदविभागोनविद्यते॥अवसायपदृतेरुद्रमळेतिपदृदवसंगावःपथ्यदनमवेतर्गत्स
र्थस्यासोमामकरणस्तस्मान्नामकंयंळेत्यवसायाख्यातमितिस्यतिरुपरस्टोविमोचनेतस्मादवसृळेतिदृतोनिर्क्रत्याद्दमाजगामेतिपंच
म्यर्थप्रेक्षावाषष्ठ्यर्थप्रेक्षायाःकारांतपरोनिर्क्रत्याभाचक्ष्येतिचतुर्थ्यर्थप्रेक्षेकारांतपरस्यसंनिकर्षःसंहितापदप्रकृतिःसंहितापद

7
1916

प्रकृतिःसंहितापदप्रकृतीनिसर्वचरणानांपार्श्वेदान्यथापियातेदेवतेनबह्वःप्रदेशाभवंतितेदेतेनोपेक्षितव्यंतेचेद्भूयुर्लिंगज्ञाअघमइति।
इंद्रंनखारावसोदेवतावायुंपूषणंतीतिवायुलिंगंचेंद्रलिंगंचाग्नेयेमंत्रेग्निरियमन्योलिखितःसहस्रेतितथाग्निर्मोच्यवेमंत्रेलिखितोऽग्निर्वि
ग्निर्विरित्यप्यस्यदर्शनेनामभवतिप्रथापिज्ञानप्रशंसाभवत्यज्ञानर्तिंदाच॥१७॥स्थाणुरयंभारहारःकिलाभूदधीत्यवेदन्नविजानातियो
र्थं॥योर्थमेवंजानातिकलंभद्रमश्नुतेनाकमेतिज्ञानविधूतपाप्मा॥यद्धृतमविजानंतंनिगदेनवशाद्यते॥अनग्नाविवशुष्कैधोनतज्ज्वलति
कर्हिचित्॥स्थाणुरित्यंतरर्थोनिरणस्तोवा॥१८॥उतत्वःपश्यन्नददर्शवाचमुतत्वःशृण्वन्नशृणोत्येनां॥उतोत्वस्मैतन्वंऽविसस्रेजा
येवपत्यउशतीसुवासाः॥अथैकःपश्यन्नपश्यतिवाचमपिचशृण्वन्नशृणोत्येनामित्यविद्वांसमाहार्धमथैकस्मैतन्वंविसस्रेतिस्व
मात्मानंविकरणेतज्ज्ञानंप्रकाशनमथैस्यान्नयावाचोपभोक्तमयावाचाजायेवपत्येकामयमानासुवासाऋतुकालेषुसुवासाःकल्याणवा
साःकामयमानाऋतुकालेषुयथासन्नोपश्यन्निशृणोतीत्यर्थस्तुप्रशंसातस्योत्तराभ्यस्मैनिर्वचनाय॥१९॥उतत्वंसख्येस्थिरपीत
माऽहनेनोह्यंत्यपिवाजिनेषु॥अधेन्वाचरतिमाययैषवाचंशुश्रुवांअफलामपुष्पां॥अथैकेवाकसख्येस्थिरपीतमाऽहनमाणंविपी
तार्धदेवसख्येरमणीयस्थानइतियावित्तानार्धदेवसख्येयन्नाम्नुर्यंतियावाग्नेयेषुबलवत्स्वप्यधेन्वांस्वसंचरतिमायायावाक्प्रतिरूपवान्वा
स्मैकामायवारोक्षोदेवमनुष्यस्थानेषुयोवाचंक्रतावान्भवत्यफलामपुष्पामियफलासमाअपुष्पावाग्भवतीतियाकिंचित्पुष्पफलेति
वार्थवाचःपुष्पफलमाहयाज्ञदेवतेपुष्पफलेदेवताध्यात्मेवासाक्षात्कृतधर्माणऋषयोबभवुःस्तेवरेभ्योसाक्षात्कृतधर्मभ्योपदे
शमंत्रांसंप्राउपदेशायग्लायेतोवरोबिल्वग्रहणायेमग्रंथंसमाम्नासिषुर्वेदंचवेदांगानिचबिल्वोभिल्वोभासनमितिवेनावंतःसमान
कर्मणोधातवोधातुर्दधातेरेतावंत्यस्यसत्वस्यनामधेयान्येतावतामर्थानामिदमभिधानंनेयंदुकमिदंदेवतानामप्राधान्येनेदमि
तिनद्यदन्यदेवतेमंत्रेनिपतंतिनेयंदुर्कंतत॥अश्वंनत्वावारवंतं॥अश्वमिवत्वावालवंतंवालादंशवाणार्थोभवतिदंशोदशतेः॥मृगो
नभीमःकुचरोगिरिष्ठाः॥मृगश्चभीमःकुचरोगिरिष्ठाःमृगोमाष्टेर्गतिकर्मणोभीमोबिभ्यत्यस्माद्भीष्मोयेनस्मादेवकुचरइतिचरति
कर्मकुत्सितंमयचेद्व्रतामिधानंकायंनचरतातिगिरिष्ठागिरिस्थायागिरिःपर्वतःसमुद्गीर्णोभवतिपर्ववान्पर्वतःपर्वनिःपृषातिप्रु

णानेर्वा धर्मासपर्वदेवानसिमेप्रीणंतीतित्तत्ररुतीतरहसंधिसामान्यान्मेघस्थायामेघोपिगिरितेतस्मादेवतयानिनामानिप्राधान्यस्तुती
नोदेवतानोतद्दैवतमित्याचक्षतेननुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोनेघंटुकानिनैगमानीदृह॥२१॥ समाम्नायस्तत्रचतुष्टमतोन्येतनिपाता
वायुर्वाच्चानन्तनंसातत्रऋचोलोक्षण्वंतोनिष्ठुक्कासोहविर्भितिमान्यथापियोयथोहिन्यथापीदंमथवंतोयापादस्तास्पुरुषमृ
तत्वःपश्यन्नुतत्वंसरय्येविरातिः॥१॥ॐम्॥अथनिवचनंतद्येषुपदपुरुषरसंस्कारोसमर्थोप्रादिशिकेनगुणेनान्वितोस्यातंतयातांमि
निर्ब्रूयादथानन्वितेर्थेप्रादिशिकेविकारेर्थेनिसःपरादेतकेनाचिद्धितसामान्येनाविघमानसामान्यंयत्पदस्वरवर्णसामान्यान्निर्ब्रूयान्त्वेव
ननिर्ब्रूयान्नसंस्कारमादियेतविपरीतयत्वोहिदूनयोर्भवंतियथार्थेविभक्तीःसन्नमयेसक्तमवत्तामितिधात्वादीएवशिष्येतेअथाप्यस्तेनि
वृत्तिस्थानेधादिलोपोभवतिस्तःसंतित्यथाप्येतलोपोभवतिगत्वागतमित्यथाप्युपधालोपोभवतिजग्मतुजग्मुरित्यथाप्युपधाविकारो
भवतिराजादंतित्यथापिवर्णलोपोभवतितल्यायामित्यथापिद्विवर्णलोपस्तुच्छत्यथाप्यादिविपर्ययोभवतिज्योतिधनोबिंदुर्वोच्चऽत्य
थाप्यार्धेतविपर्ययोभवतिस्तोकारज्जुरिसकतास्तर्कीत्यथाप्येतव्यापन्निर्भवति॥१॥ॐघोमेघोनाघोगाघोवर्धूर्वाधि त्यथापिवर्णो
वजनआस्तद्धरोभरुस्तोतिघत्रस्वरादनंतरोतस्तोतर्धातुभवतितद्विप्रकृतीनांस्थानमितिप्रादिशंतितत्रसिद्धायामनुपपद्यमानायां
मितरयोपपिपादयिषेनत्रार्थेकल्पनिष्पन्नयोभवंतितद्यथेनदृतिर्मेदुःपृथुःपृषतःकुणारुमित्यथापिभाषिकेभ्योधातुभ्योनैगमाःरुतो
भार्थंतेदमनाःक्षत्रसाधाइत्यथापिनैगमेभ्योभाषिकाउष्णधृतमित्यथापिप्रकृतयएवैकेषुभार्थंतेविकृतयएकेषुशवातिर्गतिकर्मो
कंभोजेघवभाष्यंतेकंभोजाःकंबलभोजाःकमनीयभोजावाकंबलःकमनीयोभवतिविकारमस्यार्थेषुभार्थंतेशवइतिदादित्वंवर्णार्थे
प्राच्येषुदात्रमुदीच्येघवमेकपदानिनिर्ब्रूयादथतद्धितसमासेघेकपर्वसुचनिकपर्वसुचएवंपूर्वमपरमथरमाविसज्यनिर्ब्रूयादिदंपु
रुषादंडपुरुषादंडभर्तीतिवादंडेनसंपद्यतइतिवादंडोदद्तेधारयतिकर्मणोऽरोदद्तेमणिमित्यभिभार्थंतेदमनादियोपमन्यवोद
उमस्याकर्पतीतिगर्ह्यायांकस्यारज्जुरस्यकस्मैसेवतेकसोगाहतेःकसइतिनामकरणःख्यातेवानर्थकोभ्यासःकिमासेंरख्यानमिति
कथतेवानसामान्यान्मनुष्यकसोबाऽमलसामान्यादस्यस्य॥२॥शसःपुसोराजपुरुषोराजाराजतेःपुरुषःपुरिषादःपुरिशयःपुरु

9
1916

यतेर्वापूरयत्यारत्यंतरंपुरुषमभिप्रेत्य॥यस्मात्परंनापरमस्तिकिंचिद्यस्मान्नाणीयोनध्यायोस्तिकाश्चित्॥रुक्षइवरुक्षोदिवितिष्ठत्येकः
सेनेदंपूर्णंपुरुषेणसर्वमित्यपिनिगमोभवतिविश्वकद्राकर्षोवातिचकद्रुतिश्चगतोभाष्यतेद्रातीतिगतिकुत्सनाकद्रातिकद्रातीतिसे
तोनर्थकोभ्यासस्तदस्मिन्नास्तितिविश्वकद्रोकल्याणवर्णरूपःकल्याणवर्णस्येवास्यरूपंकल्याणेकमनीयंभवतिवर्णोवर्णोतेरूपंरोच
तेरेवंतद्धितसमासान्निर्ब्रूयैनैकपदानिनिर्ब्रूयान्नावश्याकरणायनानुपसंनायानिंदोदेवतानियंस्यावित्तानुवित्तानिसंख्योपसन्ना
यतुनिर्ब्रूयाद्योवालेविज्ञातुंस्यान्मेधाविनेतपस्विनेवा॥३॥विघातवेब्राह्मणमाजगामगोपायमारोबधिष्टहमस्मि॥अस्यकायाम्
जवेयतायनमाब्रह्मवार्यवतीनथास्यो॥ओयेतणस्यवितथेनकर्णावःखंकुर्वन्नमृतेसंप्रयच्छन्॥तंमन्येतपितरंमातरंचतस्येनदुष्टं
कृतमह्यनाद॥अध्यापितायेगुरुनादियंतेविप्रावाचामनसाकर्मणावा॥यथेवतेनगुरोर्सोजनीयास्तथैवतान्नुभुनक्तिश्रुतंतत्॥
यमेवविद्याःशुचिमप्रपन्नंमेधाविनंब्रह्मचर्योपपन्नं॥यस्तेनदुष्टंकृतमह्यनाहतस्यैमाब्रह्मयानिंधिपायब्रह्मानिधिनिधिःशेवधिरिति
॥४॥अथातोनुक्रमिष्यामोगोरितिपृथिव्यानामधेयंयद्गूरंगतंभवतियच्चास्यांभूतानिगछंतिगातेर्वौकारोनामकरणोथापिपशुना
मेहभवतिमितरमादेवाथाप्यस्यान्तर्हितेनरुत्समवन्निगमाभवंतिगोभिःश्रीणीतमत्सरमितिपयसोमत्सरःसोमोमंदनेस्तुतिकर्मणो
मत्सरइतिलोभनामाभिमत्तरत्नेनधनेभवतिपयःपिबतेर्वोप्यायतेर्वोक्षीरंक्षरतेर्घसेर्वैरोनामकरणउशीरमितिपयोंशुदुहंतोअध्या
सतेकर्वात्यधिपवणंचर्मणोयुःश्यामष्टमात्रोभवतिननायशंभवतीतिवाचर्मचरतेर्वोच्यतेभवतीतिवायाप्यचर्मज्वलेर्भाचगोभिः
सन्नद्धोअसिबाह्यस्वेतिसंसेभस्वास्यातातेज्यापेगोरुच्यतेगव्याच्छन्नोस्तितमथचैनंगव्यामयतीपनिति॥५॥रुक्षेरुक्षेनियतामीमय
द्धोस्तंतोवयःप्रपतान्यरुषादः॥रुक्षेरुक्षेधनुषिधनुषिदृढोब्रश्चनाहुच्चाक्षातिकर्तीतिवाक्षाक्षियतेर्निवासकर्मणोनियतामीम
यद्धोःशब्दंकरोतिमीमयतिःशब्दकर्मांतंतोवयःप्रपतंतिपुरुषानदनायाधारातिराकुर्मनेवेतर्गतिकर्मणोथापीषुनामेहभवेत्तस्मा
देवाक्षियोपगोस्त्यते॥उतादःपरुषेगवि॥पर्वतेतिभास्यतीत्योपमन्यवोथाप्यस्यैकोरश्मिर्भ्रंद्मसंप्रतिहाप्यनेतदृतेनापेक्षितव्यं
मादित्यतोस्यादृष्टिर्भवतीतिसुषुम्नःसूर्यरश्मिर्भ्रंद्मागंधर्वइत्यपिनिगमोभवतिसोपिगोरुच्यते॥अत्राहगोरमन्यंतेतितदुपरिष्टाद्व्या

स्याम॰सर्वोपरिस्थयोगाद्युच्यते॥ ६॥ तावोवास्तूनकरमसिगमध्येयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः॥अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णःपरमंपदमवभाति
भूरि॥ तानिवोवास्तूनिकामयामहेगमनाययत्रगावोभूरिशृंगावङ्शृंगाइरीतिबङ्नोनामधेयंप्रभवतीतिसतश्शृंगंश्रयतेवीश्रुणातिवोधा
रणायोदृतामितिवाशिरसोनिर्गतामितिवायासोयनास्तत्रतदुरुगायस्यविष्णोर्महागतेःपरमंपदंपराध्यस्तमवभातिभूरि॥ यादःपदंति
स्तोनिधानासदंपस्युपादःप्रकृतिःप्रभागपादःप्रभागपादसामान्यादितराणिपदानीवमन्येषामपिस्त्वानोसंदेहादिधेतेतानिचेत्समा
नकर्माणिसमानानिर्वचनानिनानाकर्माणिचेन्नानानिर्वचनानियथार्थानिवक्तव्यानीतिमान्येकविंशतिः पृथिवीनामधेयान्यनुक्रांता
नितत्रनिर्क्रतिर्निरमणाद्दछतेःकृच्छ्रापत्तिरितिवासापृथिव्यासंदिह्यतेतयोर्विभागस्तस्यैषाभवति॥ ७॥ यदैचकारनसौअस्यवेदय
ज्ञंदर्शास्तगंल्लुतस्यावृ॥ समानुर्योनापरावृतोअंतर्बङ्प्रजानिर्ऋतिमाविवेश॥ बङ्प्रजाः रुछमापद्यतऋतिपरिव्राजकावर्षकर्म
तिनेरुक्तायैचकारेतिकरोतिकिरतासंदिग्धोवर्षकर्मणानस्योस्यवेदमध्यमस्यवास्यवेदमध्यमोयोदर्दर्शादित्योपहितंसमानु
र्योनोमानोतारदंतोनिमज्येतेसिन्ध्रुतानियोनिरंतरिक्षंमहानवयवःपरिवृतोवायुनायमपीतरोयोनिरेतस्मादेवपरियुतोभवतिबङ्
प्रजाःरमिमापद्यतेवर्षकर्मणाशाकरणःसंकल्पयंश्चक्रेसर्वदेवताजानामितिसमेदेवतोभयलिंगाग्राडर्वक्तृवतोनदेहतोप्रेप्सन्धि
बिदिषाणिस्तेतिसास्माएतामचमाददेरोषाभद्देवतेति॥ ८॥ अयंसशिट्वे-येनगोरमीरुतामिमातिमायुंध्वसनाबाधिश्रिता॥ साचित्तिभि
र्निहचकाम्ध्योवि घुद्वंतीप्रतिवाव्रिमोहत॥ अयंसशब्दायतेयेनगोरभिप्रक्रन्दतिमातिमायुंशब्दंकरोतिमायुमिवादित्यामितिवाग
णोवामाध्यमिकोध्वंसनेभेधोधिश्रितासाचित्तिभिःकर्मभिर्नचित्तिंकरोतिमर्यैविघुद्वंतीप्रयुक्तेवाव्रिंवव्रिरितिरूपनामवृणोतीति
सतोवर्षेणप्रछाद्यपृथिवंतंसुनादंते॥ ९॥ हिरण्यनामान्युत्तराणिपंचदशाहिरण्यंकस्माद्ध्रियतआदेयमानमितिवाह्रियतेजनाज्जन
मितिवाहितरमणंभवतीतिवाहृदयरमणंभवतीतिवाहर्यतेवास्यांलोकाकर्मणेतिकनामान्युत्तराणिषोळशांतरिक्षंकस्माद्धंतराक्षां
तंभवत्यंतरमेइतिवाद्यारंरंधंतरक्षयमितिवात्वसमुद्रइत्येतत्सार्थिवेनसमुद्रेणसंदिह्यतेसमुद्रःकस्मात्समुद्रवंत्यस्मादापसमभिद्र
वंत्येनमापःसंमोदंतेसिन्भूतानिसमुद्रकोभवतिसमुनत्तीतिवातयोर्विभागस्तत्रेतिहासमाचक्षतेदेवापिश्चार्ष्टिषेणःशंतनुश्चकोर

11
1916

ष्टीमत्रानरोबभ्रवतुःसशंतनुःकनीयानभिषेचयांचक्रेदेवापिस्तपःप्रतिपेदेततःशंतनोराज्येद्वादशवर्षाणिदेवानववर्षतमचुक्रोशुश्चअधर्मस्त्व
याचरितोज्येष्ठंभ्रातरमंतरियाभिषिंचितंतस्मात्तेदेवानवर्षंतीतिसशंतनुर्देवापिंशिरिक्षरराज्येनतमुवाचदेवापिःपुरोहितस्तेमानियाजयानिचत्वे
तितस्येतदृषेकामस्तकंतस्येषाभवति॥ १०॥ आर्ष्टिषेणोहोत्रमृषिर्निषादंदेवापिर्देवसुमतिंचिकित्वान्॥ सउत्तरस्मादधरंसमुद्रमपोदिव्याअस्र
जद्यथाभि॥ आर्ष्टिषेणऋष्टिषेणस्यपुत्रऋषतिसेनस्येतिवासेनासेश्वरासमानगतिर्वापुत्रःपुरुत्रायतेनिपरणाद्वापुनरंकंततस्त्रायतइ
तिवाहोत्रमृषिर्निषादन्नृषिर्दर्शनात्सोमान्ददर्शेत्योपमन्यवस्तद्देनोस्तपस्यमानान्ब्रह्मण्यंभव्याभर्षंतऋषयोभवंस्तद्दृषीणामृषित्व
मितिविज्ञायतेदेवापिर्देवनामास्यास्तत्याचप्रदानेनचदेवसुमतिर्देवानोकल्याणीमतिंचिकित्वांश्चेतनावान्॥ सउत्तरस्मादधरंसमुद्रं॥ उत्तर
उद्गतेरेतभवत्यधरोधोरोधोनधावतेर्ध्वेयूगतिःप्रतिषिद्धानस्योत्तराभ्यसेनिर्वचनाय॥ ११॥ यद्देवापिःशंतनवेपुरोहितोहोत्रायवृतःकृपयं
नदीध्यत्॥ देवश्रुतंऋषिवनिरराणोरिरस्यतिर्वाचमस्राअयछत॥ शंतनुःशंतनोस्त्विति वाशमस्मैतन्वा॥ अस्तिवितिवापुरोहितःपुरएनंदधतिहोत्रा
यवृतःसमर्यमाणंन्वध्यायद्देवश्रुतंदेवाएनंश्रृण्वंतिवऋषिवनिंवाक्रियाचिनंरराणोरातिरभ्यस्तोरुहस्पतिर्ब्रह्मासीत्तोरस्मैवाचमयछद्वृहस्पुपव्या
ख्यातं॥ १२॥ साधारणान्यकनराणिषट्दिवश्चादित्यस्यचयानित्यस्यत्राधान्येनोपरिष्टात्तानिव्याख्यास्यामोऽआदित्यःकस्मादादत्तेरसानादत्ते
भासंज्योतिषामादत्तोभासेतिवादितेःपुत्रइतिवास्यप्रयोगंत्वरयेतदर्चाभ्नाम्नायेसक्तभाक्तस्यमादितेयमदितेःपुत्रमेनमन्यासामपिदेवता
नामादित्यप्रवादास्तुतयोभवंतितद्यथेतन्मित्रस्यवरुणस्यार्यम्णोदक्षस्यभगस्यांशस्येत्यथापिमित्रावरुणयोः॥ आदित्यारोचनस्यतादानप
ती॥ अथापिमित्रस्येकस्य॥ सेत्रेमित्रमतीअस्तप्रयस्वान्यस्तआदित्यशिदतिंवृतेन्त्यपिनिगमोभवत्यथापिवरुणस्येकस्य॥ अथावयमा
दित्यव्रतेतव॥ व्रतमितिकर्मनामानिवृत्तिकर्मवारयतीतिसतद्दमयतीतद्भूतमेतस्मादेवरुणोतातिसतोन्नभवियव्रतमुच्यतेयदावृणोतिशरीरं
॥ १३॥ स्वरादित्योभवतिसुअरणःसुहरणस्तूतोरसान्द्रूतोभासंज्योतिषांस्तूतोभासेतिवैतेनघोव्याख्यास्यंते॥ पश्निरादित्योभवतिप्राश्नुतएन
वर्णयतिनेरुक्तासंस्पष्टारसांत्संस्पृष्टाभासंज्योतिषासंस्पृष्टोभासेतिवायोःसंस्पृष्टाज्योतिर्भिःघृण्यरुद्भिश्च॥ नाकआदित्योभवतिनेनारसो
नेनंताभासंज्योतिर्षाप्रणयोथयोःकमितिसुखनामतत्प्रतिषिद्धंप्रतिषिध्येतनवाअमुंलोकंजरमुयेकिंचनाकं॥ नवाअमुंलोकंगतवंतोकिंच

नासुवंपुण्यकृतोघंयतत्रगछंति॥गोरादित्योभवतिगमयतिरसानाछत्यंतरिक्षंघर्योर्यस्याध्रियाअधिदूरंगताभवतियच्चास्यांज्योतींषिगछंति॥
विष्वादित्योभवस्याविष्टोरसानायविष्टोमासंज्योतिषोमाविष्टोभासंसतिबायघोराविद्याज्योतिभिःपुण्यकृद्भ्य॥नभआदित्योभवतिनेतारस्मा
नोनेनाभासोज्योतिषांप्रणयोपिवाभनएवस्याद्विपरीतोननभातीतिचैतेनघोर्व्याख्यात॥१५॥रश्मिनामान्यक्षराणिपंचदशरश्मिर्यमनात्
तेषामादितःसाधारणानिपर्वाचान्यरश्मिभिर्द्वेनामान्यक्षराण्यष्टौदिशःकस्माद्दिशतेरासदनादपिवाभ्यशनात्तत्रकाष्ठाइत्येतदनेकस्यापि
सत्यस्यावधाकाष्ठादिशोभवंतिकंत्वास्तिताभवंतिकाष्ठाउपादिशोभवंतीतीतरतरंकोत्वास्तिताभवंत्यादित्योपिकाष्ठोच्यतेकंत्वास्तिताभवत्या
ज्यतेपिकाष्ठोच्यतेकंत्वास्तिताभवत्यापिकाष्ठोच्यतेकंत्वास्तिताभवंतीतिस्थावराणी॥१६॥अतिष्ठंतानामनिवेशानानोकाष्ठानांमध्ये
निहितंशरीरंशरीरंभवतिशरणातिःशम्नातेर्वात्रस्थानेष्यंनिर्णामंविचरंतिविजानंत्यापइतिदीर्घद्राघतेस्तमस्तनोतेराप्नोतेर्दिशतेरिद्राजुरिद्रोस्याश
मायतनावाद्यातयतावातस्मादिद्राजुरसकोवृत्रोमेघइतिनेरुक्तास्त्वाष्ट्रोसुरइत्येतिहासिकाअपांचज्योतिषश्चमिश्रीभावकर्मणोवर्षक
र्मनायतंतत्रोषमार्द्धेनयुद्धवर्णोभवत्यहिवत्तुरवलुमंत्रवर्णाब्राह्मणवादाश्चयविच्यायाशरीरस्यत्रातांसिनिवारयांचकारतस्मिन्हतेप्रशस्यं
दरआपस्तदभिवादित्येवर्धभवति॥१६॥दासपत्नीहिगोपाअतिष्ठंनिरुद्धाआपःपाणनेवगावः॥अपांबिलमापिहितंयदासीद्वृत्रेजघन्वां
अपतद्वार॥दासपत्नीदासतिर्वापत्न्यादासेदस्यतेरुपदासयतिकर्मणोहिगोपाअतिष्ठंनहिनागुप्ताआहरयनादेयंतरिक्षेयमपातरोहिर्
तस्मादेयनिर्द्देशनोपसर्गआहेतीतिनिरुद्धाआपःपणिनेवगावः॥पणिर्यणिर्भवतिपणिःपणनाद्दूणवपण्येनेनेति॥अपांबिलमापि
हितंयदासीत्॥बिलंभरंभवतिबिभर्त्यंतरत्रेजाद्विप्रानपबवारंतत्कोवृत्रोवणेतिर्वावर्ततेर्वावर्धतेवायदरणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्वमितिविज्ञायते
यदवर्ततेतत्रस्यवृत्रत्वमितिविज्ञायतेयदवर्धततद्वृत्रस्यवृत्रस्यामितिविज्ञायते॥१७॥रात्रिनामान्यक्षराणित्रयोविंशतीरात्रिःकस्मात्स्व
रमयतिभूतानिननक्तंचारीण्यपरमुयतीतिघृणीकरोतिरातेर्वास्याद्दानकर्मणोभेःप्रदीयतेस्यामयंयायाउषोनामान्यक्षराणिषोळशोषाः
कस्माद्उछतीतिसत्यारात्रेरपरःकालस्तस्याएषाभवति॥१८॥इदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरागाच्चित्रःप्रकेतोअजनिष्टविभ्वा॥यथाप्रसूतास

वितुःसवायएवारा क्रुषसेयोनिमारुक्॥इदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरागमच्चित्रःप्रकेतोअजनिष्टविभ्वेतयथाप्रसूतासवितुःप्रसवाय
रात्रिरादित्यस्यैवैतद्रात्रुषसेयोनिमारितस्मानस्त्रीयोनिरभियुतएवोगर्भःस्तस्याएषापराभवति॥१९॥रुशद्वत्सारुशतीश्वेतयागाद्दारेगृकृष्णासदनास्यस्याः॥समानबंधेअमृतेअनूचीद्यावावर्णेचरतआमिनाने॥रुशद्वत्सारुशदितिवर्णनामरोचतेर्ज्वलतिकर्मणःरश्मयस्यावत्सस्मा
दसादित्यादृश्यतेदृश्यतेरुशतीश्वेतयागात्॥श्वेतयाश्वेततेरिरिचत्कृष्णासदनास्यस्याःकृष्णवर्णारात्रिःकृष्णंकृष्यतेनिकृष्टोवर्णोयेनेसोतिसमान
बंधेसमानबंधनेअमृतेअमरणधर्माणावनूचीअनूच्याविवितेतरेतरमभिप्रेत्यद्यावावर्णेचरतस्तेएवद्यावोद्योतनादपिवाद्यान्चरतस्तयासहच
रतइतिस्याद्दामिनानेआमिन्यानेअन्योन्यस्याध्यात्मंकुर्वाणेअहर्नामान्यक्षराणिदृदृशाइःकस्माद्उपादित्यस्मिन्कर्मणितस्येषानिपातोभव
तिवैश्वानरीयायाम्रचि॥२०॥अहश्चकृष्णमहरर्जुनंचविवर्तेतेरजसीवेद्याभिः॥वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरत्योतिषाग्नितमोसि॥अ
हश्चकृष्णंअहर्णामेरात्रिःशुक्लंचाहरर्जुनंविवर्तेतेरजसीवेद्याभिर्वेदितव्याभिःप्रवृत्तिभिर्वैश्वानरोजायमानःसूर्योघनादित्यःसर्वेषांज्योतिषांरा
जावाहन्नाम्नेज्योतिषातमोसिमेघनामान्यक्षराणित्रिरात्रेमेघःकस्मान्मेहतीतिसतआउपतउपलइत्येतान्यौसाधारणानिपर्वतनामभिरुपरउपलो
मघोभवत्यरुषरमंतेस्मिन्भाण्युपरताआपइतिवातेषांभेषाभवति॥२१॥देवानांमानेप्रथमाअतिष्ठन्कृतस्यामेषाउपराउदायन्॥त्रयस्तपंतिप
थिवामनूषाहाव्यंवक्रेवहतःपुरीषं॥देवानांनेनेणेप्रथमाअतिष्ठन्ध्यमकोदवणाःप्रथमइतिमुख्यनामप्रतमोभवतिकृतत्रमंतरिक्षंविवक
र्तनेमेघानांविकर्तनेननमेघानामुदकंनायते॥त्रयस्तपंतिपथिवामनूषाः॥पर्जन्योवायुरादित्यःशीतोष्णावैषेरोषधीःपाचयंत्यन्नपाअनुवर्षं
तिलोकंहविनस्वेनकर्मणोयमपानरोनएतस्मादेवनएतदेकमपिवान्याबीतरयाद्यथाप्रागितिसत्यान्नएतदितिस्याद्दाव्यंवक्रेवहतःपुरीषं॥वा
य्यादित्याउदकंवक्रमित्युदकनामवहंतेवोढ्कर्मणोभवंतेवापुरीषंपर्णानेतरयंतेवा॥२२॥वायुनामान्यक्षराणिसप्तपंचाशद्दाक्तस्माद्धैरुमत्र
सरस्वतीखेतस्यनदीवेदवनावाचंनगनाभवंतिनद्यदेवनावदुपारेण्याद्धारयत्यामोयेतन्नदीवत्॥२३॥इयंशुष्मेभीवीरयाद्यवारुजत्पर्वतीगिरीणां
नाविषेभिरुर्मीभिः॥पारावतघ्नीभवसेसुवृक्तिभिःसरस्वतीमाविवासेमधीतिभिः॥इयंशुष्मेःशोषणेःशुष्मामितिबलनामशोषयतीतिसतोविसे
धिरयंतेर्वेदनकर्मणोवाहकर्मणोवामनुरसमुद्भूतेभवतिसमुन्नुन्नामितिवामहद्भिरुर्मिभिःपारावतघ्नीपारावारघातिनीपारेपरेभवत्यवारेभव

रमवनायसुप्रजनाभिःशोभनाभिःस्फातिभिःसरस्वतीनदीकर्मभिःपारिचरेमोदकनामान्यकत्तराण्येकतेशमुदकेकस्माउनन्तीतिसतोनदीनामान्यकत्तरा
णिसप्तत्रिरान्नघःकस्मान्नदनाद्भवतीतिशब्दत्यांबकुलमासान्नेधंदुकंदनमाख्यायमिवप्राधान्येनतत्रेतिहासमाचक्षतेविश्वामित्रऋषिःसुदासः
पैजावनस्यपुरोहितोबभूवविश्वामित्रःसर्वमित्रःसर्वेसंस्तवंसुदासःकल्याणदानःपैजवनःपिजवनस्यपुत्रःपिजवनःपुनस्यधनायजवोवाभिश्रीभा
थगतिर्वासविनंगृहीत्वाविपाट्छतुद्र्योःसंभेदमाययावनुययुरितेरसविश्वामित्रोनदीस्तुष्टावगाधावेभेत्यथिहृदयंविपुड्डनंधाहृदयंउपरिष्टा
न्नद्धारव्यास्यामोथेतद्दृक्षवत्॥२५॥ रमध्येमेवचसेसोम्यायऋतावरीरुपमुङ्क्तेमेवेः॥ प्रासिंधुमच्छावदतानमनीषावस्करद्वेकुशिकस्यसूनुः
॥उपरमध्येमेवचसेसोम्यायऋतावरीऋतवत्यऋतमित्कदकनामप्रत्यंतंभवतिमुङ्क्तेभवेरयंनरवेनेवोमुङ्क्तेसोमुङ्क्तेऋतुऋतुरेतंगतिकर्मणोमु
ङ्क्तेमुङ्क्तेवकालोयावदसौर्णंचित्यसौदृणमभिक्षणंभवतिक्षणःक्षणोतेःप्रक्षणुतःकालःकालःकालयतेर्गतिकर्मणःप्राभिद्धयामिसिंधुवद्दत्या
महत्यामनीषयामनसःप्रियायस्तुत्याप्रज्ञयावाबनायकुशिकस्यसूनुःकुशिकोराजाबभवुःकोशतेःशब्दकर्मणाऋंशतेवास्यास्प्रकाशयतिकर्मणः
साधुकोशायितार्योनामितिवानघःप्रत्यचुः॥२५॥ इंद्रोअस्मानरदद्वज्रबाहुरदितिःस्वनतिकर्माषाहन्त्रंपरिधिंदेवानामितिव्याख्यातंदेवोनयत्सवितासुपाणिःकल्याणपाणिःपाणिः
यामउवः॥ इंद्रोअस्मानरदद्वज्रबाहुरदितिःस्वनतिकर्माषाहन्त्रंपरिधिंदेवानामितिव्याख्यातंदेवोनयत्सवितासुपाणिःकल्याणपाणिःपाणिः
पणायतेःप्रशंसाकर्मणःप्रगृह्यपाणीदेवान्यज्ञयंतेति॥तस्यवयंप्रसवेयामउवः॥ उर्व्यकृणोतेर्वृणोतेरिर्योणवाभःप्रयास्यायंततआयुश्चक्रुः॥२६॥
आतेकारोशृणवामावचांसिस्तुतयाइदूदनसारथेन॥ नितेनमेपाध्यानेवयोषामर्यायेवकन्याशश्वचेते॥आशृण्वावामेतकारोवचनानिस्तुत
दूदनसारथेनचनितेनमामतेपाययमानेवयोषापुत्रंभर्यायेवकन्यापरिष्वजनायनितेनमाइतिवाध्यानामान्यकत्तराणिषड्विंशतिस्तेषामष्टाउत्त
राणिबह्वृचदश्वःकस्मादनुतेध्यानंमहारसोभवतीतिवातत्रदधिक्राइत्येतदधक्रामतीतिवादधक्रंदतीतिवादधदाकारोभवतीतिवातस्या
श्चवदेवताक्वनिगमाभवंतितद्देवतावद्उपरिष्टान्नव्याख्यास्यामोथेतदश्ववत्॥२७॥उतस्मवाजंश्रवणंतुरण्यतिग्रावायंबहोअपिकक्षआ
सानि॥ऋतुंदधिक्राअनुसंतवीत्वत्सुयथामंकोरयन्वापनीफणत्॥अपिसवाजीवेजनवान्त्सेषणमनुतर्णमश्नुतेध्यानंग्रावायंबहोग्रावागिरते
र्गीर्णातेर्वागृह्यतेवापिकक्षआसनीतिव्याख्यातंऋतुंदधिक्राःकर्मवाप्रज्ञावा॥अनुसंतवीत्व॥तनोतेःपूर्वयाप्रकृत्यानिगमःपथामंकोक्षसे

15
1916

यांकुष्ठिमितिपंथाःपतंतवीपथंतवीयंथतेर्वाकोंचतेरापनाफणतिफणतेस्तर्कवंतवृंदशोत्तराण्यादिशेपयोजननीत्याचक्षतेसाहचर्यज्ञानायज्वल
तिकर्मणउत्तरधातवएकादशतर्क्यंवोत्तराणिज्वलतोनामधेयानिनामधेयानि॥२८॥अथनिर्वचनमोधारात्रोविघाहवाअथातोवृक्षमिथामोहक्षे
ह्यंतावोवास्तनियंचकारायंसारीदृहिरण्यनामान्यादिचेणोयंदृवाधिःसाधारणानिस्वरादिस्थानिमानामान्यतिष्ठंतीनोदासपत्नीरात्रिनामा
नोदर्शनेरुराहसाहस्रंवदक्षणेदेवानांमानवंद्वंद्वमानीयंयुष्मेभरमध्वेमरुद्भोअस्मानातेकारोउतस्यवाज्यष्टाविंशतिः॥इतिनैरुक्तेपूर्वषट्कंद्वितीयः
॥२॥ कर्मनामान्यकत्तराणिषड्विंशतिःकर्मकस्माल्लिखतइतिसतोपत्यनामान्यकत्तराणिपंचदशापत्यंकस्माद्पततंभवतिनिनिनपततीतिवा
पेतेर्वाजनयितुःप्रजनेवमथयूयंऋचाउदाहरिष्यामः॥१॥परिषद्यंह्यरणस्यरक्षणेनित्यस्यरायःपतयस्यामः।नशेषोअग्नेअन्यजातमस्त्यंतवान
स्यमापर्वाविदन्नः॥परिहर्तव्यंहिनोपसनेव्यंमरणस्यरक्षणोरणोर्णोभवतिरक्षइतिधननामशिष्यंतेप्रयतोनित्यस्यरायःपतयःस्यामपित्र
स्यैवधनस्य॥नरोषोअग्नेअन्यजातमस्तिशेषइत्यपत्यनामशिष्यंतेप्रयतोंचैतयमानस्यतस्यमत्तस्यभवतिमानःपथोविदुषइतिस्तोनरा
मस्यैवनिर्वचनाय॥२॥नहिग्रभायारणःसुशेवोन्योदर्योमनसामंतवाउ॥अधाचिदोकःपुनरित्सरण्यानेवाज्यभीषोळेतुनव्यः॥नहिग्रहीतव्योर
णःसुसुरक्षतमोयन्योदर्योमनसापिनमंतव्योभमार्यपुत्रइत्ययसाएकःपुनरेवदेतियतआगतोभवत्येकइतिनिवास्वामोच्यतेऽतुनोवाजोंऽस
नवानाभिपहमाणःसपत्नोनबजातःसरबपुत्रइत्ययंतोऽहिरुदरायाद्यउदाहरंतिपुत्रदायाद्यइत्येके॥३॥नैशासहूद्भिऽहितुनेस्यंगाद्विहूंऽऋ
तस्यदीधितिंसपर्यन्॥पितायत्रऽहितुःसेकमृजेसंग्राम्येनभनसादधन्वे॥ प्रशास्तिर्वोदासंतानकर्मणेऽहितुःपुत्रभावेदुहितादुहितादूरे
हितादोग्धवोनदासुपागमद्दोहित्रंपात्रमितिविद्वान्प्रजननयतस्यरेतसोयोगोदंगातसेभरतस्यहृदयादधिजातस्यमातरिप्रत्यंतस्यविधानेप्रज
यन्तविशेषणमिथुनःपुत्रादायादइतिनंदतदक्ष्णोकाभ्यामभ्युक्तं॥अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे॥आत्मावपुत्रमोनोसिसजीवशा
रदःशतमित्यविशेषेणपुत्राणांदायोभवतिधर्मतः॥मिथुनानांविसर्गादोभनुरायेमुयोऋवात्॥नदुहितरंऽस्यकेतस्मात्सुमान्दायादोदृश्या
दास्त्रीतिविद्यायंतंतस्मात्स्त्रियंजानापरास्यंतिनपुमांसमितिश्चस्त्रीणांदानविक्रयानिसर्गाविद्यंतेनपुंसःपुंसोपत्येकशोनःशेपेदर्शनात्॥
अभ्रातृमतीवादृश्यपरं॥अमर्यायंतिनामयःसर्वालोहितवाससः॥अभ्रातरंदृश्योषास्तिष्ठंतिहतवत्सेनः॥अभ्रात्कादृश्योषास्तिष्ठंतिसंतानं

नि २०
८

संतानकर्मणेषिंडदानायहतकमानइत्यभ्रातृकाया अनिर्वाहऔपमिकस्तस्यानराभ्यसेनिर्वचनाय॥४॥अभ्रातेवपुंसएतिप्रतीचीगर्तारुगिवसनयेधा
नानी॥जायेवपत्यउशतीसुवासाउषाहस्तेबनिरिणीतेअप्सः॥अभ्रातृकेवपुंसः पितृव्येणयभिमुखंसंतानकर्मणेषिंडदानायनपतिंगतीरोहिणीवद्
नसाभायद्वाक्षिणाजीगर्तःसभास्थाणुंगृणातेःसत्यसंगरंभवतिनेतत्रयापुत्रायापतिकामारोहतितांतत्राक्षैराध्नोतिसाक्लिंदस्यभैतमशानमे
चयोपिगर्तउच्यतेगुरतेरपगूर्णोभवतिश्मशानंश्मशयनंश्मशरीरंशरीरंश्रृणातेःशाम्नातेर्वाश्मश्रुलोमश्मानोऽस्यतंभवतिलोमलुनातेर्वालायतेर्वा
मोपरस्याविःकुर्याच्चपरस्याविकुर्याद्गर्तंचारयात्मायुकोभवतियजमानइत्यपिनिगमोभवतिरथोपिगर्तउच्यतेगृणातेरुक्तिकर्मणःसक्ततमे
यानेऽआरोहथोवरुणमित्रगर्तमित्यपिनिगमोभवतिजायेवपत्येकामयमानासुवासाःकृतुकालेषाहसनेवदंतान्यिरुणतेरुपाणात्तिचित्तस्व
पमाभवा॥मुपयलंततोकल्पस्यतइवर्तत्यभ्रातृकायाउपयमनप्रतिषेधःप्रत्यक्षःपितुरूर्ध्वपुत्रभावःपितायत्रदुहितुरप्रजायारेतःसेकंप्राजेयति
संदधात्यात्मानंसंगमेनमनसेत्यथैतांजाम्यारिक्थप्रतिषेधउदाहरंतिज्येष्ठपुत्रिकायाइत्येके॥५॥नजामयेनान्योरिक्थमारेक्चकारगर्भसनितुर्नि
धानं॥यदीमातरोजनयंतवह्निमन्यःकर्तासुरुतोरन्यत्रेधनं॥नजामयेभगिन्ये जामिरन्यांयजनयंतिजामयंयजमतेर्वास्याऋतिकर्मणोनिगम
नप्रायाभवतितान्कभ्रात्रजःपुत्रोरिक्थंप्रारिचलादाच्छुरेनंगर्भमिधानोसनितुहस्तगाभरत्यथदिहमातरोजनयंतवह्निपुत्रमवाऽऽचरस्त्रियमन्य
तरःसंतानकर्तोभवतिपुमान्यादोन्यतरोर्थंयित्वाजामिःप्रदीयतेपरस्मै॥६॥मनुष्यनामान्यक्तराणिपंचविंशतिर्मनुष्याःकस्मान्मलाकर्माणि
सीव्यंतिमनस्यमानेनस्रष्टामनसयातेःपुनर्मनस्वीभावेमनोरपत्यंभवुषोवातत्रपंचजनाइत्येतस्यनिगमाभवंति॥७॥तद्धदेवाचःप्रथमंभसी
येनासुरीःभिदेवाअसामा॥ऋजोदउतयातियासःपंचजनामहोत्रंजुषध्वं॥तदब्रुवाचःपरमंमंसायेनासुरानभिसंबभूवुर्देवाअसुरा
असुरतास्तानिष्वस्तोस्तेभ्यश्चिवापिवासुरितिप्राणनामास्तःशरीरंभवतितेनतद्धंतःसोर्दवानरज्जतत्तरुराणांसुरत्वंमसोरसुरानरज्जत
तदसुराणामसुरत्वमितिविज्ञायते॥ऋजोदउतयातियासः॥अन्नादाश्चयातियाश्चोर्गस्वन्नामोर्जयतितोसतःयत्रकंसुप्रस्कण्वामितिवा॥पं
चजनाममहोत्रंजुषध्वं॥गंधर्वाःपितरोदेवाअसुरारक्षांसीत्येकेचत्वारोवर्णानिषादःपंचमइत्यौपमन्यवोनिषादःकस्मान्निषदनेभवतिमि
षणमस्मिन्पापकमितिनैरुक्ताः॥यस्मांच्चजन्ययाविशापंचपक्तासंख्यास्त्रीपुंसेनपुंक्रोधविशिष्टाब्राह्मनामान्यक्तरा

17
1916

णिहादबाहुकस्मात्सबाधतआभ्यांकर्मण्यंगुलिनामान्युत्तराणिहाविंशतिरंगुलयःकस्मादयंगामिन्योभवंतीतिवाग्रगालिन्योभवंतीतिवा
ग्रकारिण्योभवंतीतिवाधिनारिण्योभवंतीतिवोकनाभवंतीतिवोजनाभवंतीतिवापिवाभ्यंचनादेवस्यकस्मासामेषाभवति॥८॥दशावि
भ्योदशकक्ष्येभ्योदशयोक्त्रेभ्योदशयोनेभ्यः॥दशाभीशुभ्योभर्त्यतंजरेभ्योदशधुरोदशयुक्तावहंत्यः॥अवनयोंगुलयोभवंत्यवंतिकर्मी
णिकृत्याःप्रकाश्यंतिकर्माणियोक्त्राण्योजनानीतिव्याख्यातंमभीशवोभ्यश्नुवंतिकर्माणि॥दशधुरोदशयुक्तावहंत्यः॥धूर्वंतेर्वै
धकर्मणश्चमपोत्तराधूरेतस्मादेवाहंतिवहंधारयतेर्वाकौतिकर्मणउत्तरधातवोदशान्ननामान्यक्तराण्यष्टाविंशतिरन्नंकस्मादा
नतंभतेभ्योनेर्वात्तिकर्मणउत्तरधातोर्नदशबलनामान्यक्तराण्यष्टाविंशतिर्बलंकस्मादलंभरंबिभर्तेर्धननामान्यक्तराण्यष्टाविंशति
रवधनंकस्माद्धनोतेतिसतोगोनामान्यक्तराणिनवकुध्यतिकर्मणउत्तरधातवोदशाक्षोधनामान्युत्तराण्येकादशगतिकर्मणउत्तरधा
तवोद्वाविंशतिरंतिःक्षिप्रनामान्युत्तराणिषड्विंशतिःक्षिप्रनामान्युक्तंक्षिप्तोविकर्षोतिकनामान्युत्तराण्येकादशोतिर्कंकस्मादानीतंभव
तिसंग्रामनामान्युत्तराणिषट्चत्वारिंशत्संग्रामःकस्मात्सगमनाद्धासंगरणाद्धासंगतोग्रामाविनिवातत्रखलइत्येतस्यनिगमाभवंति॥९॥भसीइत्ये
कमेकोभस्मिनिःषाळभीद्धाकिमुस्तमःकरोति॥खलेनपर्षान्प्रतिहन्मिभूरिकिमादिदंतिशत्रवोनिंद्राः॥अभिभवामादमेकमेकोस्मिनिःषड्माणः
सपत्नानभिसवामिहोकिमात्रयःकुर्वंत्येकइत्तासंख्याद्विउत्तरोंतरसंख्यात्रयस्तार्णतमासंख्याचत्वारश्चलितंतमासंख्याष्टावश्नोतेर्नवननंनी
यंतात्मावादराद्धस्तादृष्टोवाविंशतिर्दिरातःशतंदशदशतःसहस्रंसहस्रंदयुतंनियुतंप्रयुतंतत्तदभ्यस्तंमबुदंमेघोभवत्यर्णमेंबुतंदोंबु
दोंबुभद्वातीतिवोंबुमद्भवतीतिवारण्यथामहान्वक्रुर्भवतिपर्वेवस्तादिवावुदें॥खलेनपर्षान्प्रतिहन्मिभूरि॥खलइवपर्षान्प्रतिहन्मिरवलइतिसंग्रा
मनामसलेतेर्वास्खलनेर्वायमपोत्तरोहःस्खलत्यतस्मादेवसमारकंन्वोभवति॥किमादिदंतिशत्रवोनिंद्राः॥यइंद्रनाविदुरिंद्रोहमस्मीतिनिंद्रा
उत्तरइतिवाव्याख्यातंकर्मणःउत्तरेधातवोदशतत्रंहनामनी॥आक्षाणआशुवानआपानआप्नुवानोवाधकर्मणउत्तरेधातवस्त्रयस्त्रिंशत्त्वयि
यातस्येतद्धियातयइतिवाविधातयेतिवा॥आरंवउलमहूयसे॥अरंवउपितःस्वउंरंवउयंतेस्तांडिरित्येतिकवधयोःसंस्रस्यकर्मतोद्यतीतिसतः॥
१०॥त्वयावयंसुवृधाब्रह्मणस्पतेस्पार्हावसुमनुष्यादरीमहि॥यानोदूरेतळितोयाअरातयोभिसंतिजेभयताअनप्रसः॥त्वयावसुंयेवधियंत्रावृत

संतानकर्मणेपिंडदानायहतत्कमानइत्यभ्रातृकायाभनिर्वाहौपयिकस्तस्योत्तराभ्रत्वसंनिवेचनाय॥४॥अभ्रातेवपुंसएतत्प्रतीचीगर्तामृगिवसनयेध
नानो॥जायेवपत्यउशतीसुवासासुवाहत्वेवनिरणीतेअप्सः॥अभ्रातृकेवपुंसःपितृनेत्यभिमुखीसंतानकर्मणेपिंडदानायनपतिगतीरोहिणीवद्
नलाभायदक्षिणाजागर्तःसभास्थाणुर्गृणातेःसत्यसंगरोभवतिनेतत्रयापुत्रायापतिकामारोहतितांतत्राक्षैराध्नोतिसाश्विकल्पंभवतिश्मशानमे
चयोपिगर्तउच्यतेगुरुतेरपगूर्णोभवतिश्मशानंश्मशयनंश्मशरीरंशरीरंश्रृणातेःशम्नातेर्वाश्मश्रुलोमश्मानिश्रितंभवतिलोमलुनातेर्वालायतेर्वा
नोपरस्याविःकुर्यादुपरस्याविकुर्याद्गर्तचारयात्मायुकोभवतियजमानइत्यपिनिगमोभवतिरथोपिगर्तउच्यतेगृणातेरूर्तिकर्मणःस्कृततमं
यानंआरोहथोवरूणामित्रगर्तमित्यपिनिगमोभवतिजायेवपत्येकामयमानासुवासाःकृतुकालेषाहसंनेवदंत्यान्यिरणुतेरूपाणीत्यितस्व३
पमाभ्रात्रीमुपयच्छतोकेत्यस्यतद्वदंत्यभ्रातृकायाउपयमनप्रतिषेधःप्रत्यक्षःपितुश्चपुत्रभावःपितायत्रदुहितुरप्रजायांरेतःसेकंप्राजापत्यांनि
संदधात्यात्मानंसंगमेनमनसेत्यथेतांजाम्यारिक्थप्रतिषेधउदाहरंतिज्येष्ठपुत्रिकायाइत्येके॥५॥नजामयेनान्योरिक्थमारेक्चकारगर्भसनितुर्नि
धानं॥यदीमातरोजनयंतवह्निमन्यःकर्तासुकृतोरन्यत्रेधन॥नजामयेभगिन्ये जामिरन्यस्योजनयंतिजामपत्यंजनमतेर्वास्याःकृतिकर्मणोनिगम
नप्रायाभवतितान्भ्रातृजःपुत्रोरिक्थेप्रारिक्षादाक्षकारेनांगर्भमिधानोसनितुहस्तगाभस्यथादिहमातरोजनयंतवोंऽपुत्रमवाऽचरस्त्रियमन्य
तरःसंतानकर्तीभवतिपुमान्दायादोन्यतरोर्धयित्वाजामिःप्रदीयतेपरस्मै॥६॥मनुष्यनामान्युत्तराणिपंचविंशतिर्मनुष्याःकस्मान्मत्वाकर्माणि
सीव्यंतिमनस्यमानेनस्रष्टमनस्यतेःपुनर्मनस्वीभावेमनोरपत्यंमनुर्वातत्रपंचजनाइत्येतस्यनिगमाभवंति॥७॥तेह्येदेवाचःप्रथमंभस्मी
चेनासुरीर्भिदेवाभसामा॥ऊर्जादउतयत्तियासःपंचजनाममहोत्रेजुषध्वं॥तदघवाचःपरस्मैसायंयेनासुरानभिश्नवैमदेवाअसुरा
असुरतास्तानिधस्तोस्तानेभ्यइतिवापिवासुरितिप्राणनामास्तःप्राशरेभवतितेनतद्धंतःसोर्दवानरज्जतनरूराणांसुरत्वंमसोरसुरानरज्जत
तदसुराणामसुरत्वमितिविज्ञायते॥ऊर्जादउतयत्तियासः॥अन्नादाश्चयत्तियाश्चोर्गस्वन्नामोर्जयतेतोसत्यंकुसुप्रस्फ्यामितिवा॥पं
चजनाममहोत्रेजुषध्वं॥गंधर्वाःपितरोदेवाअसुरारक्षोसीत्येकेचत्वारोवर्णानिषादःपंचमइत्यौपमन्यवोनिषादःकस्मान्नेषदनोभवतिमि
थुनमारमिनापकमितिनैरुक्ताः॥यस्यांचजन्ययाविशाःपंचपंक्तासंख्यास्त्रीपुंसेनपुंक्षेषविशेषाद्वाऽनामान्युत्तरा

17
1916

णिद्वादशाऽकस्मात्सबाधतभाभ्यांकर्माण्यंगुलिनामान्युत्तराणिद्वाविंशतिरंगुलयःकस्मादयंगामिन्योभवंतीतिवाग्यंगालिन्योभवंतीतिवा
यंकारिण्योभवंतीतिवायंसारिण्योभवंतीतिवोकनाभवंतीतिवोजनाभवंतीतिवापिवाभ्यंचनादेवस्फलासामेषाभवति॥८॥दशावबि
ल्योदशाकरयेभ्योदशायोक्तेभ्योदशायोनेनेभ्यः॥दशाभीशुभ्योऽर्चताजरेभ्योदशाधुरोदशायुक्तावहंद्भ्यः॥अवनयोंगुलयोभवंत्यवेतिकर्मी
णिकरयाःप्रकाश्यंतिकर्माणियोक्त्रात्रियोजनानीतिव्याख्यातंभभीशवोभ्यश्नुवतेकर्माणि॥दशाधुरोदशायुक्तावहंद्भ्यः॥धूर्वंतेर्वै
धकर्मणश्चयमपीतरात्धूरेतस्मादेवाविर्हंतिवहंधारयतेर्वाकोतिकर्मणउत्तरेधातवोदशान्ननामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरन्नेकस्मादा
नतंभतेन्योनेर्वोत्तिकर्मणउत्तरेधावोनेदशबलनामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिर्बलेकस्मादूर्लनेरविभर्तेर्धनंनामान्युत्तराण्यष्टाविंशति
र्वेधनेकस्मादूहनोतीतिसतोगोनामान्युत्तराणिनवकुध्यतिकर्मणउत्तरेधातवोदशाक्रोधनामान्युत्तराण्येकादशगतिकर्मणउत्तरेधा
तवोद्वाविंशतिरतंद्रिप्रनामान्युत्तराणिषड्विंशतिःद्रिप्रनामान्युत्तरसंक्षितावैकयोतिकनामान्युत्तराण्येकादशोतिकेकस्मादानीतंभव
तिसंयामनामान्युत्तराणिषट्चत्वारिंशत्संग्रामःकस्मात्सगमनाद्वासंगरणाद्वासंगतोग्रामाविनिवातत्ररवलूयेतस्यनिगमाभवंति॥९॥अक्षीऽयं
कमेकोऽस्मिन्निःषाळक्षीद्वाकिमुक्तमःकरोति॥स्खलनपर्षान्प्रातिहानिभूरिकिमादिदंतिशत्रवोनिंद्राः॥अभिभवामादमेकमेकोस्मिन्निःषड्माणः
सपत्नानभिसवामिहोकिमात्रयःकुर्वंत्येकइतासंख्याद्वेदुत्तरोतरंसंख्यात्रयस्तार्णतमासंख्याच्चत्वारश्चलितनमासंख्याषडश्नोतेर्नवनवननी
यानाद्यावादशदस्माद्दशाबाविंशतिर्द्विदशतःशतंदशदशतःसहस्रंसहस्रंदयुतंनियुतंप्रयुतंतत्तदभ्यस्तंमबुदोमेघोभवत्यर्णमंबुतद्दोंबु
द्दोंबुभद्वातीतिवोंबुभद्वयतीतिवासयथामहान्ब्रह्मभवतिपेवेस्तद्वाबुदं॥स्खलनपर्षान्प्रातिहानिभूरि॥स्खलऽवर्षान्प्रतिहानिरवलऽतिसंख्या
मनामरवलतेर्वास्खलतेर्वायमपीतरेःस्खलत्यस्मादवसमारकंन्वोभवति॥किंमानिंदेतिशत्रवोनिंद्राः॥यऽइंद्रेनाविवृग्रिद्रोह्यहमास्म्यनिंद्रा
उत्तरऽतिवाव्याप्तिकर्मणःउत्तरेधातवोदशतत्रहूनामनी॥आक्षाणआशुवानआपानआशुवानोवधकर्मणउत्तरेधातवस्त्रयस्त्रिंशत्तत्रवि
यातस्त्रेतद्विधातयतऽतिवाविधातयेतिवा॥आरंवऽउलप्रहूयसे॥अरंवऽउयेतःस्वऽउरंवऽउयेतस्तानिदिसंतिकबधयोःसंस्त्यकर्मताऽयतीतिसतः॥
१०॥त्वयावयंसुधाऽत्रलणस्यतेस्यार्वसुमनुष्यादस्मिहि॥यानोदूरेतऽतितोयाअरातयोभिसंतिजेभयाताभनभसः॥त्वयावयंसुयुधयित्रात्रस

21/1916

दहसऽभयाहस्याभर॥ यदिदंचित्रचायनायभंहनायेधनमस्तिपन्भऽहनारणीतिवाचीणमध्यमानिपदानिखयानस्तद्धातव्यमद्रिर्वेन्द्राद्राहृणायसेनोनेषि
वाजस्यानेसोमाद्रयतिहविद्यायतेराधऽइतिधननामाभुर्वेयेनेनतेनस्त्वंवित्तधनोभाभ्यांहस्ताभ्यामाहरोभोसमुद्धोषयतोदमनादमनावादान
मनावादोतमनावापिवादमऽइतिगृहनामतन्मनास्यानमनोभनतेः॥५॥जुष्टोदमूनाअतिथिर्दुरोणऽइमन्नोयज्ञमुपयाहिविद्वान्॥विश्वाअग्नेअ
भियुजोविहत्याशत्रूयतामाभरभोजनानि॥अतिथिरभ्यतितोगृहान्भवत्यभ्यतिथिषुपरकुलानीतिवापरगृहाणीतिवाऽदुरोणऽइतिगृहनामदुर
गाभवंतिदुस्तराऽमनोयज्ञमुपयाहिविद्वांस्तसर्वाऽअग्नेअभियुजोविहत्यशत्रूयतामाभरभोजनानिनिहत्यान्येषांबलानिशत्रूणांभवनाहारभो
जनानीतिवाधनानीतिवाभूषोभूषिकाऽइत्यर्थोभूषिकाः पुनर्मुष्णातेर्भूषायैतस्माद्वै॥५॥सेमानर्यंयभितःसपत्नीरिषयर्शवःभूषोनरिरिका
व्यदंतिमाध्यस्तोतारंतेशतक्रतोविन्तेमेअस्यरोदसी॥सेनपतिमाभितःसपत्न्यइमांवेस्यर्शवोभूषिकाइवास्नातानिसस्त्राणिव्यदंतिस्वांगाभिधा
नंवास्याछेदनमिव्यदंतितोवासंतपेनिमाध्यःकामास्तोतारंतेशतक्रतोविन्तेमेअस्यरोदसी॥जानातेमेस्यधायाग्न्यधिव्यायतिंत्रिनेकूपेवहि
तमेतत्सप्तऋतिवसोतच्चक्रेतिहासमिश्रमृः मिश्रंगाथामिश्रंभवतित्रितस्तीर्णतमोमेधयाबभूवथिवारसंख्यानंभवाभिप्रेतंस्यादेकतोहि
तस्मिनऽइत्रियोबभूवुः॥७॥ऽइरिणंतिमनसासुतस्यभक्षीमहिपित्र्यस्येवरायः॥सोमराजन्प्रणआयूंषिनारीरहानिवस्यूंवासराणिऽईषणि
मरतिवोषणिनऽइतिवावाषणिनऽइतिवावाभक्षीमहिपित्र्यस्येवधनस्यप्रधेयचनआयूंषिसोमराजन्॥अहानीवस्यूंवासराणि॥वासराणिवस
राणिधिवासनानिगमनानीतिवाकृन्तनेत्यनर्थकाऽउपजनाभवंतिकर्तनेनहंतनयातनेतिजठरमुदरंभवतिजग्धमस्मिन्धियतेधीयतेवा॥७॥म
रुत्वांइंद्रवृषभोरणायपिबासोमंमनुषोधंमदाय॥आसिंचस्वजठरेमध्वऊर्मिंत्वंराजासिप्रदिवःसुतानां॥मरुत्वानिंद्रमरुद्भिस्तृक्षहावृषभोवार्षिताप्रो
रणायरमणीयायरंध्रायपिबसोममनुषोधंमदायमन्वनेमदायमदनायाजत्रायसिंचस्वजठरेमधुधुनऊर्मिंमधुसोममित्येतपमिकेभाघेतरि
दमपातमन्धोवृतस्मादेवत्वंराजासिप्रदिवःसुतानां॥९॥तितउपरिषवंमभवतितंतवद्वातुंनवद्वातिलमात्रंतुन्नमितिवा॥१०सुकुमिवं
तितउनापुनंतोयत्रधीरामनसावाचमक्रत॥अत्रासखायःसख्यानिजानतेभद्रैषांलक्ष्मीर्निहिताधिवाचि॥सुकुमिवपरिष्वजेनपुनं
नःसतुःसचेतदुर्धावोभवतिकसतेवोस्याहिरीतस्याविकसितोभवतियत्रधीरामनसावाचमक्रषतप्रज्ञानेधीराःप्रज्ञानवंतोध्यानवंत॥ ११

23
1916

सत्रसखायःसख्यानिसंजानतेभद्रैषांलक्ष्मीर्निहिताधिवाचीतिसद्भगेनव्याख्यातंभजनीयंभवतानामभिद्रवणीयंभवद्भयतीतिवा॥भाजनवद्वालक्ष्मीर्लाभा
द्वालक्षणाद्वालक्ष्याद्वालॉलनाद्वालयतेर्वास्याद्रेक्षाकर्मणोलग्नतेर्वास्याद्वाश्लेषकर्मणोलज्जतेर्वास्यादृलाघाकर्मणःशिप्रेऽऊरूपाशिष्टाद्व्याख्यास्यामः
॥१०॥तमूर्यंयदेवत्तंनमाहित्वंमध्याकर्तोर्विनतंसजभार॥यदेदयुक्तहरितःसधस्थादाद्रात्रीवासतेसुनुतेसिमस्मै॥तत्तूर्यस्यदेवत्वंतन्महित्वंमध्येयद्व
कर्मणोक्रियमाणानोवितर्तंसंक्रियतेयदासायुंक्तहरणानादित्यराश्मीन्हरितोभ्यानीतिवाथरात्रीवासस्तनुतेसिमस्मैवेसरमहरवयुवतीसर्वस्माद्वि
पमार्ष्टिस्याद्रात्रीवावाससस्तनुतइतिनथापिनिगमोभवति॥पुनःरमव्याद्वितंवयंतेति॥समनासीत॥११॥ऽइंद्रेणसंहिदृश्सेसंजग्मानोअबिभ्युषा॥
मंद्रसमानवर्चसा॥ऽइंद्रेणहिसंदृश्यसेसंगृह्यमानोबिभ्युषागणेनमंद्रसदिष्णूयुवासोपिवामंदुनातेनेतिस्यासमानवर्चसत्वेतनव्याख्यातं॥१२॥ईर्मो
तासःसिलिकमध्यमासःसंशूरणासोदिव्यासोअत्याःहंसाइवश्रेणिशोयतंतेयदाद्रिषुर्दिव्यमज्मंपश्वाः॥ईर्मोतासःसमरीतोतासःसुसमरीतोतासःपृथंता
वासिकमध्यमाःशीर्षेमध्यमादापिवाशिरआदित्योभवतियदनुरोतेसर्वाणिभूतानिमध्येचैषांतिष्ठतीदमपांतरत्नमध्येतस्मादेवसमाश्रीतान्येनहिदू
राणिभवंतिसंशूरणासोदिव्यासोअत्याः॥शूरःरावतेर्गतिकर्मणोदिव्यादिवेनअत्याअतनाः॥सोर्हश्वश्रेणिशोयतंतेहसाहंतेर्घ्नंत्यध्वानंश्रेणिरा
दितिश्रेणिरयतेःसमाश्रिताभवंतियदाद्रिषुर्यदापंदिव्यमज्मंमज्जनिभाजिमश्वाअत्याइत्यस्तातिरश्चस्यादित्यादश्वोनिस्तष्टइति॥स्तरादश्वोनिरतंष्ट
यापिनिगमोभवति॥१३॥कायमानोवनाचंक्यन्मात्रजगन्नपः॥नततेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयद्दूरेसन्निहाभवः॥कायमानश्चायमानःकामयमानईति
वायवानित्वंयन्मात्रंपोगमनुपश्चाद्यन्नततेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंदूरेपरमेनिहभवसिजायमानः॥लोधन्नयेतिपशुमन्यमानाःलब्धमपिनयंतिपशुं
मन्यमानाःशीर्षेपायकचीशोर्षा॥पायकदर्शी॥अनुशायिनमितिवाशिनमितिवा॥१४॥कनीनकेवविद्धेनवेदुपेदेअभेकोभर्म्रयामेपुशोसेन
कनीनकेकन्यकेकन्याकमयोनोभवतिकंयनेतव्येतियाकमनेनानीयतइतिवाकनतेर्वास्याकांतिकर्मणःकन्ययोरधिष्ठानप्रवचनानिसप्तम्या
एकवचनानीतिशाकपूणिर्विहूयार्दरूपाहादाकृणातेर्वाद्रुणातेर्वातस्मादेवद्रुनेवनकनातेअभेकेभवहेतेयथानदधिष्ठानेपुशोभेतेएवंभर्म्रयामे
पुशोभेतेवाक्यंवास्यसोसंस्तुतइदंचमेदादिदंचमेदादित्यषिःप्रसंख्यायाह॥सुयास्त्वाअधितुग्वनि॥सुयास्तुनर्दीतुर्वतीर्थेभवतितूर्णेमेतदायंति॥
कुविन्नंसंतेमरुतःपुनर्नःपुनर्नोनमेतेमरुतोनसेतदूरुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः॥येतेमरुद्भ्योनसोमदायस्तेभिरिंद्रोदयदातवेमघो॥२५॥

येतमद्वाहाननवंतोवचनवंतस्तेभ्यः इंद्रोदयदानायमघं॥१५॥उषोभर्दशियुंध्युवोनवस्तोधाद्वाविरुतप्रियाणि॥अप्रसन्नससतोबोधयंतीशश्वत्त
मागास्तुनेरयुषीणां॥उषादशियुंध्युवः युंध्युरादित्योभवतिशोधनात्स्येववस्तोर्भासोधूढंमिदमपीतरहस्यएतस्मादेवाधूढंकायेशकुनिरपियुंध्यु
रुच्यतेशोधनादेवोद्बोधकश्चरोभवत्यापिपरुंध्यवउच्यंतेशोधनादेवनोधात्रर्षिर्भवतिनवंतेधातिस्मयास्तुत्याकामानाविष्कुरुतएवमुषास्या
ण्याविष्कुरुतेनसदृशान्नंभवत्यनसादिनातिवानसानिनातिवा ससतोबोधयंतीशश्वत्तमागास्तुनेरयुषीणांस्यपतोबोधयंतीशाश्वतिकतमा
गास्तुनरागामिनीनां॥तेवाशीमंतइषिणः॥इषिणइतिवेषणिनइतिवावाशीतिवाज्ञामवास्यतइतिसत्याः॥शंसावाध्वर्योप्रति
मगधोहिद्रोयवाहःकृणवावजुष्टंअभिवहनरुतिमधिषवणप्रवादस्तुतिमन्यंतेपरोक्षेण्यपरिष्टाच्छ्रव्यास्यामः॥१६॥सुविते सुइ
तेसुगतेभजायामितिवा॥सइलेमाधास्यपिनिगमोभवतिद्रयतिरनेककर्मा॥नवेनरूर्वेद्रयमानास्यामेरुपद्रयाकर्मा॥एषेकइहिद्रयते
वाक्षितिदानकर्मावादिभागकर्मावा॥दुर्वर्तुर्भवतिदुरेवर्तुरेवेतुरेवोरः॥विदद्वसुद्रयमानोविशत्रूनितिहिंसाकर्मा॥इमेसुना
द्रवः प्रातरित्वनासजोषसापिवतंमिनाताम्॥अयंहिवामस्तयेवेदनायमांवायसोदोषाद्रयमानोअरब्धुधत्॥एयमानइति॥नाचिदितिनिपातः
पुराणनवयोनेचेतिच॥अद्याचिन्नूचिन्नदोनदीनां॥अद्यचपुराचत्तदेवकर्मनदीनां॥रूचपुराचसदनेरायीणां॥अद्यचपुराचत्तदेवकर्म
नदीनांयेरितिधननामसंतिदानकर्मणः॥१७॥विद्यामतस्यतेवयमकूपारस्यदावने॥विद्यामयस्यतेमकुपर्णस्यदानस्यादित्योप्यकूपाउच्यते
कूपारोभवतिदूरपारःसमुद्रोप्यकूपाराउच्यतेकूपारोभवतिदूरपारः कल्लोप्याकूपाराउच्यतेकूपारोनकूपमरुतीतिकल्पः कल्पयतिकल्पेनपा
तीतिवाकल्पनापिवतीतिवाकल्पः स्वच्छःस्वच्छोयमपानोनदीकल्पएतस्मादेवकुमुदकंतेनलाघते॥शिशीतेशृंगोरक्षसेविनिक्षे॥निश्यतिशृं
गोरक्षसोविनिक्षणनायरक्षोरक्षितव्यमद्राहासिक्षणीतीतिवारात्रीनक्षरतीतिवा॥अग्निःसुतुकः-सुतुकेभिरश्वैः॥सुतुकमःसुतुकमेरिति
वासुप्रजाःसुप्रजोभिरितिवा॥सुप्रायणाअग्निमन्यतेविक्रयंतो॥सुप्रगमनाः॥१८देवानांयथा सदमिद्धेअसंनप्रायुवोरक्षितारोदिवेदिवे॥
देवानोयथासदावर्धनायस्करप्रायुवोप्रमाधंतोरक्षितारश्चादृत्यहनिच्यवनऋषिर्भवतिच्यावयितास्तोमानांच्यवनमित्यस्यस्यामेग
माभवंति॥युवंच्यवानंसनयंयारथंपुनर्युवानंचरथायतक्षथुः॥युवांच्यवंसनयंपुराणंयवारथंपुनर्युवानंचरणायततक्षथुस्तुयुवाप्रयोतिक १२

25
1916

माणितक्षतिःकरोतिकर्मारंजोरजनेत्योवीरुनउच्यतेउदकंरजउच्यतेतुकारजोरक्यच्येतेरुगहनीरजसीउच्येते॥रजांसिचित्राविचरंतितन्वइत्य
पिनिगमोभवतिरोहरनेज्योतिर्दरउच्यतउदकंहरउच्यतेलोकाहरांस्यच्येतेरुगहनाहरसीउच्येते॥जुहुरेविचेतयंतः॥जुह्वरेविचेतयंतः॥
जुह्वरेविचेतयमानाच्यंतइत्येषानेककर्मापदंदेवस्यनमसाव्यंतइतिपश्यतिकर्मावाहिंस्रारेयुळोहोरइतिरवादतिकर्मा॥वीतंपातंपयस
उस्त्रियायाः॥अश्नीतंपिबतंपयसउस्त्रमाउस्त्रेयंतिगोनामोस्त्रावर्णोस्योभोगाउस्त्रेनिच॥त्वामिद्धनिभिःसुतेसुनोथासोवस्तूयवः॥गो
भिःक्राणाअन्यतगोभिःकुर्वाणाअस्तोषत॥आत्वेचहरिमांद्रोरुपस्थेवाशीमंतःऋत्वियमन्मयाभिः॥आसिंचहरिंद्रोरुपस्थेउमम्यस्यहरिः
सोमोहरितवर्णोयमपीनरोहरिरेलसादेव॥वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयाभिः॥वाशीभिरश्ममयीभिरितिवावाग्भिरितिवा॥समर्हद्योविषु
णस्यजंतोर्माशिश्नदेवाअपिगुर्ऋतंतः॥सऋहतोयोविषुणस्यजंतोर्विषमस्यमाशिश्नदेवाअब्रह्मचर्याशिश्नेरनथतेःअपिगुर्ऋतंतेनः
सत्यंवायत्तेवा॥आघातागछतनुत्तरायुगानियत्रजामयःकृणवन्नजामि॥उपबर्बृहिवृषभायबाहुमन्यमिच्छस्वसुभगेपतिंमत्॥अगमि
व्यंतेतान्यत्तराणियुगानियत्रजामयःकरिष्यंत्यजामिकर्माणिजाम्यतिरेकनामबालिरस्यवासमानजातीयस्ययोपलेजनउपधेहिवृ
षभायबाहुमन्यमिच्छस्वसुभगेपतिमादित्याख्यातं॥२०॥द्यौर्मेपितापृथिवीमेमहीयं॥उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरंतरत्रापितादुहितुर्गर्भमाधात्॥द्यौर्मेपितापाताविवापालपितावाजनायतानाभिरत्रबंधुर्मेमाता पृथिवीमहीयं॥महतीयंबंधुसंबंधनान्नाभिःस
नह्यनान्नाभ्यासन्नह्यगर्भंजायेतइत्याहुरेतस्मादेवज्ञातीस्तनाभयइत्याचक्षतेसबंधवइतिचज्ञातिःसंज्ञानात्॥उत्तानयोश्चम्वोर्योनि
रंतः॥उत्तानउत्तानऊर्ध्वतानोवातत्रपितादुहितुर्गर्भंदधातिपर्जन्यःपृथिव्याःशंभुःसुमयुः॥अथानःशंयोररपोदधात॥रपोरिप्रमि
तिपापनामनीभवतःशमनेचरोगाणांयावनंचभयानामथाप्यरांयुवाहैरप्युच्यते॥तल्लंयोरावणीमहेगातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयइत्यपि
निगमोभवतिगमनंयज्ञायगमनंयज्ञपतयेइत्यपि॥२१॥अदितिरदानादेवमाता॥२२॥अदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमदितिर्मातासपितासपुत्रः॥
विश्वेदेवाअदितिःपंचजनाअदितिर्जातमदितिर्जनित्वं॥इत्यादितिर्वैभूतिमाचष्टएतान्यदानानीतिवा॥यमोरिरिश्रगवः एरिरुतीतिरुप
स्थोभ्यस्तः॥२३॥उतसेमंवस्त्रमाथिनंतायुमनुक्रोरांतिरितयोभरेषुनीचायमानंजसुरिंनश्येनस्यश्वथ्राछापशुमच्छयूथं॥अपिसेमंत

नि० ए०९८

१२

मंदिनीषदु

नरस्मथिमवस्रमाथिनंबस्रंवस्तेसायुरितिस्तेननामसंस्थानमस्मिन्यापकमितिनेरुक्तास्तस्यतेवास्यादनुक्रोशंतिक्षितयःसंग्रामेषुभरत
तिसंग्रामनामभरतेवाहरतेवानित्यायमानेनाचेरयमानेनाचेतनेचितंभवत्यक्षेरुक्षितंभवतिजस्तमिवर्धयतेनेयेनःशंसनायंगच्छति।अवक्ष्या
षपशुभ्यःपूथ्यःअवक्ष्याषिपशुमच्चयथंधनंचयथंचेतिवायूथ्ययोतेःसमायुतेभवति।इक्षानस्नेजरतेस्वाधीः।गणाति।मंहीमंदतेस्तुतिक
र्मणः।प्रमंदिनेपितुमदर्चतावचः॥प्रार्चतेमदगोगव्यास्याता॥२७॥अत्राहगोरमन्वतनामर्क्षेश्वरपाच्ये॥इक्षाच्चंद्रमसोगृहेगव्यास्यातेगहुंकृणवन्नुषसोजनायेत्यपिनि
गमोभवतिदंसयःकर्माणिदंसयंतेसेनानि।कुत्सायमन्मन्नाम्यदंसयदित्यपिनिगमोभवति॥सतलावेनेनमश्नोतेयंहतिः।सनुवेनेनमंहतिश्चो
दकोऽनुश्वहतेर्नरूढोपधाद्धरतानुधातोनलोपेतिस्वरविधयेयः॥दहस्यतेचयसदसियासु॥दहस्यतेनयचानयसिदेवपायुपायतिर्हसाक
र्मोविपुतेघावाघटविवेषाविषोधनात्॥समान्यावियुतेदूरअंतो।समानंसमानत्रमोभवतिमात्रामानादूरव्यारव्यानंभतोततेत्रऋणिनिपृ
थभावस्यप्रवचनंभवत्यथाप्यृणोतेर्यंदृश्यते॥ऋधगायाऋधगुतारशमिष्ठाः।ऋक्वन्नयाक्षीत्रेभुवनेशमिष्ठाइतिचास्याइतिचास्यति
चोदानंप्रथमादेशेनुदात्तमन्वादेशेतीत्रार्थतरमुदात्तमल्पीयोर्थतरमनुदात्तं॥अस्याऊषुणउपमातेयभुवोहेळमानोरारिवांअजाश्वस्य
तामतांच॥अस्येनःसातयउषाभहेळमानोऊध्वत्रिवात्रिरस्यस्तोजाध्येतिपूषणमाहाजाध्याजाअननाउच्यन्ते॥हार्धायुरस्यायभ
तिर्जीवातिरारदःशतं॥दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवनुसरारदःशतमितिशरस्मृताअस्याभोषधयोभवंतिशरणीआपइतिचास्यत्यस्याऽ
स्येनेनव्याहृत्यातं॥२५॥अस्यवामस्यपलितस्यहोतुस्तस्यभ्रातामध्यमोअस्यन्नःतृतीयोभ्राताघृतपृष्ठोअस्यात्रापश्यंविप्रपलि
तंपुत्रं॥अस्यवामस्यवनीयस्यपलितस्यपालयितुहोतुर्द्वौनप्त्यौतस्यभ्रातामध्यमोस्यशनोभ्राताभरतेगतिकर्मणाहरतेभागंभरतो
भवतीतिबालतायोभ्राताघृतपृष्ठोऽस्थायमग्निस्तत्रापश्यंसर्वस्यपातारंवापालयितारंवाविशपतिंसप्तपुत्रंसप्तमपुत्रंसर्पणपुत्रमि
तिवासप्तस्वस्मात्रासंख्यासप्तादित्यरश्मयइतिवदंति॥२६॥सप्तजेयुंतिरथमेकचक्रमेकोअश्वोहवंतिसप्तनामा।त्रिनाभिरेचक्रमजरम
नर्वंयत्रेमाविश्वाभुवनाधितस्थुः।सप्तयुंजंतिरथमेकचक्रमेकचारिणंचक्रंचकतेवाचरतेवाक्रामतेर्वेकोश्वोवहतिसप्तनामादित्य

27
1916

सप्तास्मैरश्मयोरमानाभिसन्नामभवंतिसंतेनस्पयस्वंतीतिवेदमपातरनध्येतस्मादेवाभिसन्नामाहसंवत्सरप्रधानउत्तरोर्धर्चस्त्रिनाभिच
क्रंत्यतुःसंवत्सरोग्नीषोमावर्षाहेमंतशरितिसंवत्सरःसंवसंतेस्मिन्भूतानिग्रीष्मोग्रस्यंतेस्मिन्नसावर्षावर्षत्यासुपर्जन्योहेमंतोहिमवान्हेमंपुन
र्हंतेर्वाहिनोतेर्वोजरमजरणधर्मोणमनर्वमप्रस्खलितमन्यत्रेमानिसर्वाणिभूतान्यभिसंतिष्ठंतेतेसंवत्सरंवेसमात्राभिस्तोतिपंचारेचक्रे
परिवर्तमानइतिचैपैंगुतयापंचर्तवःसंवत्सरस्येतिचब्राह्मणंहेमंतशिशिरयोःसमासेनषळृतवोहेमंतशिशिरयोःसमासेनषळृतुतयाराःप्रत्यहं
नामोषसःपुनःसहंतेः।द्वादशारंनहितज्जराय॥द्वादशप्रधयश्चक्रमेकमितिमासानोमासामानात्साधिःप्रहिनोभवतिनहिमासाकंचि
च्छतानिशंक्वोर्पिताःषष्टिंचलाचलासः॥षष्टिश्चहवैत्राणिचरातानिसंवत्सरस्याहोरात्राणितिचब्राह्मणंरात्रासमासेन॥सप्तशतानिविंशानि
श्चतस्रुः॥सप्तचैवशतानिविंशतिश्चसंवत्सरस्याहोरात्राणितिचब्राह्मणंरात्रासमासेनरात्रागेन॥२७॥एकार्थकोनुवयःसुपर्णोयदिदंजु
होदमनाःसमानंपंतंपरिषस्वजातेतयोरेणमश्नन्नंतस्यंयंद्रेणसमाहितःकायमनःकनीनकेवापोअदृप्तिसुवितेनिधामदेवानांश्रद्धोमोदिस्तिर
दितिरुतमात्राहारयवासस्यसप्तंयुंजंतिरथमेकचक्रमेकचारिणंचक्रंचकतुर्थ्योध्यायः॥ हरिः ॐ सप्तिमावेंद्धरणोनदीनां।सप्तातंमेघं॥वाहिष्ठोवाहवानांस्तोमोहृतोऽवन्नरां॥वोढृन्नमोढ्वानांस्तोमाहूतोऽवन्नरोनरामनुष्यान्त्यंतिकर्मसुहूतोजवते
वीद्रवतेर्नवारयतेर्वा॥हूतोदेवानामसिमर्त्यानामित्यपिनिगमोभवतिवाजशानोवष्टेर्वाश्रयतेर्वा॥सप्तस्वसूररुषीर्वाजशानइत्यपिनि
गमोभवतिवार्यंवृणोतेस्तथाप्रियरतमोतहार्यंवृणोमहेवरिष्ठंगोपायत्योतहार्यंवृणोमहेवरिष्ठंगोपायितव्यंपोगोयितारोयंयंत्वयुभस्यमि
तिर्वोधदृश्यन्तनामपचतिर्नामभूतमामत्रेभिःसिंचतामधमंधःआमिंचतामत्रेभ्यंमंधोमत्रंपात्रंममाअस्मिन्नुदृश्यमाषुनरनिर्मिमं
भवतिपात्रंपानानामोप्यंधत्यतेनास्मिन्धानंभवतिनदर्शनमंधेतमइत्यभिख्यानंतेयमर्षातरोप्येतस्मादेव॥पश्यदक्षण्वान्दिचनदंधद्र
ष्यपिगमोभवति॥१॥मंभेभ्रंतांभूरिधारंपयस्वतीमसम्यमानेतिवाव्युदस्यंत्यापितिवाबुध्नधारउदकवत्योमनुष्यतिर्हेतिकर्मान
वगतसंस्कारोभ्रांतेवनास्तदेकपदिकामित्याचक्षतेदीर्घप्रयज्युमतियोवनुष्यतियंजयेभपृतनासुदूढ्यःदीर्घप्रततयज्रमभिजिघांस
तियोवयंजयेमपृतनासुदूढ्यंदुर्धियंषापधियंपापःपातापयानोपपत्स्यमानोवाऽपपतनीतिवापापत्स्यतेर्वास्यात्तरुयतिरप्येवंकर्मा॥

[illegible]

द्रेणयुजातरुषमत्रमितियतिनिगमोभवतिभंदनाभंदतेस्तुतिकर्मणः।पुरुप्रियोभंदतेधामभिःकामितिरित्यपिनिगमोभवति।संषंदनाउद्दि
यतिंप्रजावतीरितिच।अन्येनभदाहनायहित्यैअन्येनभदहनायगच्छक्षिप्रमाहंगीवभाषभाणेत्यस्यभाषणादाहनाद्यभवत्येतस्मादाह
नस्यादृधिनर्दोभवतिनदतेस्तुतिकर्मणः।नदस्यमारुधतःकामआगन्।नदनस्यमारुधतःकामआगमत्संरुद्धप्रजननस्यग्रहत्वारिणइ
त्यृषिपुत्राबिलपितंवदयंते।२।।नयस्यघावारथिवीनधन्वनोतरिक्षंनाद्यःसोमोअक्षाः।अश्नेनोतेरित्येतेअन्नपेगोमानोभिरक्षाःसो
मोदुग्धाभिरक्षाःलोषणाःसिंहंप्रत्यंचमत्साः।क्षियतिनिगमःदर्वःक्षरतिनिगमउत्तरइत्येकेन्नपेगोमानोभिर्यदाक्षियत्यथसोभदुग्धा
भ्यःक्षरतिसर्वोक्षियतिनिगमाइतिराकरुणेःक्षात्रमिनिक्षिप्रनामाशुअतनंभवति।सपनत्रोक्षरंस्त्राजगथछूत्रमग्निरकरुणोज्जात
वेदाः।।सपत्रीतेक्षरंस्त्रावरंजंगमंचयत्तक्षिप्रमग्निरकरोज्जातवेदाऊतिरवनात्।आत्मार्थंयथोनयइत्यपिनिगमोभवतिहासमाने
इत्कपरिरक्षाद्धारव्यासयोवन्त्रकःपट्टिपेरुसर्पादिदं।पानेरितिवास्पश्नेरितिवास्पर्शनेरितिवा।सप्तन्नपक्रमविदद्धुचवे।।स्वपनमे
तन्नाध्यग्निकेज्योतिरनिस्यदर्शनंतादृवाविदद्धाज्वल्यमानं।द्वितीयसप्तास्वधयाचरंभुः।द्वैधंसप्तामध्यमेचस्थानउत्तमेचरंभुःसु
स्वभूःमरुन्नाम्नगयंते।मरुतोभवन्त्यल्पाःश्रेष्ठाः।।३।।वराहोमेघोभवतिवराहारःविध्यद्धराहंतिरोआद्रमस्तेत्यपिनिगमोभवतिप्रथमो
तरोवराहस्तस्मादेववरमाहारमाहाषेरितिचब्राह्मणंवहतिमल्लानिवरंवरंमल्लंवहतीतिवा।वहेरोमिदंरणमुषमित्यपिनिगमोभव
त्यंगिरसोपिवराहउच्यते।ब्रह्मणस्पतिर्वृषभोवराहेः।भाथाप्येतेमाध्यमकादेवगणावराहवउच्यंते।पश्यन्हिरण्यचक्रानयोर्दंष्ट्र
न्विधावतोवराहून्।।स्वसराण्यहाभिभवंतिस्वयंसारीण्यपिवास्वरादित्योभवतिसएनानिसारयति।।उस्राइवस्वसराणित्यपिनिगमोभ
वतिशर्याअंगुलयोभवंतिशर्यादृषवःशरमय्यःशरःश्रृणातेः।शर्योभिर्नभरमाणगमस्योरित्यपिनिगमोभवत्यर्कोदेवोभवतियदेनमर्चं
त्यर्कोमंत्रोभगतियदेनानार्चंत्यर्कमन्नंभवत्यर्चतिभूतान्यर्कोवृक्षोभवतिसवृतःकदुकिम्वा।।५।।गायंतिवागायत्रिणोर्चंत्यर्कमर्किणः।ब्र
ह्माणस्त्वाशतक्रतवेगायत्रंत्रिष्टुभंगणंवशमिवयेभिरे।।गायंतिवागायत्रिणःप्रार्चंतिनेर्कमर्किणोब्राह्मणास्त्वाशतक्रतउद्घेभिरेवंशमिवबंशोवनशयो
भवतिवननान्यूयतइतिवाभवंत्यस्यनेमिर्सवतियद्दुनाभिभवेउनपच्यारथानाभद्रेभिर्दंयोजस्रा।तंमरुतःदुष्करपविज्ञाच्युतित्याये २५

29
1916

निगमोभवतीयेनेदंकपदेसस्मा।वरीव्यारव्यातेधन्वांतरिक्षंधन्वंयस्मादापोनिगधवातिरोचतइत्यपिनिगमोभवतिसिनमन्नेभवतिसिना
तिभूतानि।येनसमाप्तिरन्नेभरथःसविस्त्यइत्यपिनिगमोभवतीलामुथेयेतेनव्याख्यातंसचासहेत्यर्थः।वसुभिःसचाभुवा।वसुभिःसहभु
वोचेदितिनपातोनुदात्तःपुरस्तादेवव्याख्यातोथापिपशुनामेहभवत्करात्तंध्रिदसिमनासिचितास्त्वाधिभोगाश्चेतयसइतिवा।आद्र
व्याकारउपसर्गःपुरस्तादेवव्याख्यातोथांप्यध्यर्धेदृश्यतेअभ्रंओंअपः।अभ्रंमेअ।।अपः।अपोभेषीतिकर्मणोघोतनेर्यशोवान्वंवा।।अस्मे
कर्मनधिरस्तंचधोहि।असमासुकर्मन्नंधरस्तंचधोहि।।५।।पवित्रंपुनातेर्मंत्रःपवित्रमुच्यते।येनदेवाःपवित्रेणात्मानंपुनतेसदेत्यपिनिगमोभ
वतिरश्मयःपवित्रमुच्यते।।गभस्तिरतोन्नाभिरद्रिभिःसुतइत्यापःपवित्रमुच्यंतेशतपवित्रास्वधयामदंतोबर्हुदकाः।अग्निःपवित्रमुच्यते
वायुःपवित्रमुच्यतेसोमःपवित्रमुच्यतेसूर्यःपवित्रमुच्यतेरुद्रःपवित्रमुच्यते।।अग्निःपवित्रेसमापुनातुवायुःसोमःसूर्यरुद्रः।।पवित्रंते
मापुनंत्वित्यपिनिगमोभवतितोदस्यकथते।।६।।पुरुत्रादाह्यान्वोचेरिरण्वेतक्षिदे।तोदस्येवशरणेआमहस्य।।बहुदाह्योस्त्वामेवाभिहूया
म्यरिरिमित्रकुलतेराध्योरथेतस्मादेवयदन्यदेवत्यं।अग्नावाहुतयोहूयंतउतेतदृष्ट्वैवमवदत्यत।तोदस्येवशरणेआमहस्यातुदस्येवशर
णेधिमहतःस्वंचाःसुअंचमः।आजुह्वानोधृतपृष्ठंचाइत्यपिनिगमोभवतिशिपिविष्टोविष्णुरितिविष्णोर्हीनामनीभवतःकुत्सितानाम्नांय
दूर्वेभवतीत्योपमन्यवः।७।किमिन्नेविष्णोपरिचदयंभस्मयदूवक्षेशिपिविष्टोअस्मि।मावर्पोअस्मदपगूहएतद्यदन्यरूपःसमिथेबभूथ।।
किन्नेविष्णोप्रख्यातमेतद्भवत्यप्रख्यापनीयंयन्नःप्रजातेरोषदृवानिवेरिते।स्मोत्सप्रितिपरमेरश्मिरसिवाप्रशंसानामेवाभिप्रेतंस्याकिंतेपि
ष्णोप्रख्यातमेतद्भवतिप्रख्यापनीयंयदुप्रजातेरूषोशिपिविष्टोरश्मीतिप्रातिपन्नरश्मिःशिपयोत्तरपदयउच्यतेतेराविष्टोभवति।।मावर्पोअस्म
दपगूहएतत्।।वर्पइतिरूपनामवर्णोनीतिसतोयदन्यरूपःसमिथेसंग्रामेभवसिसंयतरश्मिःस्तस्यानरोभयसेनिर्वनाय।।८।। प्रतनेद्धअ
रावविष्टनामार्यःशेसमिवयुनानिविद्वान्।तंत्वागृणामितवसमनव्यान्शर्यंतमस्यरजसःपरांके।।तंत्वेषशिपविष्टनामार्यःप्रर्सोशंस्यो
हमस्मान्यरसोमानामर्यःस्त्वमसीतिवातंत्वासोमितवसमनव्यांस्तवसइतिमहतोनामधेयमुदितोभवतिनिवसंतमस्यरजसःपरांकेपरांके
तोआघृणिरागतघृणिः।आघृणिसंचोसेवहेआगतहृणेससेवावहेरथुज्रयाःरथुजवः।रथुज्रयाअभिनादायुर्दस्योः।प्रामापयायुर्दस्योः

॥१॥ अग्निनरोद्दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युतेभिर्जनयंत प्रशस्तं। दूरेदृशं गृहपतिमथ्युं॥ दीधितयो गुरुयो भवंति धीयते कर्मस्वरणी प्रयक्षत इत्ने अग्निः समरणाज्जायत इति वाहस्तच्युतेहस्तप्रच्युत्याजनयंत प्रशस्तं दूरेदर्शनं गृहपतिमतमवंते॥१०॥ एकया प्रतिधापिबत्साकं सरांसित्रिरातं। इंद्रः सोमस्य काणुका॥ एकेन प्रतिधानेनापिबत्साकं सहेत्यर्थ इंद्रः सोमस्य काणुका कांतका नीवाक्रांतका नीवाक्रुतका नीत्वतका नीति वै इंद्रः सोमस्य कांतइति वाकणेघातइति वाक्णेहतः कोतिहतस्तेनैनधामिकावेदयंते त्रिंशदुक्थपात्राणि माध्यंदिने सवनएकदेवतानि तान्येतस्मिन्काले एकेनप्रतिधानेनापिबंतीतान्यत्रसरांस्यर्च्यंते त्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्राण्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येति नैरुक्ता घोस्तेएताभ्यांइंद्रमस्यआगामिन्यआपोभवंतितंरक्षयस्तेअपरपक्षेपिबंतीतथापिनिगमोभवतियमाक्षितमाक्षितंयत्रपिबंतीतिंतत्पूर्वपक्षआपायायंतीतथापिनिगमोभवतियथादेवाअंशुमापायायंतीत्याध्रिगुर्मंत्रोभवतिगव्यधिकृतत्वादपिवाप्रशासनंभवाभिप्रेतंरयात्तच्छ्रुत्वत्ता। दध्रिगोरामीध्वंसुरामिशमाध्वंशमीध्वमध्रिगवित्यग्निरत्याध्रिगुरुच्यतेतुरण्यश्चोतंत्याध्रिगोशर्चीवोधतमनकर्मवन्दिंद्रोत्याध्रिगुरुच्यतेअधिगवहेओमिंद्रायेत्यापिनिगमोभवत्यांगूषस्तोमआघोषःएनांगूषेणवयमिंद्रवंतःअनेनस्तोमेनवयमिंद्रवंतः॥११॥आपांतमन्युस्तृपलप्रभर्माधुनिरिमीवान्छरुमान्नृषाषाः॥ सोमोविश्वान्यतसावनानिवेनांगिंद्रंप्रतिमानानिदेभुः॥ आपांतिनमन्युस्तृपलप्रहारीरिषप्रहारीरटप्रहारीसोमोवेंद्रोवाधुनिधूनोतेःरिमातिकर्मनामशमयतेर्वाशाक्तोतेर्वज्रोपीसोमोयत्सोमस्यपूयमानस्यातिरिच्यतेतच्छीर्षभयार्जितंभवतितेनर्जीषासोमोयाचेंद्रोनिगमोभवत्यर्जीषावज्रोतिहर्योरस्यसभागोधानाश्चेतिधानाभाष्ट्रेहिताभवंतिफलेहिताभवंतीतिवाबध्नंतेहरीधानाउपकल्पयंतीषोजिघ्रतामित्यपिनिगमोभवत्यादिनाभ्यासेनोपहितेनोपधानादृतेसवलिरतिकर्मणःसोमःसर्वाण्यतसानिवनानिवेनोगिंद्रंप्रतिमानानिदृक्षुवंतियेरेनंप्रतिमामतेनेनंनानिदृक्षुवंस्वर्गेवेनमप्राप्यावनस्यंतीतींद्रप्रधोनेत्येकेनर्क्केसोमकर्मोमयत्रधानेत्यपरंशमशाक्षुअनुतइतिवाशमाक्षुतइतियाअवशमशाक्षुधद्वाःअवारुधच्छमशाचारितिं॥१२॥ उर्वश्यप्सरा उर्वश्यनुतऊरुभ्यामश्नुतऊरुवंशोस्याअप्सराअप्सारिण्यपिवाप्सइतिरूपनामाप्सातिरप्सानीयंभवत्यादर्शनीयंव्यापनीयंवास्यदर्शनायेतिशाकपूणिर्यदप्सइत्सुभक्षस्याशोनामेतिव्यापिनस्तदभिवादिन्येभवतितनयात्तमितिवानस्यादर्शनायेत्रावरुणयोरतप्यस्के १५

दत्तादभिवादिन्येषगंभवति॥१३॥ उतासिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्वश्याब्रह्मन्मनसोधिजातः द्रप्सस्कंन्ब्रह्मणादैव्येनविश्वेदेवाःपुष्करत्वाददंतअप्यासिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्वश्याब्रह्मन्मनसोधिजातोद्रप्सस्कंन्ब्रह्मणादैव्येनद्रप्सःसंभृतप्रसानोभवतिसर्वेदेवाःपुष्करेवाधारयंतपुष्करंमंतरिक्षंपोषतिभूतान्यदकेपुष्करंपलाकरंपलयितव्यंवेदमयानस्पुष्करमेतस्मादेवपुष्करंवपुष्करंवापुष्यंपुष्यतेर्वयुनंवेतःकांतिर्वाप्रतीवा॥१४ सप्तमोवयुनंततन्वस्तूर्यणवयुनक्चकार॥ सप्तमोप्रज्ञानंततन्वस्ततंतंसूर्यणप्रज्ञानक्चकारवावाजस्यसंवाजपतनोसनेमवाजगोध्यमित्यपिनिगमोभवतिवाजंगंध्यंगध्यस्कनपदे॥ अश्यामवाजंगंध्यमित्यपिनिगमोभवतिगध्यंगृह्णातिः स्रुत्रावाजंनगध्यंयुयूषान्नित्यपिनिगमोभवतिगध्यतिर्मिश्रीसावकर्मा॥ आगधितापरिगधितेत्यपिनिगमोभवतिकोरयाणः कृतयानः पाकस्थामाकोरयाणइत्यपिनिगमोभवतिनोरयाणस्तूर्णयानः॥ स्तोरयाणउपयाहियज्ञं॥ मरुद्भिरग्नइमारेभिः सजोषाइत्यपिनिगमोभवतिभद्रयाणोभद्रयानः॥ अनुष्ठुयाकुणुह्यद्भयाणोत्यपिनिगमोभवतिहरयाणोहरमाणयानः॥ रजतेहरयाणइत्यपिनिगमोभवति॥ यआरितः कर्मणिकर्मणिस्थिरः॥ प्रस्तोमान्त्रदाघ्रंदतेमूषोविकर्मणः॥१५॥ नियक्ष्णःस्थियक्ष्णस्यनरयमर्धनियुणस्यचिद्वृद्धिमोरुवहमा॥ नियक्ष्णःस्थियक्ष्णस्यमर्धनिशुष्कारिणः शुष्कस्यादित्यस्यचशोषयितुरोरुयमाणोवनानांतिवाधर्षतिवा॥ अघ्रंदतवोलितेत्यपिनिगमोभातिवोलयतिश्चघ्राऽयति श्वसंस्तमकर्मणोपूर्वणसंप्रयुज्यतेनिष्पपास्त्रीकामोभवतिविनिर्गतपसाः पसःसपतेस्परातिकर्मणः॥ मात्रोमघवन्निष्पपोपदारोन्त सयथाधनानिविनाश्यतिमानस्यंतथापरादास्तूर्णाशमुदकंभवतितूर्णमश्नुते॥ तूर्णाशान्गिरर्धीत्यपिनिगमोभवतिक्षुपमहिछत्रकंभवतियहरुच्यते॥१६॥ कदामर्तमराधसंपदाक्षुपामिवस्फुरत्॥ कदाबयुश्चवीरुदोअंग॥ कदामर्तमनाराधयंतंपादनक्षुपमिवस्फुरत्प्रत्यतिकरानश्रोत्यतिचगिरइंद्रोअंगंगोहिप्रनामोचितमेतंभवतिनिचुंपुणःसोमोनिचोतपूणोचिमनेननश्राणाति॥ १७ पत्नीवंतंसुतादृभिंद्रःसोमाःकामयमानायेतिवातयेपानायाथगंतानिचुंपुणःसमुद्रोपिनिचुंपुणउच्यतेनिचमनेनपूर्यतेवथोपिनिचुंपुणउच्यतेनिचिरसिंक्तणेतिनीचैर्दधतीतिवाअवभृथनिचुंपुणेत्यपिनिगमोभवतिनिचुंपुणानिचुंकुणेतिचापक्षिर्णेतुभिवतियस्सद्यते॥१८॥ सुगुरसत्कृहिरण्यः स्वप्नोवल्गुरसेवयइंद्रेदधातिः यस्यायंतंवसुनाप्रातरित्वोमुक्षीजयेवपादमुक्षिसनाति॥ सुगुर्भवति

31
1916

सुहिरण्यस्त्र्योमाच्छासमेवयइंद्रोदधातिपरस्यायंतमन्नेनप्रातरागामिनंतिथेा।मुष्टीजयेवपहिमुत्तिसनाति।।कुमारोमुष्टीजामोचनच्छतत
नाच्छषड्।षचतेः।आविःस्वःकृणुतेगूहतेवुसंसपाउरस्यनिर्णिजानमुच्यते।आविःकुरुतेभासमादित्यागूहतेवुसंवुसमित्यदकनामब्रवीतेः
शत्कर्मणोभ्रंसतेर्यायद्धर्षन्पातयत्यकदकरश्मिभिःसत्सयादत्ते।।९०।।एकश्चंद्रमासवतिविकृतज्योतिष्कावाविकृतज्योतिष्कावा।।२०।।
अरुणोमासकृद्गकः पथोतेयंदर्शदहि।उज्जिहातेनिचायानप्येवदृष्टयामयीविनंमेअस्यरोदसी।।अरुणआरोचनोमासकृन्मासानो
चार्द्धमासानांचकर्तभवतिचंद्रमाएकः-पथायंतंददर्शनक्षत्रभगणमभिजिहातिनिचाय्ययेनयेनयोद्यमाणोभवतिचंद्रमास्तदणुवन
वदृरुगाज्ञानानंमेसयद्यावादृश्यिव्याविद्यिोपिवकऽच्यतेयदाविंक।।अजोद्यौदक्षिनावर्तिकामामास्नोयद्रसंमुंचतेवृकस्या
अद्भ्यदुषाअश्विनावादित्येनाभिग्रस्तामाश्विनोप्रमुमुचतुस्यारव्यानंष्वापिवकऽच्यतेविकर्तनात।।वृकश्चिदस्यवारणउरामथिः
उरणमथिः।उरणोर्णावान्भवत्यूर्णापुनर्वृणोतेरूर्णोतेर्वावृद्धवासिन्यपिवकऽच्यते।शंतेमेषान्त्रयेचक्षदानमज्ञाय्यंतेपितोधेचका
रेयपिनिगमोभवतिजोषवाकमित्याविज्ञायेतनामधेयंजोषयितव्यंभवति।।२१।।यद्ऽग्नीसुतेषुवांस्तवेत्यहरहर्धा।जोषवाकंवदतः
पज्रहोषिणानदेवाभसथऋना।।यद्ऽग्नीसुतेषुवांसोभेषुरंजोतितस्याश्नोद्योयोयंजोषवाकंवदतिविजंजपः प्राजितहोषिणोनदेवो
नस्याश्नायः कृत्तिः कृंततेर्यशोवान्नंवा।। महाविकृत्तिः शरणातऽइंद्र।।सुमहन्नऽइंद्रशरणमंतरिक्षेकृत्तिरिवेतियमपातराकृत्तिरनस्मादेव
सत्यमप्युपमार्थेवा।कृत्तिंसानआचरपिनाकंबिभदागहीत्यपिनिगमोभवतिस्वाधाकृतवोभवतिस्वेहेतिस्वंपुनराश्रितंभवति।।कृतं
नरश्नाविचिनोतिदेवनेा।कृतमिवश्वघ्नाविचिनोतिदेवनेाकितवःकितवास्तीतिशाद्धानुकृतिःकितवान्वाशीनोमतःसममितिपरि
यद्धाथ्येसर्वनामानुदात्तेा।२२।।मानःसमस्यदूढ्यःपरिद्वेषसोअंहतिः।।कैर्मनेनावमावधीत।।मानःसर्वस्यदुर्धियःपापाधियःपा
तःपातापेयानंपाच्यस्मानोवऽइ-वपतुतोतिवानोप्रणानव्याभवतिनमतेवातत्कथमनुदात्तप्रकृतिनामस्याद्दृष्टव्ययंतुभवसुतोसमस्मि
नाशिरोहिनोवसोदतिसप्तम्योशिशीतिदीनकर्मा।।उरुथाणोअधायतःसमस्मिंहितिपंचम्यामुरुष्यतीरक्षाकर्मोथापिप्रथमाबहुवचने
नमंतामन्यकेसमे।२३ हविषाजारोअपांपितातिपपुरिनेरा।।पितेाकुरुस्यचर्षणेः।।हविषापांजनयितापिपर्तिपपुरितिपृणातिनिगमोवा १६

33
1916

प्रीणातिनिगमोवापितेाकृतस्यकर्मणश्चयितादित्यःशंवदतिवज्रनामशमयतेर्वाशातयतेर्वा।उग्रोयःशंवःपुरुहूतनेनेत्यपिनिगमोभवतिकेयथःक
र्ष्माभवतिकरत्यमितिपुनातिकर्मकृत्सितंदुष्यतिभवति।।२४।।पथक्रमायन्प्रथमादेवहूतयोसम्बतस्रवस्यानिदुष्टरा।नयेगुकुर्योज्ञियांनावमा
रुहमर्भिवेतेन्यविशंतेकपयःपथक्रायन्पथक्प्रथनेःप्रथमादेवहूतयोयेदेवानाङ्यंतानाकुर्वतश्रवणीयानियशांसिदुरुनकराण्यन्येर्येशकुव
न्यस्तियान्नावमारोढुमथयेनाशकुवन्यंस्तियान्नावमारोढुभीर्भवतेन्यविशंतेहवतेन्यविशंतास्मिन्नेयलोकइतिवेमंइति
वाहूनामसमाप्तितरोभवति।एताविश्वासवमान्तुमाकुवेस्वयंस्तनोसहसायानिदधिषेा।एतानिसर्वाणिस्थानानिनिर्णेमुषाकुरुंस्व
यंबलस्यपुत्रयानिधत्वासत्रमहंसत्राणंधनुर्योक्तवंवाकवचंकुर्वीचितंभवतिकार्यचितंभवतीतिवा।।२५प्रीणीताश्वा
न्हितंजयाथस्वस्तिवाहंरथमिरुणध्वंद्रोणाहावमवतमभमन्चक्रमंसत्रकोशंसिंचतान्पाणे।प्रीणीताश्वांसुहितंजयथजयनंवोहितमस्तु
स्वस्तिवाहनंरथंकुरुध्वंद्रोणाहावंद्रोणंद्रुममयंभवत्याहावआह्वानादवहावादवतोवानितोमहान्भवत्यशमचक्रमंसनचक्रमंशन
चक्रमितिवांसत्रकोशमंसत्राणिवःकोशास्तानीयानिसंतिकोशःकुणातेर्बिकृषिनोभवत्यमंयेपितरःकोशएतस्मादेवासंचयभाचितमा
त्रोमहान्भवत्यतिसिंचतन्नृपाणंनरपाणंरूपकर्मणासंग्रामंपुरुमीतेकाकुदंतालिजाचरंतेजिह्वाकोकुवासास्मिन्नियतेजिह्वाकोकुवा
कोरुत्यमानावर्णोनुदंतानिवाकाकूयतेवास्याल्वकर्मणोजिह्वाजोकुवातालुतरतेस्त्राणंतममंगलंतनेवोस्याहिपरीताद्यथातल्लंतेत्यविपर्यं
यः२६।।सुदेवोअसिवरुणयस्यतेसप्तसिंधवःअनुक्षरंतिकाकुदंसूर्यसुषिरामिव।।सुदेवस्त्वंकल्याणदेवःकमनीयदेवोवावसिवरुणयस्य
तेसप्तसिंधवःसिंधुस्त्रवणात्यस्यतेसप्तस्त्रोतांसिवानेकाकुदमनुक्षरंतिसूर्मिकल्याणोर्मिःस्त्रोतःसुषिरमनुयथाबीरीतेतेवाकिरंतीरिवेमे
वमाहपर्वयंतेकृतरमिरतेर्वयोसीरत्यस्मिन्भोसिवानदेनस्यास्त्युदाहरंत्यग्निनिगमोभवति।।२७।।प्रवाजेसुप्रयावाहिरेषामाशुरपतीवाजी
रिष्टयातोविशामक्रोरुषमःसर्वेदूतोवशुःपयासयेनियुत्वान्।।प्रवृज्यतेसुप्रायणंवहिरेषामयातेसर्वेस्यपातोरोवापालयितोरोवाबीरिष्टमंत
रिक्षमियोवाभामोवाततिरुषेवोपमार्थेस्यात्सर्वपतीश्वराजानोवीरटेगणेमनुष्याणांराज्यावासेपूर्वस्यामभिद्रुतोवायव्यानियुत्वान्यश्चस्व
स्ययनाथनियुत्वान्नियुतोस्याश्वानियुतोनियमनाद्वानियोजनाद्वाऽश्वाकुमितिशाकपूणिः परीसाएनमेनाभस्याअस्येयेतेनव्याख्याते

रणिरंकुशोभवतिसरणासरणादंकुशोंचतेराकुचितोभवतीतिवानेर्दीयउत्तरण्यःपङ्क्तेर्यादित्यपिनिगमोभवत्यंतिकनमंकुशादायास्यङ्कंभोष
धमागच्छतित्यागच्छतिति॥२९॥सस्मिन्मसश्चंतोनयस्यवराहोगायंतित्वापवित्रंपुरुत्राकिमिनेऽतत्तेमिनंनरण्यकयापोतमन्युरुर्वश्यश्चरायुतासिस
ईनियत्कदामत्तंपत्नीवंतःसुगुरसद्दकञ्चंद्रमाअरुणोमायइंद्राग्नीमानःसमस्यरविषाजारःपृथक्प्रायन्प्रीणीतमुदेवःप्रवाह्यजेष्टाविंशति॥५
इतिनेरुक्तेषष्ठंपंचमोध्यायः॥५॥ ॥हरिः ॐ॥त्वमग्नेद्युभिरुत्माशुशुक्षणिरन्वमद्म्यस्वमश्मनस्परि॥त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वंनृणांनृ
पतेजायसेशुचिः॥त्वमग्नेद्युभिरहोभिस्त्वमाशुशुक्षणिराशुरुतिचशुरुतिचक्षिप्रनामनी॥भवतःक्षणिरुत्तरःक्षणोतेराशुशुचाक्षणोतेतिवासनो
नातिवासुकौशंचतेःपंचम्यर्थेवाप्रथमातद्धाहिवाक्यसंयोगआद्यत्याकारउपसर्गःपुरस्ताच्चिकीर्षितजउत्तरआशुशोचयिषुरितिशुचिःशोचनेऽप्य
स्तितत्कर्मणायमपीतरःशुचिरेतस्मादेवनिःपिङ्कभस्मात्पावकमितिनेरुक्ताः॥इंद्रआशाभ्यस्परिसर्वाभ्योऽभयंकरत्॥आशादिशोभवंत्यास
दनादाशाउपदिशोभवंत्यस्यानाक्काशिमुपिःप्रकाशनामुष्टिर्मोचनाद्वामोषणाद्वामोहनाद्वा॥इमेचिद्दिद्यावापृथिव्यौविरोधनाद्रोधःकूलंनिरुणद्धिस्रोतःकूलंरुजतेविपरीतात्लोष्ठोविपर्ययेणापारेद्यूपारेयत्सं
पृणासिमघवन्काशिरित्तेमहान्॥अहस्तमिंद्रंसंपिणकुणावेऽहस्तमिंद्रंकृत्वासंपिंदिपरिक्कणनेमेघं॥१॥अलातृणोबलंइंद्रव्रजंगोः पुरा
हंतोर्भयमानोव्यार॥सुगान्यथोभरणोनिरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहूतेधमतीः॥अलातृणोलमातर्दनोमेघोबलोवृणोतेव्रजोव्रजोत्यंनरिंडंगो
रितस्यामाध्यकायावाचःपुराहननाद्यमानोव्यार॥सुगान्यथोभरणोनिरजेगाः॥सुगमनान्यथाकरोतिनिर्गमनायगवां॥प्रावन्वाणीःपुरुहूतंध
मंतीःआपोवावहनाद्वाचोवावदनाद्वाद्भिराद्भूतमुदकंभवतिधमतिर्गतिकर्मा॥२॥उद्धरक्षःसहमूलमिंद्रब्रह्मध्यंप्रत्यग्रंश्रृणीहिआकी
वतःसलडुकंचकर्थब्रह्मद्विषेतपुषिंहेतिमस्य॥उद्धररक्षःसहमूलमिंद्रमूलंमोचनाद्वामोषणाद्वामोहनाद्वाब्रह्मध्यंप्रतिगृणीह्यग्रमग्रंभो
गंतंभवत्याकियतोदेशाल्लडुकंससुब्धेभवतिपापकमितिनेरुक्ताःसरूकंवास्यास्तेतरत्यस्नात्पुषिस्तपतेर्हंतेर्तिहंतेः॥त्योचिद्दिद्याकृत्म
यंशयानंसुरवपयसंसुरवमस्यपयः॥विसुहआपोभवंतिविस्रवणात्॥वयाइवरुरुहुःसप्तविसुहृदित्यपिनिगमोभवतिवारुधओषधयोभ
वंतिविरोहणात्॥वारुधःपारयिष्णवइत्यपिनिगमोभवतिनक्षद्दाभमश्नुवानदाभमश्यशानेनदाम्नोतीतिनक्षद्दाभंतनुरिंपर्वतेष्ठामित्यपिवा १७

35
1916

गमोभवत्यस्कधोयुरुध्यायुःकृध्वितिद्रुत्वनामनिरुक्तंभवतियोऽरुकधोयुरजरःस्वर्वोनित्यपिनिगमोभवतिनिश्रेणिश्रेयहारिणः॥३॥आजासः
पृषणंरथेनिश्रेभासेजनाश्रियेदेवेवहंतुविभ्रतः॥आवहंत्वजाःपृषणंरथेनिश्रेयाहारिणंसेजनाश्रियेजातश्रियेबडुक्थोमहडुक्थोवक्तव्यमस्मा
उक्थमितिबडुक्थोवा॥बडुक्थंहवामहइत्यपिनिगमोभवत्यदूरेदःसोमोमदूदरोमदुरुदरेशितिवा॥ऋदूदरेणसख्यासचेयेत्यपिनिगमो
भवत्यदूरेइत्कपरिष्टाद्धारयामेपुरुकामःपुलुकामःपुलुकामोहिमर्त्यइत्यपिनिगमोभवत्यसिन्वतीबप्सतीअसंरब्धादेत्यो॥असिन्वतीबप्सती
भर्पंतइत्यपिनिगमोभवतिकपनाःकंपनाःकिमयोभवंतिमोषथाःकस्मैकपनेवेध्यसइत्यपिनिगमोवेधतिभात्रस्नीकःप्रासिद्दभाः॥धूम
केतुःसमिधासात्रजीकइत्यपिनिगमोभवतिरुजानद्योभवंतिरुजोतिकूलानि॥सरुजानाःपिपिषइंद्रराजुरित्यपिनिगमोभवतिज्रणिर्जवतेर्वाद्रवतेर्वा
द्रुतेर्वा॥क्षिप्तान्नागर्नवस्तीत्यपिनिगमोभवति॥परिघ्रंसमोमनावोवयोगात्॥पर्यगाद्वांघ्रंसमहरवनायान्॥४॥उपलप्रक्षिण्युपलेषुप्र
क्षिणाव्युपलप्रक्षेपिणावेंद्रवस्यान्यप्रहृद्भुस्सेकेणजीवतीतिनेषामेकः॥प्रत्युवाचशकरःशार्किनागावोजालमस्यदनंवनमुदधेः पर्वतो
जारोदुर्मित्रसेनवद्वत्तयइतिसानिगदव्याख्यातम्॥५॥कारुरहंततोभिषगुपलप्रक्षिणीनना॥नानाधियोवसूयवोनुगाइवतस्थिमेंद्रायेंदो
परिस्रव॥कारुरहमस्मिकर्तस्तोमानांननोभिषक्तनइतिसंतानानामपितुर्वोपुत्रस्यवोपलप्रक्षिणासक्तुकारिकाननामनेनेमीताका
दुहितानानानाधियोनानाकर्माणोवसूयवोवसुकामाअन्वस्थितास्मोगावइवलोकमिंद्रायेंदोपरिस्रवेत्यध्येषणा॥आसानऊर्ध्वासु
वसिक्षिणास्कपरुलेप्रकल्पविदूषणिभवतिकलाञ्चवेदप्रकलाञ्च॥दुर्मित्रासःप्रकल्पविनिमानाइपिनिगमोभवत्यभ्यर्धयज्याभ्यर्ध
यन्त्यनतिसिषक्तिकृषाअभ्यर्धयन्वेत्यपिनिगमोभवतीक्षद्रशिषे॥ईशेहिवस्वउसयस्यराजेनित्यपिनिगमोभवतिक्षोणास्यस्
पृणस्याभक्षोणस्याघ्निनाकण्वायेत्यपिनिगमोभवति॥६॥अस्मेनेवेधुःवयमित्यर्थः॥अस्मेअयंनासत्यास्मोषाःअस्मानित्य
र्थः॥अस्मेसमानेभिरुषभपौरयेभिःअस्मानिरित्यर्थः॥अस्मेप्रयंधिमघवन्नृजीषिनअस्मभ्यमित्यर्थः॥अस्मेभारार्द्धेहेषःसनुतर्युयो
तुअस्मदित्यर्थः॥ऊर्वइवपप्रयेकामोअस्मेअस्माकमित्यर्थः॥अस्मेधत्तवसवोवसूनिअस्मास्वित्यर्थः॥पायोनरिंद्रंपथाव्याव्यात्तं
ग्रयेनोनदीयन्नवेतिषायइत्यपिनिगमोभवत्युदकंपीपायउच्यतेपानात्॥आस्पृष्टभासोपायोनदीनामित्यपिनिगमोभवत्यनमभिषा

थउच्यतेपानादेवा देवानांपायउपवहिविद्यानितिसवामनिप्रसवे। देवस्यत्वयंसवितुःसवामनीत्यपिनिगमोभवतिसप्रथाःसर्वतःपृथुः।त्वमग्नेसप्रथाअसीत्यपिनिगमोभवतिविदथानिवेदना।ने॥विदथानिप्रचोदयन्नित्यपिनिगमोभवति॥७॥आयंतइवस्वर्यविश्वेदिद्रेस्यसक्षतो वसूनिजातेजनमानओजसाप्रतिभागंनदीधिम॥सभा॥श्रेनाःसत्यमुपतिष्ठेनेपिवोपमार्थेस्यात्स्वर्थमिवेंद्रमुपतिष्ठेनेउतिसणांद्रस्यधना निविक्षमाणाःसयधानानिविक्षजतिजातेक्षजनिष्यमाणेचनंवयंभागमनुध्यायामोजसाबलेनोजओजतेर्वोक्तनेर्वाशीराश्रयणाद्वा श्रपणाद्वार्थेयमितराशीराशास्तेःइंद्रायगावआशिरमित्यपिनिगमोभवतिसामेसत्याशीर्देवयतिच। यदातेमर्तोअनुभोगमानळा दिद्युमिरुओषधीरजागः॥यदातेमर्तोभोगमन्वापदथयसिकृतमओषधीरागारीर्जगतिर्गरतिकर्मावा गृणातिकर्मावा गृद्धातिकर्मा वा।मराअमरनवयोक्षोमहित्वमग्नेत्वमंगयितोमरुद्भवयंसोमरुस्त्वमसिनवयंविक्षोमहत्वमग्नेत्वंतुवेलशशनानःशंसमानः॥यो वांयज्ञोहृदाशतीत्यपिनिगमोभवतिदेवोदेवाच्याकृपाउदेवोदेवान्प्रत्यक्तयाकृपाकृपतेर्वाकल्पतेर्वा॥८॥अश्वंयेहिभरीदावन्नरावांयि जामातुरुतवाघास्यालाता।अथासोमस्यप्रयतीयुवभ्यामिंद्राग्नीस्तोमंजनयामिनव्यं॥श्रोअंथेहिवऋजुलालतरोबोविजामातुरसुसमाप्ता उतजामातुविजामातिनिराश्चद्वाक्षणाजाःक्रीतायतिमाचक्षतेनेसुसमाप्तएववरोभिप्रेतोजामाताजाअपत्यंतंनिर्भातोतवाघास्यालाद्वापिचस्या लाख्यालआसनेःसंयोगेनतिनेदानाःस्याल्लाजानावपतातिवालाजालाजतेस्यंरूपंख्यतेःशर्पमशनपवनंश्रेणातेर्वाथसोमस्यप्रहणेनयुव भ्यामिंद्राग्नीस्तोमंजनयामिनव्यं॥नवतत्सोमासइंद्रुकपरिष्ठाघास्यास्यामः॥९॥सोमानंस्वरणंकृणुहिब्रह्मणस्पतेःकक्षीवंतंयऔशि जःसोमानंसोतारंमकाशनवंतंकुरुब्रह्मणस्पतेकक्षावंतमिवयऔशिजःकक्षावान्कस्यावानौशिजउशिजःपुत्रमवष्टेःकांतिकर्मणोपि स्वयंमनुष्यएवाभिप्रेतस्यात्तेसोमानंसोतारंमाप्रकाशनवंतंकुरुब्रह्मणस्पते॥१०इंद्रासोमासमघशंसमत्याइंतपुर्ययस्करुचेरग्नि मिवोडव॥ब्रह्महिपेक्रव्यादेघोरचक्षसेहेषाधत्तमनवायंकिमादिने।इंद्रासोमावघस्यशंसितारमघंतेनिंद्रसितोपसर्गआहनीतितपु स्पतेश्चर्कीतवत्तेरूपेत्र्यो भवतिचरतेवासमुच्चयंसमाशयोब्रह्महिपेब्रह्मणहेद्वेक्रव्यादेक्रव्यमस्तेघोरचक्षसेघोरख्यानायक्र येविकृताज्ञायतइतिनेरुक्ताहेषाधत्तमनवायमनवयंवयंदन्येनव्यवेपुरहेषसइतिवाकिमादिनेकिमादानोमितिचरतेकिमिदंकिमि १८

37
1916

दमितिवापिशुनायचरतेपिशुनःपीशतेर्विपरीतातिति॥११॥कण्वपाजःप्रसितिंनएद्धियाहिराजेवामवोदसेना॥त्वामनुप्रसितिंहूणानोस्या सिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैःकुरुचपाजःपाजःपालनात्प्रसितिःप्रसयनात्तंतुर्वोजालंवायाहिराजेवामात्यवानभ्यमनवाख्यवान्वेराभरतागणेन गतभयंनहस्तिनेतिवात्पचाद्यानुप्रसित्याङ्कणानःस्तृधातिक्षिप्रनामनरतेर्वोचरतेर्वासिनासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैःस्तपतेर्स्तृतम मेःप्रापिष्टतमैरितिवा॥यस्तेगर्भमसावुर्णायोनिमाशये।अमावाभ्यमनेनव्याख्यातोउर्णायाकृमिभवतिपायनायाकृमिः कव्येमेधतिक्रमतेर्वोस्यात्स्मरणकर्मणःकामतेर्वा।अतिक्रामंतोदुरितानिविश्वा।अतिक्रममाणादुर्गतिगमनानिसर्वाण्यपायदेन यावद्वोपवीयतेव्याधिर्वाभयंवा।अपेपरेहीत्यपिनिगमोभवत्यमतिरमामयामतिरात्तमया॥उर्ध्वोयस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीमनी त्यपिनिगमोभवतिश्रुष्टीतिक्षिप्रनामाशुभतनंभवति॥१२॥नोअध्रयउशतोयद्द्यग्नेश्रुष्टीभगंनासत्यापुरंधिं।आनध्रेरयत्तउशतः कामयमानान्यजाग्नेश्रुष्टीभगंनासत्योचाश्विनोसत्यावेधनासत्यावित्योर्णावाभःसयरयप्रणेतारावित्यावार्यणोनासिकाप्रसवोवभ वतुरितिवापुरंधिर्बहुधीरतल्कःपुरंधीभगःपुस्तात्तस्यान्वादेशस्त्रियंकंमिंद्रत्यपरंसबकुकर्मंतवपुरोचदारद्रधित्वमोवरुणद्रत्य परंतेप्रत्तयासेनानि॥इमामनुकविनमस्यमायामित्यपिनिगमोभवतिरुशदितिवर्णनामरोचतेज्वलतिकर्मणःसमिद्धस्यरुशद् दर्शोपाजइत्यपिनिगमोभवति९३॥अस्तिहिवःसजात्यंरिशादसोदेवासोअस्त्याप्ये।अस्तिहिवःसमानजातितरायद्रारिणोदे वाअस्त्याप्यमाप्नोतेःसुदत्रःकल्याणदानःत्वष्टासुदत्रोविदधातुरायइत्यपिनिगमोभवतिसुविदत्रःकल्याणविधः॥आग्ने यात्रसावदत्रेभिरर्वाङित्यपिनिगमोभवत्यानुषगितिनामानुपूर्वस्यानुषक्तंभवति॥स्तृणीतबर्हिरानुषगित्यपिनिगमोभवति नृवाणःस्तृणानिःसनुवाणिमहोअरेणोपास्यइत्यपिनिगमोभवतिगिर्वणादेवोभातिगार्भिरनंवनयंतिा।स्तृणीतबर्हिरानुजुष्टंगिर्व णसंब्रह्महित्यपिनिगमोभवति॥९४॥अस्तृक्षतंरक्षसिनिषत्तेयभूतानिसमरुण्वन्निमानिःअसुसमीरिताःसुरमीरितेवातस मीरितामाध्यमकादेवगणायेरसेनपृथिवींसंयंयतोभूतानिचकुर्वंतितआयजंतेत्यतिक्रांतेप्रतिवचनंःअभ्यक्तातंदृक्षपिः॥ अमानेनिवाभ्यक्तेतिवा॥यादृङ्मिंधाधितमपस्ययाविदत्॥यादृशोधायातमपस्ययाविदत्॥उस्त्रःपितेवजारयापियतेःउस्त्रइव

गोपितोजायियंतेः॥१५॥प्रवोळ्हाजुनुषाणासोअस्तरभस्तविष्येभरियोतवाजाःप्रास्तेवोजोषयमाणोअसवतसर्वेभ्यगमनेनेतिथाग्रगणेनेति
वाग्रसंयादिनइतिवापिवाग्रमित्येतदनर्थकमुपबंधमाददीत।अद्वादिद्वभस्तिनेमाहवींपिचनोदधिषचतीतसोमो॥प्रयरचेतःअद्वादिप्र
स्तिनानिमानिहवींपिचनोदधिषचनइत्यन्ननामपचतिर्नाम।मृतस्तमेदस्तःप्रतिपचताग्रभीष्टामित्यपिनिगमोभवत्यपिवामेदसश्चपशो
श्चसाखेदिवचनेस्याचत्रघेकनचनार्थःप्रदूतइवति।पुरोळाअग्नेवचनइतियथाशुरुधआपोभवतिशुचंसंरुधंतिं।ऋतस्यहिशुरुधंसंति
पवधीरित्यपिनिगमोभवतियमिनोमितमात्रोमहान्भवत्यभिमीतोवा।अमिनःसहोभिरित्यपिनिगमोभवतिअस्तसंतारापोभवंतिशत्रवोकाण्व्याः।मस्त
तोजस्तीरिवेत्यपिनिगमोभवत्यप्रतिष्कुतोकुतोप्रतिस्खलितोवा।अस्मभ्यमप्रतिष्कुतइत्यपिनिगमोभवतिशासदानःशाशद्यमानः।प्रस्वोम
तिमतिरछारादानइत्यपिनिगमोभवति॥१७॥सप्रःसर्पणादिदमपीतरसप्रमेतस्मादेवसपिर्वातेर्वा॥सप्रकरस्तमतयइत्यपिनिमोभवतिकर
लोबाहुकर्मणोपस्नातारोसुशिप्रमेतेनव्याख्यातं।वाजेसुशिप्रगोमतीत्यपिनिगमोभवतिशिप्रेहनूनासिकेवाहनुहेतेर्नासिकानसंतेः।विश्वस्य
शिप्रेविसृजस्वधेनइत्यपिनिगमोभवतिधेनादधातेरंसुभणात्।।माचिन्नेषाचिकितेसुरेसासेत्यपिनिमोगेभवतिहिबर्हाइत्यास्थानयोः।यरिष्ठो
मध्यमेचस्थानउत्तमेच।इतहिबर्हाअमिनःसहोभिरित्यपिनिगमोभवतिमकःआक्रमणात्।।अक्रोनबन्मिःसमिथेमहानामित्यपिनिगमोभव
त्यकराणउरुकर्वाणःइतरेयंसप्रदिवःपुराणइत्यपिनिगमोभवतिसिन्वआपोभवंतिस्त्यायनात्।।वृषासिंधूनांवृषभास्तियानामित्यपिनिगमोभ
वतिस्तिपास्तियापालनउपस्थितान्यालयनीतिवा।।सनास्तियाउतसवातनपाइत्यपिनिगमोभवतिनबारुजबमानरोहिजरभाणरोहिगरमाणरोहि
तिवा।अग्नेरुषभारुपितंजबार्वियपिनिगमोभवतिजरूथंगरुथंगृणातेः।जरूथेयक्षिरायेपुरंधिमित्यपिनिगमोभवतिकुलिशादतिवज्रनाम
कुलशातनोभवति।स्कंधांसीवकुलिशेनाविवृक्णाहिःशयतउपपृक्पार्श्वयाःस्कंधोवृक्षस्यसमासस्कंनोभवत्ययमपीतरस्कंधएतस्मादेवास्कं
नंकायेहिःशयतउपपार्श्वेनःपार्श्वयास्वंजस्कंजनेष्टीनकर्मणः॥३१॥तुंजंतुंतंयउत्तरसोमाइंद्रस्यवज्रिणः।नाविध्येअस्यसुष्टुतिं।दानेदानेयउत्त
रसोमाइंद्रस्यवज्रिणोनास्यंतोविदोमिस्समासिस्तुतेबर्हणापरिबर्हिणः।।बर्हच्छवाअसुरोबर्हणाकृतइत्यपिनिगमोभवति॥३०॥योअस्मेप्रंसउ
नवायऊधानसोमंसुनोतिभवतिधुमाःअह।।अपापशकस्ततनुष्टिमूहतेतनयुभेमघवायःकवासख॥अंसत्र्यहर्णामघवर्यनेतस्मिन्नसावषी

39
1916

वष्टयासुपर्जन्योहमंतोहिमवान्हिमंपुनर्हतेरंहानुप्रदानसामान्याद्वाग्निरत्र्यधउच्यतेसयोस्मअहन्यपिवारात्रोसोमंसुनोतिभवत्यहर्योतनवानपोह
त्यपोहतिशक्रमितनिषेधंसंतानादपेतमलंकरिष्णुमयज्वानंतनूधुम्रंतनूरोभयीतरंमघवायःकवासखोयस्यकरूजासखायः॥न्याविध्यदिलीबि
रास्यदृक्षन्निरंगिणोमामिनरुषामिंद्रः।निरविध्यदिलाबिलस्यायस्यदृक्षन्नित्यभिनरुंगिणंरुषामिंद्रः॥१९॥योभरेभरेसउतवायअस्माइ
ऽप्रभरातदुनानोस्त्रायवज्रमीशानःकियेधाःगोर्नपर्वाविरदातिरध्रेयन्नोस्यपांचरध्यो।अस्मेप्रहरत्तूणेत्वंमाणोवत्रायवज्रमीशा
नःकियेधाःकियेहातिवाक्रममाणधाइतिवागोरियपर्वाणिविरदेमघस्यर्ध्यनोस्यपांचरणायभ्रमिर्भ्रीम्यतेःभ्रमिरस्यर्षिकृन्मर्त्यानां
मित्यपिनिगमोभवतिविष्टंतोविप्रानःपारेनोअस्यविधितस्यपर्षेनित्यपिनिगमोभवति॥२०॥तन्नस्करीपमद्भुतंपुरुवारंपुरुष्मना।शालंरो
पायविष्यतिरायेनाभानोअस्मयुःतन्नस्तूर्णापिमहतेभगतात्रनाव्याधनस्यगोपायाविष्यात्यस्मयुरस्मान्कामयमानोरासतेनोरास्पा
र्यंतेवारसतेवा॥शास्यिनस्यायोरित्यपिनिगमोभवत्यजतिःप्रसाधनकर्मा।आवज्रंजसकृतोकर्हिचित्सपिनिगमोभवत्यनुरित्यप्यस्यभव
ति।ऋतुनातानोवरुणइत्यनिगमोभवतिव्रतहस्तप्राप्तवस॥हरीइवप्रतहस्तमभिस्वरेत्यपिनिगमोभवति॥२१॥हिनोतानोअध्वरंदेवयज्याइ
नोतब्रह्मसनयेधनानां॥ऋतस्ययोगेविष्यध्वमध्वरीभृतनास्मभ्यमापः॥प्रहिणुतनोध्वरंदेवयज्यायेप्रहिणुतब्रह्मधनस्यसननायऋ
तस्ययोगेयस्ययोगेयाइशाकरइतिवाशाकरंशाकृतंभवतिशानंकरंतकतीतिवाशदेर्नतकतीतिवा।दीध्येवरीभृतनास्मभ्यमापःसुरक्वो
भवतारस्मभ्यमापोवोदूयमाणइंद्रभरिवाम॥ददिंद्रबक्षुवननापेयंधमानहिलुभयस्याराजावोदूयतेशरंद्रोमनुष्यान।व्युदस्यन्धमानो
नहेंद्रश्चसुन्वःसुन्वतोभादधाफभयस्याराजाद्विषस्यचपाषिवस्यचवोदूयमाणइतिवोदूयतेऽर्ककर्मातवतंचकरातवतंसुमतश्चयमित्य
र्थः।उपप्रागात्सुमन्मेधायिमन्मायेयंनमनोध्यायियतेनित्याच्चेमेधिकोमंत्रोदिवादिपुरादिवएषणेषु।स्तरांधःशताश्चकुरंग
स्यादिवादिषुस्तरःसमाश्रितमात्रोमहान्भवत्यभुरनुस्तवायांसमुपरमोलिप्तनामकरणोयथासंप्रतिकुरुंगोराजाबभूवकुरुगमनाद्वाकुरु
रामहाकुरुःकुंतेतत्रभवत्यथस्यभवतिकुलंकृष्णातेविकृषितंभवतिदूतोव्यायतोजिन्वतिःप्रीतिकर्मा।मर्मिंजन्यानिजिन्वंतिदिवोजिन्वंत्यप्र
यइत्यपिनिगमोभवति॥२२॥भमत्रोमात्रोमहान्भवत्यभ्रमितोवा।महोभमत्रोवृजनेविरप्शीत्यपिनिगमोभवतिस्तवेवज्रंत्वष्टोपमःस्तूप

स्त्र्यतेवन्द्यश्चासमोनशरातिमनश्लीलानमश्लीलंपापकमश्रिमद्विषमं।अनर्शातिंवसुदामुपस्तुहीत्यपिनिगमोभवत्यनर्वाप्रत्यतो
न्यस्मिन्।।अनर्वाणंवृषभंमदच्युतंहवहस्पतिंवर्धयानव्यमर्कैः।अनर्वमप्रत्यतमन्यस्मिन्वृषभंमदच्युतंहवमहस्पतिंमदच्युतंमो दनमिद्भूमिंस
वाचहस्पतिंवर्धयनव्यमर्कैरर्चनीयेस्तोमैरसामिसामिप्रतिषिद्धंसामिस्यतेः।।असाम्योनोबिसख्यामुदानवः।।असुरसमातंबलंबि
भ्रत्यकल्याणदानाः।।२३।।मालासोमस्यगल्दयासदायाचन्नहंगिरा।भ्रूणिंमृगन्नसवनेषुचुक्रुधंकईशानंनयाचिषत्।।माचुक्रुधं
त्वासोमस्यगालनेनसदायाचन्नहंगिरागीर्याम्कल्या भ्रूणिमिवमृगंनसवनेषुचुक्रुधंकईशानंनयाचिषतइतिगल्दाधमनयोभवंति
गल्दमासुधीयतेआत्मादिशोलिंदवआगल्दाधमनानां।नानाविधस्कायेतेभवनआगलनाधमनीनामित्यत्रार्थः।२४।।नपापासो
मनामहेनारायासोनलल्दवः।नपापामन्यामहेनाधनानञ्चलनेनहीनाअस्यस्मासुब्रह्मचर्यमध्ययनंतपोदानकर्मस्थिरंवोच
दूकुरोभास्करोभयंकरोभासमानोद्रवतीतिवा।।२५।।यवंवकेणाश्विनावपंतेधंदुहंतामनुषायदस्रा।अभिस्र्यंबकुरेणाधमंतो
रुज्योतिश्चक्रथुरार्याय।।यवमिवद्वकेणाश्विनोनिवपंतोवकोत्सांगलंभवतिविकर्तनांल्लांगलंलगतेलांगूलवद्वालोयूलंलगतेलंग
तेलंघतेवान्नंदहतेोमनुष्यायदर्शनीवाभिधमंतोदस्युंबकुरेणज्योतिषाबोदकेनवार्यईश्वरः पुत्रोबेकनादाः खलुकुलादिनोभवति
द्विगुणकारिणोवाद्विगुणदायिनोवाद्विगुणंकामयंतइतिवा।।इंद्राविष्वान्बेकनायेंअहर्दृशाउतक्रत्वापर्णोरभि।इंद्रोयःसर्वान्बेकना
दानहर्दृशःसूर्यदृशोयऽमान्यहानिपश्यतिनपराणीतियाभिस्सवतिकर्मणापर्णेश्रियणिजः।जीवानोभिधेतनादित्यासः पुराहवा
न।।केहूरेडवनश्चुलः।जावतोनोभिधावतादित्यासुराहननाल्कनुस्डङ्गनश्कतरतिमत्स्यानांजालमापेनानामेतदापेवेदंयतम
त्स्यामधाउदकेस्यंदंतेमाघंतेन्योन्यंभक्षणायेतिवाजालंजलचरंभवतिजलेभवेवाजलेशयंवाडूरोहस्वानंडूरणामित्यप्यस्यभव
तिरूप्वन्नंडूरणाडुर्वित्यापनिगमोभवति।सप्तमर्यादाःकवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात्।।सप्तेवमर्यादाःकवयस्तक्षु
स्तासामेकामप्यधिगंतुंह्वान्भतिस्तेयमंतत्यारोहणंब्रह्महत्यांभ्रूणहत्यांसुरापानंदुष्कृतस्यकर्मणाःपुनःपुनःसेवोपातंकंन
तोघमितिबलइतिनिपातःखेदानुकंपयोः।२७।।वतोषतासियमनेवबेधसोहृदर्यंचाविदाम।।अन्यालिंगंकक्ष्येयुक्तंपरिष्वजातेति

41
1916

बुनेवदृक्षं।।वतोवत्सादतीतोभवतिउबलोवत्तासंथमनेवतेमनोहृदयंचविजानामोन्याकिलत्वांपरिष्वंक्ष्यतेकक्ष्येवयुक्तंलिबुनेवदृक्षं
लियुनाम्नातिर्भवतिलीयतेविभजंतीतिव्रततिर्वरणाच्चसयनाच्चयाताप्यमुदकंभवतिवातरंहतिहाप्याययति।।पुनानोवाताप्योश्रध्रं
दृमित्यपिनिगमोभवति।वनेनवायोन्यथापिचाकन्।वनउववयोवेःपुत्रश्चायंनितिवाकामयमानइतिवावेतिचयइतिचचकारेणा
कल्पउत्तातंलेमावेरयातंमभविष्यदसुसमानेब्राह्मणोरथंयतीतिसिद्धस्तंसरथंकामयतेवा।। एषदेवोरथंयतीत्यपिनिगमोभवति
।।२८।।धेनुंनरःपिन्वतमसक्रांअसंक्रमणं।।आधवआधवनात्।।मतीनांचसाधनंत्रिप्राणांचाधवमित्यपिनिगमोभवत्यनवज्र
वोनवक्षिप्तवचनं।।विनेपरुद्दिद्रुवानवज्रवइत्यपिनिगमोभवति।२९।।अरायिकाणेविकृतेगिरिंगल्डसरान्वे।।शिरिंबिठस्यस
त्यभिमतमिषुचातयामसिअदापितिकाणेविवेकाणेविक्रांतदर्शनइत्यौपमन्यवः।कणतेवोस्यादणूभावकर्मणः कणतिःशब्दा
णूभावेभाष्यतेनुकणतीतिमात्राणूभावात्काणोदर्शनाणूभावाकाणोविक्रांतगतिरित्यौपमन्यवः।कुत्सतेवास्याद्दूरेपरीतस्यविकुटि
तोभवतिगिरिंगल्डसरानोनुवेशब्दकारिके।।शिरिंबिठस्यचभिः।।शिरिंबिठोमेघःशीर्यतेयिठेबिठमंतरिक्षंबिठंवीरिरेनव्यास्यामंतस्यस
त्येरुदकेतिस्यात्तृचातयामोपिवाशिरिंबठाभारद्वाजःकालकर्णीपेतोलक्ष्मीनिर्नाशयांचकारतस्यसत्येःकर्मभारतिस्यात्तृचा
चातयामश्चातयामनाशनेपराशरःपराशीर्णंस्यवसिष्ठस्यस्तुविरस्यजत्रेःपराशरःशतयातुर्वसिष्ठइत्यपिनिगमोभवतीद्रोपिप
राशउच्यतेपराशातपितायातनां।।इंद्रोयातूनामसवसरारमइत्यपिनिगमोभवतिक्रिविर्देतीविवर्तनदंती।।यत्रावोदिद्युद्रतिक्रि
विर्देतीत्यपिनिगमोभवतिकरूलतीकुत्सतीअपिवादेतंकांचित्कुत्सनदंतंदृष्ट्वैवमवस्थत्रं।।३०।।वामंवात्आउरेदेवोददात्यार्यमा।
वामंपूषावामंभगोवामंदेवःकरूलती।।वामवननीयंभवत्याउशिरादरणात्तत्कःकरूलतीभगःपुरस्तात्तस्यान्वादेशस्त्येकंपूषेत्यप
रंसोदंतकोदंतकःपूषेतिचब्राह्मणं।दनोविशइंद्रमब्रुवाचःदानमनसोनोमनुष्यानिंद्रमरुद्भ्यःकुरु।अवीरामिवमामयंशरारु
रभिमन्यते।अबलामिवमामयंबालोभिमन्यतेसंशिशारिपुरिदंपुरिदंकामयमानोथापितद्वर्थेभाष्यतेवस्यपुरिंद्रोवसुमानित्य
त्रार्थः।।अश्वयुगेव्यरथयुर्वस्यपुरिंद्रइत्यपिनिगमोभवति।३१ किंतेकृण्वंतिकीकटेषुगावोनाशिरंहुक्रेनतपंतिघर्मं।आनोभरप्र

मगंदस्यवेदोनेचागारवंमघवन्यंधयानः कृतेकुर्वेतिकीकटेषुगावः कीकटानामदेशोनार्योनिवासः कीकराः किंकृताः किंक्रीयामिप्रेप्सा
वानवचाशिरंडेकनतयंतेतिघर्मेहर्म्यमाहरनः प्रमगंदस्यधनानिमगंदः कुसादीमोगदोमाभागमिष्यतेतिचददातितदपत्यंप्रमगंदो
संतकुसादिकुलीनः प्रमदकोवायोयमेवास्तिलोकोनपरतिप्रेक्षकः पंडकोवापंडकः पंडगः प्रार्दकोवाप्रार्दयत्योडावांडावाणाखन्नो
उयतितस्कंनेचाशास्वंनीचाशाखोनीचैः शास्वः शास्वाः शक्नोनेराणिररणात्तंनोमघवन्नंधयेतिरध्यतिर्वशगमनेबुदरंशुभंवतिबुंदो
वाभिंदोवाभयंदोवाभासमानोद्रवतीतिवा॥३२॥ वुविक्षंतेसुकृतंसूमयंधनुःसाधुबुंदोहिरण्ययः। उभातेबाहूरण्यासुसस्कृतः
ऋत्पेचिदृरधा॥ वुविक्षंबद्धविक्षेपंमहाविक्षेपंवातेसुकृतंसूमयंधनुःसाध्यपितातेबुंदोहिरण्ययउभातेबाहूरण्योर
मणायासंग्राम्योवहूपेअर्दनपातिनोगमनपातिनोशब्दपातिनोदूरपातिनोवाममेण्यर्दनवेधिनोगमनवेधिनोशब्दवेधिनोदूरवे
धिनोवा॥ मि३३॥ निरविध्यद्भूरिभ्यआधारयसक्रमोदनं॥ इंद्रोवुदंस्वाततंनिरविध्यद्भूरिभ्यआधारयकपोमोदनमुक्कदानंमे
घं। इंद्रोवुदंस्वाततं॥ वंदंबुदेनव्याख्यानंवदारकञ्च॥ ३४॥ अर्ययोहोताकिलसयमंस्यकमप्येहयत्समंनंतिदेवाः। अहरहर्जा
यतेमासिमास्यथादेवादधिरेहव्यवाहं॥ अर्ययोहोताकर्तासमयस्यकमप्येहन्नमभिवहतियत्समश्नुवंतिदेवाअहरहर्जायतेमा
सेमासेधर्मासेधर्मासेवाथदेवादधिरेहव्यवाहमुलमूर्णोतेरूर्णोतेवा॥ महद्रुल्वंस्तविरंतदासीदित्यपितिगमोभवत्यबीसमप
गतभासमपहृतभासमनंतर्हितभासंगतभासंवा॥ ३५॥ हिमेनाग्निंग्रंसमवारयेथांपितुमतीमूर्जमस्माअधत्तं। ऋबीसेअग्निम
ग्निनावनीतमुनिन्यथुःसर्वगणंस्वास्ति। हिमेनोदकेनग्राभ्णातेग्निंग्रंसमहरवारयेतामंनवतीचास्माऊर्जमधत्तमग्नयेयोयमग्नी
सेरधिव्यामग्निरंतरोषधिवनस्पतिष्वप्सुतमुन्निन्यथुःसर्वगणंसर्वनामानंगणोगणानाद्रुणाश्चायहूष्ओषधयउद्यंतिप्राणिनश्च
रथियोदत्तश्चिनोरुपंतेननोस्तोतिस्तोति॥ ३६॥ त्वमग्नेलात्तणउद्हाजासउपलप्रक्षिणीकारुरहमस्मेतेश्रायंतरवाश्रवंहिसोमानं
स्वरणंमिदासोमारुण्यपाजस्तोअध्वर्यस्तिवासस्तेप्रवोळ्हरप्ररतुंजेतुंजेयोअस्माउत्तंनस्तरापंहिनोतानोमत्रोमाखानपापासोयव
वकेणजावोनोबतोवतासिधेनुनोराधिकाणेवामंवामंकेतुविक्षंतेननेराविध्यदर्ययोहोताहिमेनाग्निंपद्भिरात॥ शके१७४७॥

45
1916

श्रीगणेशायनमः॥ हरिॐ॥राम॥ अथातोदेवतंतधानिनामानि प्राधान्यस्तुतीनांदेवतानांदैवतमित्याचक्षतेसैषादेवतोपप
रीक्षायत्कामऋषियस्यांदेवतायामार्थपत्यमिच्छंस्तुतिंप्रयुंक्तेतद्दैवतः समंत्रोभवतितास्त्रिविधाऋचःपरोक्षकृताः प्रत्यक्ष
ताआध्यात्मिक्यश्चतत्रपरोक्षकृताः सर्वाभिर्नामधेयभक्तिभिर्युज्यंतेप्रथमपुरुषेश्चाख्यातस्य॥१॥ इंद्रोदिवइंद्रईशेपृथिव्या
इंद्रमिद्गाथिनोबृहदिंद्रेणेतत्सवोवविषाणाइंद्रायसामगायतनेंद्राद्धेयवतेधामकिंचनेंद्रस्यनुवीर्याणिप्रवोचमिंद्रं
माअयंसतेत्यथप्रत्यक्षकृतामध्यमपुरुषयोगात्त्वमितिचेतेनसर्वनाम्नात्वमिंद्रबलादधिविंद्रमघोजह्नियायापिप्र
त्यक्षकृतास्तोतारोभवंतिपरोक्षकृतानिस्तोतव्यानिमाचिदन्यद्विशंसतकण्वाअभिप्रगायतोपप्रेतकुशिकाश्चेतयध्व
मितिमयाध्यात्मिक्यउत्तमपुरुषयोगाअहमितिचेतेनसर्वनाम्नायथैतद्द्वयंवैकुंठोलबस्तुंबागोभ्रूणायामिति॥२॥
परोक्षकृताः प्रत्यक्षकृताश्चमंत्राभूयिष्ठाअल्पराआध्यात्मिक्यअथापिस्तुतिरेवभवतिनाशीर्वादइत्येनुवीर्याणिप्र
वोचमितियथैतत्तस्मिंस्तूक्थाप्याशीरेवनस्तुतिः सुचक्षाअहमक्षाभ्यांभ्यांसंसुवर्चोमुखेनसुश्रुत्कर्णाभ्यांभूयासमिति
तदेतद्ऋचलमाध्यर्यवेयेस्तुवंमंत्रेष्वथापिशापथाभिशापे॥अथामुरायर्यादेयातुधानोऽस्मिअधासवोरुदशभिर्वि
यस्याइत्यथापिकस्यचिद्वरस्याचिरव्यास॥नमस्कारासीदमृतंननहि॥नमआसीन्नमसागूढमग्रे॥अथापियरिदेवनाकस्मा
च्छिद्यवात॥ सुदेवोअद्यप्रपथेदनावृत्॥नविजानामियदिवेदमस्मीत्यथापिनिंदाप्रशंसे॥केवलाघोभवतिकेवलादी॥भो
जस्येदंपुष्करिणीववेशमेवमक्षस्तुतिंघृतनिंदाचकृषिप्रसंसांचेमुंवेच्चाबचेरभिप्रायेऋषीणांमंत्रदृष्टयोभवंति॥३
तद्येनादिष्टदेवतामंत्रास्तेषुदेवतोपपरीक्षायैदैवतः सयज्ञोवायज्ञांगंवातद्देवताभवंत्यथान्यत्रयत्साम्नाजायत्याइति
याज्ञिकानाराशंसाइतिनैरुक्ताअपिवासाकामदेवतास्यात्सायोदेवतावास्तुस्याचारोबकुलंलोकेदेवदेवस्यमतिथिदेवस्यं
पितृदेवस्यंपासदेवतोमंत्रइत्यपिह्यदेवतादेवतावदन्तर्यंतेयथाश्वप्रभृतीन्योषधिपर्यंतान्यथाष्टौहंकारानिसनमन्येतागो
तानिवार्थादेवतानांप्रत्यक्षदृश्यमेतद्भवतिमाहाभाग्यादेवतायाएकआत्मबहुधास्तूयतेएकस्यात्मनोन्येदेवाःप्रत्यंगानि

47
1916

भवंत्यपिचसस्थानांप्रकृतिभूमभिर्ऋषयस्तुर्वंतीत्याहुः प्रकृतिसार्वनाम्याच्चेतरेतरजन्मानोभवंतीतरेतरजन्मानोप्रकृतयःक
र्मजन्मानआत्मजन्मानआत्मैवेषांरसोभवत्यात्माघ्याआत्मायुधमात्मेषवआत्मास्यैदेवस्यदेवस्य॥४॥तिस्रएवदेवताइतिनैरु
क्ताअग्निःपृथिवीस्थानोवायुर्वेंद्रोवांतरिक्षस्थानःसूर्योद्यौस्थानस्तासांमहाभाग्यादेकैकस्यापिबहूनिनामधेयानिभवंत्यपि
वाकर्मपृथक्त्वादथाहोताध्वर्युर्ब्रह्मोद्गातेत्येकस्यसतोपिवापृथगेवस्युरथाग्निष्टुत्तयोभवंतितद्वाभिधानान्नियथोप
तत्कर्मपृथक्त्वादितिबहवोपिवाभ्यृक्मोणंकुर्युस्तत्रसस्थानेकत्वंसंभोगैकस्यंचोपेक्षितव्यंयथापार्थिव्यांमनुष्याःपशा
वोदेवाइतिस्थानैकत्वंसंभोगैकत्वंचदृश्यतेयथापार्थिव्याःपर्जन्येनचयाश्चादित्याभ्यांचसंयोगोग्निनाचेतरस्यलोकस्यतत्रै
तंनरराद्रमिव॥५॥अथाकारचेतनंदेवतानांपुरुषविधास्तुत्यैकंचेतनावद्वधिस्तुतयोभवंतितथापिधानान्यथापिपोरु
षविधिकैरंगैःसंस्तूयंते॥ऋष्वातंदंस्वविरस्यबाह्वयत्संगभ्यामधवन्काशिरेत्यथापिपोरुषविधिकेद्रव्यसंयोगैः॥आह्वाग्नी
हरिभ्यामिंद्रयाहिकल्याणीर्जायास्तुरणंगत्वेत्यथापिपोरुषविधिकैःकर्मभिः॥अहोप्रेद्धोसितस्याश्रुत्कर्णश्रुधीहवं॥अपु
रुषविधास्तुत्यैपरमापितुयद्दृश्यते॥६॥अपुरुषविधास्तुघयाग्निर्वायुरादित्यःपृथिवीचेंद्रमाइतियथैतत्तेचेतनावद्वधिस्तु
तयोभवंतित्यचेतनान्यप्येवंस्तूयंते यथाश्वप्रभृतीन्योषधिपर्यंतानियथैतत्सोरुषविधिकैरंगैः संस्तूयंतइत्यचेतनेघप्ये
तद्वातमाकंदंतिहरितेभिरासभिरितिघ्रावस्तुतिर्यथैतत्सोरुषविधिकैरंगैःसंस्तूयंतइत्येतदपितादृशमेवरथंवरथेयुयुजेसिंधु
श्चिनमितिनदीस्तुतिर्यथैतत्सोरुषविधिकैःकर्मभिरित्येतदपितादृशमेवहोत्राभिस्तिसृभिर्वधमाशतितिघ्रावस्तुतिरेवापिवोभय
विधास्तुरपिवापुरुषविधानमेवमतोकर्मोत्पानएतेस्तुत्यर्थायतोयजमानस्येषचोत्पानसमयः॥७॥तिस्रएवदेवताइत्यूर्ध्वंपुरस्तान्ना
सोभवतिसाहचर्येव्याख्यास्यामोयेतान्यग्निभक्तान्यंतरिक्षलोकः प्रातःसवनंवसतीगायत्रीत्रिवृन्नोमोरथंतरंसामयेचदेवगणाः समाम्ना
ताःप्रथमेस्थानेग्न्यायापार्थिवोऽतिरिक्तयोयास्यकर्मबहनंचहविषामाबाहनंचदेवतानांयच्चाकिंचिद्दृष्टिपिकंमाग्निकंमेवतदथास्यसं
स्तविकादेवाइंद्रःसोमोवरुणःपर्जन्यस्तवभागावेष्णवंहविर्नलक्षस्तविकीदशतयीपुरोधत्तेथाप्यास्यायोष्णंहविर्नेतुसंस्तवनंसोस्त्रै

विमस्कीस्कृतिमेचमुदाहरंति॥८॥एषाक्षितश्च्यावयतुप्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाः।सक्षेतेभ्यःपरिददसित्वेयाग्निर्देवेभ्यःसुवि
दत्रियेभ्यः॥एषाक्षितःप्रच्यावयतुप्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाइत्येषहिसर्वेषांभूतानांगोपायितादित्यःसक्षेतेभ्यःपरिददसित्यम्य
दतिसांरायिकास्तत्तायःपाद्एषाश्वरस्तात्रस्यान्वादेशाइत्येकमग्निरुपरिष्टात्तस्यप्रकीर्तनेत्यपरं॥अग्निर्देवेभ्यःसुविदत्रियेभ्यःसुवि
दत्रेधनंभवतिविदतेर्वकोपसर्गादुदातेर्वास्याधुपरिष्टात्॥९॥अथैतानार्द्रभक्तीन्यंतरिक्षलोकोमाध्यदिनंसवनंग्रीष्मस्त्रिष्टुप्छंदा
सोमोरुद्रसामयेचदेवगणाःसमाम्नानामध्यमेस्तानेयाश्चस्त्रियोथास्यकर्मरसानुप्रदानंवृत्रवधोयाचकाचबलकृनिरिंद्रक
र्मैवतदथास्यसंस्तविकादेवाअग्निःसोमोवरुणःपर्षाहस्पतिस्त्रैष्टुभेनस्यतिःपर्वतःकुत्सोविष्णुर्वायुरथापिमित्रोवरुणश्चसंस्तु
यतेपर्णाशुद्रेनप्यसोमोगिनाचपर्षावातेनचपर्जन्यः॥१०॥अथैतान्यार्द्रभक्तीन्यसौलोकस्तृतीयसवनंवर्षाजगतीसप्तदश
स्तोमोवैरूपंसामयेचदेवगणाःसमाम्नानाउत्तमेस्तानेयाश्चस्त्रियोथास्यकर्मरसादानंरश्मिभिश्चरसाधारणंचच्चक्रिंचिस्रवद्भि
तमादित्यकर्मैवतच्चंद्रमसावायुनासंवत्सरेणेतिसंस्तवस्तेष्वस्तानंच्यद्देच्यनुस्तोमंछंदस्तोमपृष्ठस्यभक्तिरोषमनुकल्पयंतिशरद्
नुष्टुबेकविंशस्तोमोवैराजंसामेतिपथिव्यायतनानिहेमंतःपंक्तिस्त्रिणवःशाक्वरंसामेतिप्रंतरिक्षायतनानिशिशिरोतिछंदास्त्रय
स्त्रिंशास्तोमोरैवतंसामेतिद्युभक्तीनि॥११॥मंत्रामननाच्छंदोभिश्छादनात्स्तोमस्तवनाधनुर्यजतेःसामसंमितामच्चास्यैतद्वचोसमंमे
नहतिनेदानागायत्रीगायतस्तृतिकर्मणस्त्रिगमनाद्विधिपरीतागायतोमुखाउदधदितिचब्राह्मणमृष्णिगुत्तानाभवतिस्त्रिपदे
वास्यात्तेतिकर्मणउष्णीषिणीवेत्योपमिकमुष्णीषंतन्वायतेःककुप्ककुभिनीभवतिककुच्चकुभ्रश्चकुभतेर्वाभतेर्वानुष्टबनुष्टोभनाद्
यत्रोभेचत्रिपदीसतीचतुर्थेनपादेननुष्टोभतीतिचब्राह्मणंबृहतापरिबृहणात्संक्तिःपंचपदात्रिष्टुप्स्तोभस्तत्रापदाकातुत्रितास्या
निर्णतमंछंदत्रिवृद्वज्रस्तस्यस्तोभनातिवायत्रिरस्तोभन्त्रिष्टुभस्त्रिष्टुभामितिविस्तायते॥१२॥जगतीगतमंतेछंदोजलचरगतिर्वाज
स्त्याय्यमानोस्त्रजादितिचब्राह्मणंविराड्विराजनाद्वाविराधनाद्वाविप्रापणाद्वाविराजनात्संपर्णाक्षराविराधनाद्वाक्षणाधिप्रापणादधि
काक्षराविपीलिकमध्येयोपमिकंपिपीलिकापेलतेगतिकर्मणइतीमानिदेवताअनुक्रांताःसक्तभाजोहविर्भाजस्तद्भाजश्चभवंतियेषाः

49
1916

काश्चनेयानभाजोयोनाभिधानेःसंयुज्यहविर्व्योदयतीद्वायवत्रभरंद्रायवत्रतुरंद्रायाहोमुचइतिताव्यष्येकसमामनंतिभ्यांसि
तुसमाम्नानोघत्कर्सविज्ञानमतंस्यात्साधान्यस्तुतिनएसमामनेयोतकर्मभित्रस्यर्षेदेवतस्तेनेतिवत्रहापुरंदरइतिताव्यष्येकसमान
नेतिभ्यांसितुसमाम्नानाद्यंजनमात्रेतुतत्तस्याभिधानस्यभवतियथाब्राह्मणायचुभुक्षितायोदनंदेहिस्नातायानुलिपनंपिपास
तेपानियामिति॥१७॥अथातोनुक्रमिष्यामोग्निःप्रथिवीस्थानस्तंप्रथमंव्याख्यास्यामोग्निःकस्मादग्रणीर्भवत्यग्रंयज्ञेषुप्रणी
यतेगंनयतिसंनममानोङ्कोपनोभवतीतिस्थोलाष्ठाविनंङ्कोपयतिनस्नेहयतिभ्रियआरब्धातेभ्योजायतइतिशाकपूणिरितार्
कादृग्धाङ्गानीतासस्वत्वेनेरकारमादत्तेगकारमनक्तेर्वादहतेर्वानीःपरस्तस्येषाभवति॥१७॥अग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्यदे
वमृत्विजंहोतारंरत्नधातमंमित्रोवरुणोवाग्निमीळेग्निंयाचामीळिरध्येषणाकर्मर्ग्लाकर्मावायुरोहितोव्याख्यातोयज्ञश्चदेवोदानाद्वाघो
तनाद्वाघुस्तानोभवतीतिवायोदेवःसादेवताहोतारंरत्नातारंतुहोतेहोतर्योर्णवाभोरत्नधातमंरमणीयानोधनानांदात्रतमंतंत्वेषापराभ
वति॥१८॥अग्निःपूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्योनूतनैरुत॥सदेवाँएहवक्षति॥अग्निर्यःपूर्वेऋषिभिरीळितोयोनूतनैरुताधुनातनैरुसदेवा
नेहावहेतिसममन्येतायमेवाग्निरित्यंतेउत्तरेज्योतिषी॥अग्नाउच्यतेततोनुमध्यमः॥१९॥अभिप्रवंतसमनेवयोषाःकल्याण्य
स्मयमानासोअग्निं॥घृतस्यधाराःसमिधोनसंततास्तुषाणोहर्यतिजातवेदाः॥अभिप्रवंतसमनसरंतयोषाःसमनंसमनवाहासं
मानमवाहाकल्याण्यःस्मयमानासोअग्निमित्येोपमिकंघृतस्यरोधोदकस्यधाराःसमिधोनसंततनसातिराज्ञोतिकर्मावानमति
कर्मावा॥तानुषाणोहर्यतिजातवेदाःहर्यतिःप्रेप्साकर्माविहर्यतीतिसमुद्राद्वाममंधुमांउदारदित्यादित्यमुक्थंमन्यंतेसमुद्राध्ये
षोऽग्उदेतीतिचब्राह्मणंमयापिब्राह्मणंभवत्यग्निःसर्वादेवतादृतिमयोत्तराभ्यसेनिर्वचनाय॥१६॥इंद्रंमित्रंवरुणमग्निमाहु
रथोदिव्यःससुपर्णोगरुत्मान्॥एकंसद्विप्राबहुधावदंत्यग्निंयममातरिश्वानमाहुः॥इममेवाग्निंमहांतमात्मानंमेकमात्मानंबहुधा
मेभाविनोवदंतीद्रंमित्रंवरुणमग्निंदिव्यंचगरुत्मंतंदिव्योदिविजोगरुत्मानगरणवान्गुवांसामहान्मेतिवायस्तत्सत्कंभजंतेयस्मोहवि
निरुप्यतेयमेवसोग्निर्भवतिमेवंतेउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेनभजंते॥१८॥नातदोवेःकस्माज्ज्ञातानिवेदजानानिवेनोविदुर्ज्ञातजो

नि० उ० १

३

विधतऽतिवाजातविनोवाजातधनोजातविनोवाजातप्रसूतोयत्तज्जातःपशूनविंदतेतिनज्जातवेदसोजातवेदस्त्वमिब्राह्मणंतस्मात्स
र्वान्पशूत्स्पर्शयेत्तोग्निमभिसंपद्यंतीतिचतस्रोयाभवंति॥१९॥ प्रसूतोजातवेदसमग्निंहिनोवाजिनंऽउदनोवहिवासदे॥ प्रहिणुतजातवेदसंकर्मभिः
समत्सुवानंमापिबोपमार्थस्यास्यमिवन्नोवेदसमितिदंनोवहिरासादितितदेतदेकमेवजातवेदसंगायत्रेनृचंदशतयीषुविधतेपशु
किंचिदाग्नेयंतज्जातवेदसानोस्तोमेनयुज्यंतेसनमन्येतायमेवाग्निरित्यध्येतेऽउत्तरेज्योतिषीजातवेदसीऽउच्येततोनुमध्यमः॥ अभिप्रवंत
समनेवयोषाऽतिसुस्राऽघ्न्यातमथासावादित्यऽउदुत्यंजातवेदसमितितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोयत्कृत्स्नंभजतेयस्मेहविर्नि
ष्पद्यतेयमेवसोग्निजातवेदानिपातमेवैतेऽउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेनभजंते॥२०॥ वैश्वानरःकस्माद्विश्वान्नरान्नयतीतिविश्वएनंनरानय
तीतिवापिवाविश्वानरएवस्याप्रसूतःसर्वाणिभूतानितस्यैवैश्वानरःप्रजास्येषाभवतिवैश्वानरस्यसुमतौस्यामराजाहिकंभुवनाना
मभिश्रीः॥ इतोजातोविश्वमिदंविचष्टेवैश्वानरोयततेसूर्येण॥ इतोजातःसर्वमिदमभिविपश्यतिवैश्वानरःसंयततेसूर्येणराजायःस
र्वेषांभूतानामभिश्रयणीयस्तस्यबर्हयेवैश्वानरस्यकल्याणयोमतौस्यामेतिलक्षोवैश्वानरोमध्यमऽइत्याचार्यावर्षकर्मणाह्येनंस्तौति॥२१॥
प्रनमहिचेष्टपस्यवोचंयंपरोवोऽअतिथिंपूर्वहूतौसाधंतंवैश्वानरंविशऽआ॥ वैश्वानरोदस्यकमग्निर्जभन्वांऽअधूनोत्काष्ठाऽअवशंबरंभेत॥ प्रब्रवीमितमहत्वंमहाभाग्यं
वृषभस्यवर्षिष्ठरूपोयंपरुषःपरुषितऽग्नुमेध्यात्ब्रह्मणेमेधहनंसचंतेसेवंतेवर्षकर्माऽदस्यूदस्यतेःक्षयार्थोऽउपदस्यंत्यस्मिन्नसाऽउपदासु
यतिकर्माणिनमग्निर्वैश्वानरोमेनवाधूनोदपःकाष्ठाऽअभिनछंबरंमेघंमथासावादित्यऽइतिपर्वेयातिकाएषांलोकानांरोहणसवमानांरो
हऽआग्नानोरोहात्प्रसवरोहश्चिकीर्षितस्तामनुकृतिंहोतागिनमारुतंशस्त्रेवैश्वानरीयेणस्तुतेनप्रतिपद्यतेसोपिनस्तोत्रियमाद्रियेत
ग्नेयोहिभवतिनतआगन्नतिमध्यस्थानादेयतारुद्रंचमरुतश्चनतोतिमिहस्थानेमत्रैवस्तोत्रियंरांसत्यथापिवैश्वानरीयोहृदयाक
याळोभवत्येतस्यहिहृदयाग्निधंकर्मोथापिब्राह्मणंभवत्यसोवाऽआदित्योग्निर्वैश्वानरऽइतिथापिविविधंसौर्यवैश्वानरीभवत्यायोघो
भात्मापथिवीमित्येषहिपृथिव्यावाभासयत्यथापिछांदोमिकंसूक्तंसौर्यवैश्वानरंभवतिदिविपृष्टोऽरोचतेत्यथापिछांदोमिकंसूक्तंसौ
र्यवैश्वानरंभवत्यथैवाग्निवैश्वानरऽइतिशाकपूणिविश्वानराधिस्येनेऽउत्तरेज्योतिषीवैश्वानरोयंयत्ताभ्यांजायतेकथंन्वयमेताभ्योजा ३

57
1916

यतऽइतियत्रवेधतःस्थाणमाभिहंतंयावदनुपात्तोभवतिमध्यमधर्मेवैतावद्वावरुद्रंकेधनःशारोयशमनऽउपादीयमानएवार्यंसंपद्यतऽइ
दंकोशमनःशारोदग्निरथादित्साऽउदाचिप्रथमसमाहृत्याऽआदित्यंकंसंवामणिंवापरिभज्यप्रतिस्थरेयत्रयुक्तोगोमयंमसंस्पर्शयन्धा
यतितप्रदीप्यतेसोयमेवसंपद्यतेयाप्याहवैश्वानरोयनतेसूर्येणेतिनचपुनरात्मनात्मानंसयततेन्येनैवान्यःसंयततेऽतएवमादधाति
मुतोनुष्यरश्मयःप्राऽउभवंतीतोस्यार्चिषःसयोभोसोःसंसर्गंदृष्ट्वैवमवस्थद्यथान्येतान्योनामिकानिसूक्तानिभागानिवामावैश्वा
णिवासौर्याणिवापोष्णानिवावैष्णवानिवावैश्वदेवानिवानेषुवैश्वानरीयाःप्रवादाऽअभविष्यन्नादित्यकर्मणाचैनमस्तोष्यन्निरुक्त
दर्शनस्यनेषातिविपर्ययोत्याग्नेयंवैवहिरूक्तेषुवैश्वानरीयाःप्रवादाभवंत्याग्निकर्मणाचैनंस्तौतीतिबहवस्तोतिपचसीतिदहसीति
यथोएतद्वर्षकर्मणाह्येनंस्तौतीत्सस्मिंनप्येतदुपपद्यते। समानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिःऽअभिपंजन्याजिन्वंतिदिवंजिन्वंत्यग्नयः
इतिसानेगदव्याख्यातं॥२३॥ कृष्णंनियानंहरयःसुपर्णाअपोवसानंविवमुस्ततंतिं॥ नेऽआवक्षन्त्सदनादृतस्यादिद्धृतेनष्टथवीर्युध
तेऽकृष्णंनियानंरात्रिरादित्यस्यहरयःसुपर्णाहरणाऽआदित्यरश्मयःसेयदामुतोर्वाचःपर्यावर्तंतेसत्रस्नानाऽउदकस्यादित्यादधघ
तेनोदकेनपथिरोधुघतेघृतमित्युदकनामाज्यंघृतेःसिंचतिकर्मणोथापिब्राह्मणंभवत्याग्नेयंवाऽइदंसर्वंसंरभतेतिघामच्छदिरव
वुवैनत्सावयतेनिमरुतःस्रष्टोऽदिंमयंतियदारवंवाऽअसावादित्योन्यऽइत्याहुःपर्यावर्ततेथवर्षतीतियथोएतद्धोहासस्यवरो
हश्चिकीर्षितःस्यात्सायवचनादेतद्भवतियथोएतद्दृश्यतेयोदशकपालोभवतीत्यनिर्वचनंकपालानिभवंत्यग्निर्हिसोर्यएककपालः
पंचकपालप्रचययोएतन्ब्राह्मणंभवतीतिबुद्धभक्तिवादीनिहिब्राह्मणानिभवंतिपथिवैविश्वानरःसंवत्सरोवैश्वानरोब्राह्मणोवै
श्वानरऽइतियथोएतंनिवेत्सोयंवैश्वानरोभवतीत्यस्यैवसाभवतियोविऽओमानुषीभ्योदीदेयमहिविऽओमानुषीभ्योदीप्यतेयथो
एतद्धोमिकंसूक्तंसौर्यवैश्वानरंभवतीत्यस्यैवतद्भवतिजमदग्निभिराऽऊतऽइतिजमदग्नयःप्रजमिताग्नयोवाप्रज्वलिताग्नयो
वानेरभिऽऊतोभवतियथोएतद्भूतंविष्यंतीयंसूक्तंसौर्यवैश्वानरंभवतीत्यस्यैवतद्भवति॥२४॥ हविष्यांतमजरंस्वर्धीदिविस्पृश्यं
ऽऊतंजुष्टमग्नो॥ नस्यमर्मणोभुवनायदेवाधर्मणोकंस्वधयाप्रपेयंत॥ हविष्यांतमजरंस्वर्धीदिविस्पृश्यमिऽऊतंजुष्टमग्नो

तस्यभरणावच्चभावनायचधारणायचैतेभ्यः सर्वेभ्यः कर्मभ्योदेवाश्चमग्निमन्नेनाप्रेपयंतायाह॥२५॥अपामुपस्तेमहिषाअगृभ्णतविशोराजानमुपतस्थुरग्निमयं॥भरतोऽग्निमभरद्दिवस्पतोविश्वानरंमातरिश्वापरावतः॥अपामुपस्थेयस्थानेमहत्यंतरिक्षलोकआसीनामहोतरतिवाग्गृह्णतमाध्यमिकादेवगणाविशश्चराजानमुपतस्थुरग्निमयंमयंतमितिवाअर्चनीयमितिवाराजनीयमितिवाराध्नोतिदेवानाविवस्वतआदित्यादित्रस्वान्विवासनवान्प्रीतवतः परागताद्वाधिवस्वान्विवासनवामेताभ्यांसर्वाणिस्थानान्यभ्यापादयंतीति॥२५॥
मर्धाभुवोभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्योजायतेप्रातरुषसम्॥मायास्तुयज्ञियानामेतामपोयत्तूर्णिभ्रवतिप्रजानन्॥मर्धाभवतिमारिमिप्रियोमर्धाप्रः सर्वेषांभूतानांभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्योजायतेप्रातरुषसंवप्रज्ञात्यैतामन्यंतेयज्ञियानांरूपाणांयज्ञसंपादिनामपोयत्कर्मचयतिप्रजानन्सर्वाणिस्थानान्यनुसंचरतिस्वमाणस्तस्योनराभूयसेनिर्वचनाय॥२७॥स्तोमेनहिदिविदेवासोअग्निमजीजनन्हव्यवाहंपुरुप्रियं॥तमूअकृण्वन्त्रेधाभवंकंसप्तधातुंपचतिविश्वरूपा॥स्तोमेनपंहिदिविदेवासोम

॥ यस्यधृष्णोअभिगृर्यत्वनेप्रयाद्दिष्ण्याद्दिष्णेयाधिषणाभवोधिषणावाध्यिषेदधात्यर्थेधीसाहिनीवाधीसानानंतिवावनस्पतइयेषाहिवनानांपातावा
यालयितावावनंवनेतेः पिपतुमिःकालेः॥३॥अथातआप्रियआप्रियःकरमादग्नेतेःप्रीणातेर्वाप्रीभिरात्रीणातीतिचन्द्रमाब्राह्मणेनासामिधःप्रथ
मगामीभवतिभ्रातृव्यस्यैवसमिधनात्तस्येषाभवति॥४॥समिद्होअद्यमनुषोदुरोणेदेवोदेवान्यजसिजातवेदः॥आचवहमित्रमहश्चिकित्वान्त्वंदूतःकवि
रसिप्रचेताः॥समिद्होद्यमनुषोदुरोणेस्यगृहेदेवोदेवान्यजसिजातवेदआचवहमित्रमहश्चिकित्वान्त्वंदूतःकविरसिप्रचेताःप्रथम
चेतायद्देवभागंयदौचिनरतिशाकस्यपिस्तनंनपादाज्यंभवतिनपादित्यनंनंतरायाःप्रजायानामधेयंनिर्णंततमाभवतिगोरत्रतन्नरुच्यतेत
ताअस्योभोगाद्रसस्याःपयोजायतेपयसआज्यंजायतेग्नेरितिशाकपूणिरायोत्रतन्वउच्येतेततोअंतरिक्षेनाश्यओषधिवनस्पतयोजायंतेओ
षधिवनस्पतिभ्यएषजायतेतस्येषाभवति॥५॥तनूनपात्पथऋतस्ययानान्मध्वासमंजन्त्स्वदयासुजिह्व॥मन्मानिधीभिरुतयज्ञमृंधंदेवत्रा च
कृणुह्यध्वरंनः॥तनूनपात्पथऋतस्ययानान्यज्ञस्ययानान्मधुनासमंजन्त्स्वदयासुजिह्वकल्याणजिह्वमनानिचनोरजयतिच्चसमर्धयदेवांनोयज्ञंग
मयनराशंसोयज्ञइतिकात्थक्यानराभस्मिन्नाशंसनाःशंसयग्निरितिशाकपूणिर्नरःप्रशस्योभवतितस्येषाभवति॥६॥नराशंसस्यमहिमानमे
षामुपस्तोषामयजतस्ययज्ञैःयेसुक्रतवःशुचयोधियंधारयंतिदेवाउभयानिहव्या॥नराशंसस्यमहिमानमेषामुपस्तोमोयशसियस्यपज्रैर्घृतेसु
र्मीणःशुचयोधियंधारयितारःस्वदयंतुदेवाउभयानिहव्यानिनर्वोधासोमंचेतराणिचेतिवातोत्राणिचाधिकानिचेतिबर्हिर्दृक्तिकर्मणःबृंहतेर्वान
स्येषाभवति॥७॥आमुद्भानर्हुषोवंधम्बायाह्यग्नेवसुभिःसजोषाः॥बंदेवानामसियद्भूतमत्तोमाधेयंयातश्चहूतश्चभवति॥सएनान्यक्षीषितोय
जायाह्यग्नेवसुभिःसजोषाःबंदेवानामसियद्भूतमत्तोमाधेयंयातश्चहूतश्चभवतिसएनान्यक्षीषितोयजायाह्यग्नेवसुभिःसजोषाध्यमिकस्त्वेवाद्भुमध्यमेचरुत्तानेनरसमाम्नातोग्निरितिशाकपूणिस्तस्येषापराभवति॥९॥आविश्वेयावर्धतेचारुरासुजिह्वानामधेः
स्वयशाउपस्थे॥मेऽक्षरंर्विभ्यतुर्जायमानास्रतीचीसिंहंप्रतिजोषयेते॥आविश्वेवदनात्त्योवर्धतेचारुरासुचारुरतेजिह्वातेरुर्धउच्छितोभ
वतिस्वयशाआत्मयशाउपस्थउपस्थानेउत्त्वष्टुर्विभ्यतुर्जायमानास्रतीचीसिंहंप्रतिजोषयेते॥व्यावाप्रथिव्याविवासाहरात्रेइतिवारणाइति
वाप्रत्यक्तंप्रत्यक्तंसिंहंरात्रेनंप्रत्यारोहेते॥१०॥नेवरपतिर्व्याख्यातःस्तस्येषाभवति॥११॥उषावरजत्मन्यासमंजेदेवानांपाथऋतुथाहवींषि॥वन
स्पतिःशमितादेवोअग्निःस्वदयंतुहव्यंमधोर्घृतेन॥उषावरजात्मनात्मानंरसमंजेदेवानामन्नमृतंतोहवींषिकलिकालेवनस्पतिरग्निरितिदेवोअ
ग्निरित्येतेत्रयःस्वदयंतुहव्यंमधुनाचघृतेनचानक्तोवनस्पतियपरःतिकालवेयोग्निरितिशाकपूणिस्तस्येषापराभवति॥१२॥अंजंतित्वामध्वरेदे

वयंतोवनस्पतेमधुनादेव्येन। यद्ध्यंसित्थादविणेदधन्ताघद्दादयोमातुरस्याउपस्थेभंजंतित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेमधुनादेव्येनचघ्नंतोनयंतीत्येवतत्। यद्ध्यंस्तास्यसिद्रविणानिचनादास्यसियद्दातेदक्षिनःसयोमातुरस्याउपस्थउपस्थोनामनिशाकपणिःसस्येपापराभवति॥१८॥देवेभ्योवनस्पतेहविषिहरण्यपर्णप्रदिवस्तेअर्थोप्रदक्षिणिद्दशनयानियज्ञस्तस्यपथिभिरजिष्ठैः॥देवेभ्योवनस्पतेहविषिहरण्यपर्णंऋतपर्णोदिवोयमा र्थस्याहिरण्यवर्णपर्णोतिप्रदिवस्तेअर्थंपुराणैस्तोर्योयंतेप्रबाहोयज्ञस्यपथिभिरजिष्ठैऋतुमेरक्षस्वतेमेस्तप्रपिष्ठतेमहितिवातस्येषाप्रा भवति॥१९॥वनस्पतेरशनयानियज्ञपिष्टमयावयुनानिविद्वान्॥वनस्पतेरशनयानियज्ञ रक्षुतमयावयुनानिविद्वान्प्रजानानिप्रनानंवहदेवान्यतेदादुहेवीषिप्रवहिचरातारमभृतेपुदेवेषुत्याकृतयश्चहित्वक्तरेऽहोतिवाक्षावाणा हतिवाक्षंत्रहोतिनिवाक्षाङ्गंदविर्जुहोतिनिवातासमिषाभवति॥२०॥सघोजातोव्यमिमानियज्ञमग्निंदेवानामवत्वपुरोगाः॥स्येअहोतुःप्रदि शत्यस्यवाचिस्वाहाकृतंहविरदंतिदेवाः॥सद्योजातोव्यमानोनिरमीतियज्ञमग्निंदेवानामभवत्पुरोगाभ्यस्यहोतुःप्रदिशत्यस्यवाच्यास्येखा हाकृतंहविरदंतुदेवाइतियजंतेतिमाध्रीदेवताअनुक्रांताअथकिंदेवताःप्रयाजानुयाजाअनेयाइत्येके॥२१॥अथाज्यभागेअनुयाजोऽन्येकेवलान र्नस्यंतेहविषोदत्तभागाःघृतंचापांपुरुषंचाथर्धनामकेस्यदीर्घमायुरस्तुदेवाः॥तवप्रयाजाःअनुयाजाश्चैकेवलुऋजंस्यंतेहविषःसंतुभागाः॥ नवमेपटले॥यमस्तत्सर्वस्तुभ्यंमंतोप्रदिशश्चतस्रः॥आग्नेयावैप्रयाजाआग्नेयाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंछंदोदेवताइत्यपरंछंदोरसिवैप्रया जाश्छंदोरस्यनुयाजाइतिचब्राह्मणंमरुतोदेवताइत्यपरंमरुतोवैप्रजायैऋतवोनुयाजाइतिचब्राह्मणंपशुदेवताइत्यपरंपशवोवैप्रयाजाःपश वोनुयाजाइतिचब्राह्मणंप्राणोदेवताइत्यपरंप्राणावैप्रयायाःप्राणावाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंमात्मादेवताइत्यपरमात्मावैप्रजायैआत्मावाअनु याजाइतिचब्राह्मणंमाग्नेयाइतित्रुस्तीतिरंतिकिमात्रमिनरक्तिकार्थंपुनरिदमुच्यतेयस्ययंदेवतायैहविर्गृहीतंस्यात्तंमनस्याध्यायेद्यइदंहविर्जुहोमी तिहविर्जायतेतन्यूनंतान्येकादशार्धमस्तकानितेषांसिरमात्रंयेषांप्रथंगाहोमंदंमितिनाराशंसवंतिमेधातिथंदेधंतमरंप्रेयिकमिस्क मयंवस्तोन्यानितननपात्रंतिननननपात्रंति॥२२॥इडविणोदाःकरमाद्इडविणोदाइडविणोसोमेधंतुतेयातआप्रियःसमिद्धोअघतन्नपान्नराशं स्याज्यानुब्रूहिनःप्राचीनंव्यचस्वतंतामुषयंतंदिव्याहुतारानोयज्ञियमेआविरुधोवनस्पतिरूपावस्रजाजेतिदेवेभ्योवनस्पतेरशनयासघोजातः प्र

यानान्मेहाविंशतिः॥इतिनवमंकंडंसमाप्तंतृतीयःकंडः॥अथयातिरथिव्यायतनानिसंस्थानिस्कृतिंवुरंतेतान्यतोनुक्रामेषामेसयाश्चःप्रयमा गामीभवत्यध्वोव्यायतस्तस्यषाभवति॥भध्वोवोद्धारसुरथंरसनामुषभंक्षिणःरोषोरोमण्वेतामेदावाग्निमेंढकःक्षुतेदोषोरे स्तवः॥भध्वोवोद्धारसुरथंवोद्धारथंवोद्धारसुरथमितिकल्याणनामकल्याणंपुण्यंसुहितेभवतसुहितंगम्यतेतिवादमतावायातावायास्थितं वारोषमरुतांतेवारिवारयतिमानोव्यायतस्तस्यषाभवतेमानोमित्रोवरुणोअर्यमायुरिद्रक्षुदामरुतःपरिख्यन्॥यद्दाग्निनोदक्षतं तस्यसंप्रःप्रवदमामोविदथेवायाणि॥यद्दाग्निनोदक्षतंतस्यसंप्रःस्मरणस्यप्रवदयामोयत्तेविदर्वायाणिमानस्तोकेतन्वरुणस्यार्यमा वायुश्चवायुरयनद्दुष्ट्वारुद्रस्यरक्षणोरातिवामरुतश्चपरिख्यन्छकुनिःशक्वरेषदनेतुमत्तमाहुराक्कोनिनदितुमितिवाराक्कोतित किलमितिवासवंतःशंकरोस्त्यितिवाराक्कोतवांतस्यषाभवति॥३॥कनिक्रदज्जनुषंप्रब्रुवाणइयतिवाचमरितायेनवावदेसुमंगलश्चराकु नेरवासिमाल्वाकाचिदाभावेरश्चाविदत्॥न्यक्रंदयन्मनसाब्रुवाणोयथारयद्रंतस्थानामेरयतिवाचमरितायेनवावदेसुमंगलश्चरा कुनेभवकल्याणमंगवेमंगलोगलेगृणाय्यंगिरस्वनथानातिवोगत्समंगवन्मज्जन्थातपाकलातिनेरुक्तामागछत्यातिवामाच वाकाचिदाभातिःसर्वतोविदद्रुसममर्धमस्यकृतेकपिंजलोवचारोतदभिवाद्न्येषमंभवति॥४॥भद्रंवदंतइक्षणासंप्रमुग्मतो वदःभद्रंपुरस्तान्नोवदभद्रंपश्चान्कपिंजल॥इतिसानिगदव्याख्यातागृत्समदोगृत्समदनोगृत्समदोतिमेधाविनामगृणातिस्कृतिक र्मणोमंडूकामंडूकामब्रुनान्मदंतोमोदंतिकर्मणोमंदंतवांतिकर्मणोमंडयंतेयाकरणामंडूक्यामोकरतिवामंडामंदंवाभुदंवो तथामेषामभवति॥५॥संवत्सरंशशयानाब्राह्मणाव्रतचारिणःवाचंपर्जन्यजिन्वितांप्रमंडूकाअवादिषुःसंवत्सरंशशयानाब्राह्मणा व्रतचारिणोब्रुवाणाअपिवोयमार्यस्यब्राह्मणाव्रतचारिणइतिवाचंपर्जन्यप्रीतांप्रावादिषुर्मंडूकावासिवावर्षंसामःपर्जन्यंतुष्टा वंतमंडूकाभन्यमोदंनसमंडूकाननुमोदमानान्दृष्ट्वानुएवंतदभवादेन्येषमंभवति॥६॥उपसदमंडूकीवभावदंतउद्गिरमध्येकृदं स्यत्यवस्थावएवैतत्तुरःपदःइतिसानिगदव्याख्यातानाभरनुवतस्तानितिवाव्यनुवतदभीतिवांतेषामेषाभवति॥प्रावेषामाचरत्ता नामायतिप्रवातजाउरिणावरंतानाःसोमस्यवमोजवतस्यशर्धोविभीदकोजागृविर्मंयमल्लानःप्रवेषणामामहतोवितिष्ठ

वयंतोवनस्पतेमधुनादेव्येन। यद्ध्यैत्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थेअंजंतित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेमधुनादैव्येनचघृतेन॥
यद्ध्वैस्तास्यसिद्रविणानिचनोदास्यात्मियद्वातेदक्षः॥यमोमातुरस्याउपस्थउपस्तोनाग्निरितिशाकपूणिस्तस्येषापराभवति॥१८॥देवेभ्योवनस्पते
हवींषिहिरण्यपर्णप्रदिवस्तेअर्थो॥प्रदक्षिणिद्रशनयानियुयुक्तस्यपथिभिरजिष्ठैः॥देवेभ्योवनस्पतेहवींषिहिरण्यपर्णंकृतपर्णोपिवोपमा
र्थस्याद्विरण्यवर्णपर्णेतिप्रदिवस्तेअर्थंपुराणस्तेसोर्थोयंतेप्रदक्षिणायज्ञस्यपथिभिरजिष्ठैर्ऋजुतमेरथस्थेमेस्तप्रपिष्ठतमेरितिवास्तस्येषापरा
भवति॥१९॥वनस्पतेरशनयानियुयुक्तमयावयुनानिविद्वान्॥वहदेवत्राध्रिदिषोहवींषिप्रचेदात्मन्तेपुवोचः॥नवस्पतेरशनयानियुयु
क्तरूपतमयायुनानिविद्वान्प्रजानानिप्रनानेवहदेवान्यतेदातुर्देवेषिप्रश्रुद्धिचदात्मन्तेपुदेवेषुस्याकृतयद्वोहेक्तंहविरग्नौहोतर्वास्वावागा
हतिवास्वंप्राहोतर्निषासाङ्क्तंहविर्जुहोतोर्तिवाताक्षमिषाभवति॥२०॥सघोजातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः॥स्येअहोतुःप्रदि
ष्टयस्यवाचिस्वाहाकृतंहविरंतिदेवाः॥सघोजातोयमानोनिरमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाम्यस्यहोतुःप्रदिशतस्यवाच्यास्येखा
हाकृतंहविरदंतुदेवाइतियजंतोतिमाप्रोक्षतानुक्रांताअथकिंदेवताःप्रयाजानुयाजाअग्नेयाइत्येके॥२१॥अथाज्याग्नेअनुयाजाश्चैकवलान
र्नस्यंतंहविषोदत्तभागाः॥घृतंचापांपुरुषश्चोषधीनामक्षंस्त्र्यरीर्घमायुरस्तुदेवाः॥नवप्रजायोअनुयाजाश्चैकेवलुक्रजंखंतोहविषःसंतुभागाः॥
नवाग्नेयोऽयमस्तसर्वस्तुभ्यंमंतोप्रदिशश्चनस्तः॥आग्नेयावैप्रयाजाआग्नेयाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंछंदोदेवताइत्यपरंछंदांसिवैप्रया
जाश्छंदांस्यनुयाजाइतिचब्राह्मणंमनुर्देवताइत्यपरंमंत्रवोवैप्रजायोऽनुवोनुयाजाइतिचब्राह्मणंपशुर्देवताइत्यपरंपशवोवैप्रयाजाःपश
वोऽनुयाजाइतिचब्राह्मणंप्राणोदेवताइत्यपरंप्राणंवैप्रयायाःप्राणावाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंमात्मादेवताइत्यपरमात्मावैप्रजायोऽआत्मावाअनु
यजाइतिचब्राह्मणंमाग्नेयाइतिवुस्तीतिरंतिकिमात्रमिनरुक्तिमर्थंपुनरुदाहृत्यतेयस्यैदेवतायोविगृह्यतेस्यात्तांमनस्याध्यायेद्यश्चरिष्यं
नितिहविज्ञायतेनान्येतान्येकादशार्धास्त्रकानितेषावासिष्ठमात्रेयंवाग्यंगाहमदंमितिनाराशंसंवनिमेधातिथंदेधर्षतमसंप्रैषिकमिस्क
मयवस्तेनान्यानितननूनपात्खंतिननूनपात्खंति॥२३॥इडविणोदाःकरमाद्रविणोदाद्रविणंसोमेधंतुतेयातआप्रियःसमिद्धोअघतन्नूनपान्नराशं
स्याज्यहानःप्राचीनंव्यचस्वतीरासुष्टयंतीर्दैव्याहोतारानोयज्ञंयरमेआविष्ठोवनस्पतिरूपावस्रजाजंतिदेवेभ्योवनस्पतेरशनयासघोतातःप्र

57
1916

यजान्मेरुपविंशतिः॥इतिनैरुक्तेउत्तरषट्कंतृतीयः॥७॥अथयानिरथिव्यायतनानिसत्वानिस्कृतिंलुप्तेतान्यतोनुक्रामंषामेतेषामश्वःप्रथमो
गामीभवत्यश्वोव्यारव्यातस्तस्येषाभवति॥१॥अश्वोवोढाऽसुरवरथंहसनामुषमोत्रिणःशोणोरोमण्वतोभेदोवारिमंडूकउलूलोदृग्येदोषरि
स्रवः॥अश्वोवोढाऽसुरवेवोढाऽरथंवोढाऽसुरवमितिकल्याणनामकल्याणंपुण्यंसुहितंभवतिसुहितंगच्छतीतिवाहसेतावायातावापालयितो
वाशेषमन्यतेतिवारिवारयतिमानोव्यारव्यातस्तस्येषाभवति॥मानोमित्रोवरुणोऽर्यमायुरिंद्रऋभुक्षामरुतःपरिख्यन्॥यद्वाजिनोदेवजा
तस्यसप्तेःप्रवक्ष्यामोविदथेवार्याणि॥यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःसरण्यस्यप्रवक्ष्यामोयतेविदथेवार्याणिमानस्तोमित्रश्चवरुणश्चार्यमा
वायुश्चवायुरयनद्रुद्रश्चोरुक्षयणाऋभुणोराजतिवामरुतश्चपरिख्यन्कुनिःशक्रोऽकनेनुमात्मानंशाक्रोतिनादितुमितिवाशाक्रोतित
कितमितिवासर्वतःशंकरोस्त्वितिवाशाक्रोतिवांतस्येषाभवति॥३॥कनिक्रदज्जनुषंप्रब्रुवाणऽइयर्तिवाचमरितेवनावोसुमंगलश्चरकु
नोरवासिमालाकाचिद्भभूविदथ्याविदत्॥यत्क्रंदोऽत्रजनंप्रब्रुवाणोयथास्यशब्दस्तथानामेरयतिवाचमरायेतेवनावेसुमंगलस्य
शकुनेभवकल्याणमंगवोमंगलंगरलेगृणास्यैगिरस्यनथानितिवांगलमंगवन्मज्ञयातिपापकमितिनैरुक्तामागच्छंत्वितिवामाच
त्वाकाचिद्भभूतिःसर्वतोविदद्वत्समभर्थमस्यकृंतंकपिंजलोभवतारोतदभिवादिन्येषर्भवति॥४॥भद्रंवदंतऽइक्षणासोवदृमुक्षतो
वद्।भद्रंपुरस्तान्नोवदभद्रंपश्चान्कपिंजल॥इतिसानिगदव्याख्यातागल्गलमदोगल्गलमदनोगल्गलऽइतिमेधाविनामगृणातिस्कृतिक
र्मणोमंडूकामंडूकाभ्रुनान्मदंतोवोमोदंतिकर्मणोमंदंतोवान्तिकर्मणोमंडयंतोवैषाकरणामंडूक्यामोकरंतिवामंडोमंदंवामुदंवो
तेषामेषाभवति॥५॥संवत्सरंशयानाब्राह्मणाव्रतचारिणःवाचंपर्जन्यजिन्वितांप्रमंडूकाअवादिषुःसंवत्सरंशयानाब्राह्मणा
व्रतचारिणोब्रुवाणाअपिवोयमार्यस्याद्भ्राह्मणाऽइवव्रतचारिणऽइतिवाचंपर्जन्यप्रीतांप्रावादिषुर्मंडूकावसिष्ठावर्षंनामःपर्जन्येतुष्टा
वेतंमंडूकाअन्वमोदंतसमंडूकाननुमोदमानान्दृष्ट्वातुष्टावतदभिवादिन्येषर्भवति॥६॥उपसदमंडूकीवर्षीयदंताडुगिमध्येऽरुद
स्यलमवस्वावदद्यत्तुरःपदः॥इतिसानिगदव्याख्यातालाभरनुवत्तान्नामितिवाभ्यनुवत्तदभिरितिवातेषामेषाभवति॥प्रावेषामाबृह
तोमादयंतिप्रवातजाऽइरिणेवरेतानाः॥सोमस्येवमोजवतस्यसक्षोविभिदकोजागृविर्मंद्यमल्लान॥प्रवेषिणोमामहतोविभिदक

नि० ३०
६।।

स्यफलानिमादयंतिप्रवातेजाः प्रवणेजाऽरिणेवर्तमानाऽरिणेनिर्ऋणमृणातेरर्णेभवत्यपरताऽस्मादेधथयतिया।।सोमस्यत्वमोजिवन्तंयभक्षः
मोजवतामत्तवतिनातोमत्तवान्यर्वतोमुंजवान्मुंजोधिमुच्यतइषुकृत्यैकेषतेर्गतिकर्मणऽग्रमर्पातेरर्षाकृतस्मादेवंविधादकोविभेदकोधिभेदनाज्ञात्वाऽविज्ञा
गरणान्मध्यमचक्षद्रत्नशंसस्येनाऽग्रथमयादिदंरक्षतराभिरक्षेषेरक्षपीद्रनसंयेतदोषंवेदयंतेग्रावाणोहंतेर्वागृणातेर्वागृह्णातेवीतेषामेषाभव
ति।६।।प्रेतेवदंतुप्रवयंयदामग्रावभ्योवाचंवदतावदद्भ्यः।यदद्रयःपर्वताःसाकमाशवोलोकंकृण्वंतःसंहर्यंतेऽयसोमिनः।।प्रयदंतेप्रवदामवदा
ग्रावभ्योवाचंवदतवदद्भ्योयदद्रयःपर्वताऽअदरणावाःसहसोममाशवःशिप्रकारिणःश्लोकंकृण्वंतोर्धर्यंतेघुष्यंतेःसोमिनोयर्यंस्तेतिवासोमि
नोरहंतिवायेननराःप्रशस्यंतेमनाराशंसोमंत्रस्तस्येषाभवति।९।।अमहान्तेमाघ्नभरेमनोयामिंधावधियंतेभाव्यस्य।योमिसहस्र
ममोमितसवानत्तोराजाश्ववद्रुमानः।।अमंदान्तेमानबालिशाननल्पावाबालोबलवतीभंतव्योभवतियंवासमालेअभवतीतिवांवारेमेव
लंबलोवाप्रतिषेधव्यवहितःप्रभरेमनोयामनसर्दयारक्त्याप्रत्तयावासिंधावधिनिवसतोभावमय्यस्यराज्ञोयोमेसहस्रंनिरमिमीत
सवानत्तोराजाऽर्णइतिवाप्रशंसामिद्रुमानः।१०।।यत्सोमयोगाद्राजास्कंतिलभेतराजसंयोगाऽकृदुपकरणानितेषांरथःप्रथमागामीभवति
रथोरंहतेर्गतिकर्मणःस्थिरतेर्वास्याद्दृपरातस्यरममाणोस्मिन्सिषक्तीतावारयतेर्वारसनेर्वात्तस्येषाभवति।।११।।वनस्पतेवीड्वंगोहिभूया
अस्मत्सखाप्रतरणःसुवीरोगोभिःसन्नद्धोऽसिवीळयस्वास्थातातेजयतुजेत्वानि।।वनस्पतेदृढोहीगोभवास्मत्सखाप्रतरणःसुवीरःकस्या
नबतोगोभिसंनद्धोऽसिवीळयस्वेतिसंस्तंभस्वास्थातातेजयतुजेतव्यानिरुंदुभिरितिशादानुकरणंदुंदुभीनांनदतिवादुंदुभ्यतेर्वास्याद्दृब्दक
र्मणस्तस्येषाभवति।।१२।।उपश्वासयपृथिवीमुतद्यांपुरुत्रातेमनुतांविष्टितंजगत्।स्वदुंभसंजसूदेणदेवेईरादृंहाय।।अपसेधरक्षसऽ
उपश्वासयपृथिवींचदिवंचबृहद्धानोधांयमन्यतांविष्टितंस्थावरंजंगमंचयत्स्वदुंभसहजोषणरूदेणचदेवेभ्यऽईराऽदूरतमपसेधशत्रू
निपुधिरक्षणोनिधानंतस्येषाभवति।।१३।।बद्धानांपितावङ्कुरस्यपुत्रश्चिच्छ्राक्षणोतिसमनावगत्या।दृषधिःसेकाःपृतनाश्चसर्वा
पृष्ठेनिनद्धोजयतिप्रसूतःबद्धानांपितावङ्कुरस्यपुत्रइतीषनभिप्रेत्यप्रसमयतइवापाद्रियमाणःश्रद्धानुकरणंवासेकाःसचतेःसूप
वांदाकिनेःपृष्ठेनिनद्धोजयतिप्रसूतइतिव्याख्यातंहस्तप्रोहस्तेहन्यतेतस्येषाभवति।१४।।अहिरिवभोगैःपर्येतिबाहुंज्याया

भमध्यआजेराजयनस्याजनस्येतिवातेनतंस्तभर्वराजानंभवतिरात्तिकर्मा तद्वास्तभर्वेसहस्रंगवांमुद्गलःप्रधनेजिगायप्रधनइतिसंग्राम
नामप्रकीर्णान्यस्मिन्धनानिभवंतिदुष्पणोद्रुमयोधनस्तत्रेतिहासमाचक्षतेमुद्गलोभार्म्यश्वऋषिवृषभंत्वद्रुघणंचयुक्तासंग्रामेयद्व
स्मिंजिगायतदभिवादिन्येषग्भवति॥२३॥इमंतपश्यवृषभस्यसयुजंकाष्ठायामध्येद्रुघणंशयानं॥येनजिगायशतवस्सहस्रंगवांमुद्ग
लःरतनाज्येषु॥इमंतपश्यवृषभस्यसहयुजंकाष्ठायामध्येद्रुघणंशयानंयेनजिगायशतवस्सहस्रंगवांमुद्गलःरतनाज्येषुरतनाज्यमितिसं
ग्रामनामरतनानामजनाद्राजयनाद्वामुद्गलोमुद्गवान्मुद्गलोवामदनंगिलतीतिवामंदंगिलोवामुदंगिलोवाभार्म्यश्वोभरम्यश्वस्य
पुत्रोभरम्यश्वोभरमयोस्याश्वाअश्वभरणाद्वापितुरित्यनेननामघातेर्वापिबतेर्वाप्यायतेर्वातस्येषाभवति॥२४॥पितुन्नुस्तोपंमहोध
र्मणंतविषां॥यस्यत्रितोव्योजसासप्तत्रंविषर्वमर्दयत्॥तंपितुंस्तोमिमहतोधारयीतारंबलस्यतविषीतिबलनामतवर्तेर्वाद्वृकर्मणोय
स्यत्रितओजसाबलेनात्रितस्त्रिस्थानद्वोदत्रंविषर्वार्णेव्यदंयतिनयोव्याख्यातास्तासामेषाभवति॥२५॥इमंमेगंगेयमुनेसरस्वतिशुतु
द्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या॥असिक्न्यामरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया॥इमंमेगंगेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिपरुष्णिस्तोममा
सेवध्वमरिकक्येचसहमरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयेविपाळित्याऽऽशृणुहिसुषोमयाचेतिसमस्तार्थौधैकपदानिरुक्तंगंगागम
नाद्यमुनाप्रविपुतंगछतीतिवाप्रविपुतेगछतीतिवासरस्वतीसरदूरुदकनामसत्तेस्तृतीशुतुद्रीशुद्राविपाशिप्रद्राविपाशुतुदे
वद्रवतीतिवराववतीपरुष्णीस्यादुपर्वतेभ्यआस्वतेकुत्सितगामिन्यसिक्न्यशुक्लासितासितमितिवर्णनामतत्प्रतिषेधोनिपातइस्ये
कमरुद्वृधाःसर्वानघोमरुतएनावर्धयंतिमंवितस्तावितस्तावेदगाधावेधामहाकूलाजीकीयेविपाळित्याऽऽरज्रकप्रस्रवावज्रगामिनी
वाविपाड्विपाशनाद्वाविपाशनाविप्रापणाद्वापाशाअस्यांव्यपाश्यंतेवासिछस्यमुमूर्षितस्तस्माद्विपाळच्यतेपूर्वमासीदुरुंजिरा
सुषोमासिंधुयदेनामभिप्रसुवंतिनघःसिंधुस्यंदनादापआप्नोतेस्तासामेषाभवति॥२६॥आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऊर्जेदधातन॥
महेरणायचक्षसे॥आपोहिष्ठसुखमुवस्तानोन्नायधत्तमहतेचनोरणायरमणीयायचदृशेनायायोधपओषध्यंतीतिवौषध्य
नाधयंतीतिवादोषंधयंतीतिवास्तासामेषाभवति॥२७॥ओंयोधधीःपूर्वोजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरा॥मनेनुबभ्रूणामहंशतंधामानिसप्त ७

61
1916

च॥याओषध्यःपूर्वोजातादेवेभ्यस्त्रीणियुगानिपुरामन्येनुनहूभ्रूणामहंबभ्रुवर्णानांहरणानांभरणानामितिवाशतंधामानिसप्तचेतिधामा
नित्रयाणिभवंतिस्थानानिनामानिजन्मानातिजन्मान्यत्राभिप्रेतानिसप्तशतंपुरुषस्यमर्मणांतेधेनादधतीतिवाराज्ञेव्याख्यातातस्या
एषाभवति॥२८॥आरात्रिपार्थिवंरजःपितुरप्रायुधामभिः॥दिवःसदांसिबृहतीवितिष्ठसआत्वेषंवर्ततेतमः॥आपूपुरस्त्वेरात्रिपार्थि
वंरजस्त्वोनमध्यमस्यादिवःसदांसिबृहतीमहतीवितिष्ठसआवर्ततेत्वेषंतमोरजोरण्यान्यरण्यस्यपत्न्यरण्यमपाणेयामोदरमणंभ
वतीतिवातस्याएषाभवति॥२९॥अरण्यान्यरण्यान्यसौयाप्रेवनश्यसि॥कथाग्रामंनपृछसिनत्वाभीरिवाविंदतीद्॥अरण्यानीत्येनामा
मंत्रयतेयासावरण्यानिवनानिपराचीवनश्यसिकथंग्रामंनपृछसिनत्वाभीर्विंदतावेतीवःपरिभयार्थंवाश्रद्धाश्रद्धानात्तस्याएषाभवति॥
३०॥श्रद्धाग्निःसमिध्यतेश्रद्धयाहूयतेहविःश्रद्धांभगस्यमूर्धनिवचसावेदयामसि॥श्रद्धायाग्निःसाधुसमिध्यतेश्रद्धयाहविःसाधु
हूयतेश्रद्धांगभस्यभागधेयस्यमूर्धनिप्रधानांगेवचनेनावेदयामःपृथिवीव्याख्यातास्तस्याएषाभवति॥३१॥स्योनापृथिविभ
वानृक्षरानिवेशनी॥यच्छानःशर्मसप्रथः॥सुयमानःपृथिविभवानृक्षरानिवेशन्यृक्षरःकंटकऋक्षतेःकृंतकःकृंतपोवाकृंततिवाकृंत
तेर्वास्याद्यतिकर्मणऊहतेतमोभवतियच्छनःशर्मयच्छनुसरणंसर्वतःपृथ्व्याचाख्यातातस्याएषाभवति॥३२॥अर्माणोचित्तंप्रति
लोभयंतःसहाणागान्यत्वेपरेहि॥अभिप्रेहिनिर्दहहृत्सुशोकैरंधेनामित्रास्तमसासचंतां॥अर्माणोचित्तानिप्रहाणानिप्रतिलोभय
मानासहाणागान्यत्वेपरेह्यभिप्रेहिनिर्दहेषांहृदयानिशोकैरंधेनामित्रास्तमसासंसचंतामग्नाय्यग्नेःपत्नीतस्याएषाभवति॥३३॥इहेहवाणी
मुपह्वयेवरुणानीस्वस्तये॥अग्नायीसोमपीतये॥इतिसामिगदव्याख्याता॥३४॥अथातोष्टोहंहून्कलूरवलमुसलेउलूरवलंव्याख्याते
मुसलंमुहुस्मरंतयोरेषामभवति॥३५॥आयनेत्वाजसातमातायुःशाविजर्भरत॥हरीइवांधांसिवप्सता॥आयष्टेविअन्नानांसंभक्ततमे
तेग्रुचेविद्धेयतेहरीइवांसानिभुंजानेहविधोनेहविषांनिधानेनयोरेषाभवति॥३६॥आवामुपस्तमऊहादेवाःसादेतुयाज्ञियाः॥इहाघ
सोमपीतये॥आसादेतुवामुपस्थउपस्थानेमद्रोगध्येइतिवायाज्ञियादेवायतसंषादिनइहाघसोमपानायद्यावापृथिवीव्याख्यातेत
योरेषाभवति॥३७॥द्यावानःपृथिवीइमंसिधमद्यदिविस्यहं॥यत्तेदेवेषुयत्नतो॥द्यावापृथिवीनइमंसाधनमद्यदिविस्यहंशयत्ते

देवेषुनियच्छतांविपाट्छुतुद्र्योव्याख्यातेनयोरेषाभवति॥३८॥प्रपर्वतानामुशतीरुपस्थादश्वेइवविषितेहासमाने॥गावेवशुभ्रेमातरारिहाणे
विपाट्छुतुद्रीपयसाजवेते॥पर्वतानामुपस्थाउपस्थानाउशत्योकामयमानेअश्वेइवविमुक्तेरतिवाविषण्णेरतिवाहासमानेहासति
स्पधायेहर्षमाणेवागावाविवशुभ्रेशोभनेमातरोससंरिहाणेविपाट्छुतुद्र्योव्याख्यातेपयसाप्रजवेतेआर्ली॥अर्तन्योवृष्णेयावारिष
ण्योवातयोरेषाभवति॥३९॥तेआचरंतीसमनेवयोषामातेवपुत्रंबिभृतामुपस्थेउपस्थानेषविध्यतांशर्तुसंविदानेआल्योविमोविघ्नत्यावामि
त्रान्॥तेआचरंत्योसमनसावि

कृनः सामसंतेस्वानवचनभेषज्यानिमानस्त्वंपुत्रेषुचपौत्रेषुचगोषुचरीरिषस्लोकंदुधतेसनयंतनोतरमिनरपिरुद्रउच्यतेतस्येषाभवति॥ ७॥ जरावोध
तहविविद्विविशोविशयतियाय॥ स्तोमंरुद्रायदर्शीकं।जरास्कतिर्जरतेस्कृतिकर्मणःस्तोबोधतयाबोधयितारोतिवातहविद्विितत्कुरुमध्यस्यमनस्य
स्ययजनायस्तोमंरुद्रायदर्शनायमिंद्ररोदणातितिवेरोददातितिवेरोदधातितिवेरोधारयितरतितिवेदवेद्वेदोरमनरतितिवेधसेतानीतिवानघा
देनंप्राणेःसंमेधंतहिद्वस्यंद्रस्यमितिवित्तायतेरुदंकरणादित्याग्रायणरुदरोदनादित्योपमन्यवरुद्रतेवैश्वर्यकर्मणरुद्रस्तूणोदारयितावाद्राव
यितावादरयितारुश्रज्वनांतरयेषामवति॥ ८॥ अदर्दरुरुसमरुजोविरवानित्यमर्णावान्बद्धानोंअरमणाः। महांतमिंद्रंपर्वतंवियद्वःरुजो
विधाराअवदानवहन॥ अदृणाउरुमुरुउरुरणाद्दोतरुंदनाद्दोरुस्यंदनाद्दोरुन्तेवोव्यरुजोस्यरुवानित्वमर्णावानर्णस्यतएतान्माध्यमिकान्
स्यायान्बावध्यमानानरमणारमणातिसंयमनकर्माधिसर्जनकर्मावामहांतमिंद्रपर्वतंमेघंयंघरुणोर्व्यरुजोस्यसानिअवरुन्नेनदानवन्रो
नकर्मणांतस्येषाभवति॥ ९॥ योजातरुबप्रथमोमनस्यान्देवोदेवान्क्रतुनापर्यभवत्॥ यस्यशुष्माद्रोदसीअभ्यसेतांनृम्णस्यमज्मा
सजनासरुद्रः॥ योजायमानरुचप्रथमोमनस्यादेवोदेवान्क्रतुनाकर्मणापर्यभवत्सर्यगूह्यास्यर्यरुक्षदस्यक्रामदितिवायस्यबलाधावा
रथिव्यावप्यविभीनोनृम्णमज्मावलस्यमहत्वेनसजनासरुद्रःस्तृषेदृष्टयेथस्यप्रीतिभवत्सारथ्यासंयुक्ताःपर्जन्यस्त्वेषरुद्यंतविपरी
तस्यतर्पयितारुजन्यःपरोजेतावाजनयितावाप्रार्जयितावारसानोनस्येषाभवति॥ १०॥ विरुक्षान्स्तंरुतहेतिरक्षसोविश्वंविभायभुवनंम
हावधात्॥ उतानरुषतेरुण्यावतोयसर्जन्यस्तनयन्हंसिदुष्कृतः विहंतिरक्षान्विहंतिचरक्षांसिसर्वाणित्वाम्माङ्गतानिबिभ्यतिमहावधात्
महान्ह्यस्यवधोप्यनपराधोभीतःपलायतेवर्षकर्मावतोयसर्जन्यस्तनयंहंसिदुष्कृतःपापरुतोरुहस्पतिरुहतःपातावापालयितावात
स्येषाभवति॥ ११॥ अश्नानहंमधुपर्यंपश्यमस्यंनदीनउदनिरुद्यंतं।निरुज्जभारुचमरुसंनवृक्षाद्रुहस्पतिर्विरवेणाविरुक्य॥ अश्न
वतामेघेनापिनहंमधुपर्यंपश्यमस्यमिबर्हिनउदकेनिवरुंतेनिजग्रारुतज्रभसमिवरुक्षमरुसःकरुमज्जमंस्यसिन्निरुहस्पतिर्विरवेण
शब्देनविरुक्यरुज्ञणस्पतिरुग्रणः पातावापालयितावातस्येषाभवति॥ १२॥ अश्मास्यमवतंब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसा
तणत्॥ तमेवविश्वेपपिरेस्वर्दृशोबहुसाकंसिसिचुरुत्समुद्रिणं॥ अश्नवंतमास्यंदनवंतमवातितंब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसा १०

65
1916

बलेनाभ्यरुणत्तमेवंसर्वेपिबंतिरश्ययस्याअपरुपदेपिबंतिबहूनंसहसिंचंत्यरुत्समुद्रिणमुदकर्यंतं॥ क्षेत्रस्यपतिःक्षेत्रंक्षियतेनिर्वासकर्मणः
स्तस्यपातावापालयितावातस्येषाभवति॥ १३॥ क्षेत्रस्यपतिनावयंहितेनेवजयामसि॥ गामश्वंपोषयित्न्वास्नोमरुलतीदृशे॥ क्षेत्रस्यपतिना
वयंसुहितेनेवजयामोगामश्वंपुष्टंपोषयित्न्वाहरेरतं॥ सनोमरुळातीदृशे॥ बलेनवाधनेनवामरुळातिदानकर्मानस्येषापराभवतीति॥ १४॥ क्षे
त्रस्यपतेमधुमंतमूर्मिंधेनुरिवपयोअस्मासुधुक्ष्व॥ मधुश्रुतंघृतमिवसुपूतमृतस्यनःपतयोमरुळयंतु॥ क्षेत्रस्यपतेमधुमंतमूर्मिंधेनुरि
वपयोस्मासुधुक्ष्वेतिमधुश्रुतंघृतमिवोदकंसुपूतमृतस्यनःपातारोवापालयितारोवामरुळयंतुमरुळयंतिरुपदयाकर्मापरुजोकर्मावात
घ्नसमान्यामाचसमानाभिव्याहारेभवंतितत्तामिभवतीयेकंमधुमंतंमधुश्रुतमितियथासमानेपादसमानाभिव्याहारेभवतितत्तामिभव
तीत्यपरोहिरण्यरुपःसाहरण्यसंदृगितीयथायथाकथाचविशेषेजातिभवतःसपरः। मंडूकादुदोदकान्मंडूकाउदकादिवेनियथा॥ वास्तोष्प
तिर्वास्तुवेसनेनिवासकर्मणस्तस्यपातावापालयितावातस्येषाभवति॥ १५॥ अमीवहावास्तोष्पतेविश्वारुपाण्याविशन॥ सखासुशेवए
धिनः॥ अभ्यमनहावास्तोष्पतेसर्वाणिरुपाण्याविशन्सखानःस्तुसुखोभवशेवएतिसुखनामशिष्पतेर्वकारोनामकरणोनस्तोनएधोपलिंगो
विभाषितगुणःशिवमित्यस्यभवतियद्यद्रूपंकामयतेतत्तद्देवताभवति॥ रूपंरूपंमघवाबोभवीत्यपिनगमोभवतिवाचस्पतिर्वाचःपा
तावापालयितावातस्येषाभवति १७॥ पुनरेहिवाचस्पतेदेवेनमनसासरा॥ वसोष्पतेनिरामयमय्येवस्तन्वे३सम॥ इतिसानिगदव्याख्याता
पान्नपात्तननाम्नाव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥ १८॥ योअग्नेधोदादयदक्ष्येतयोविप्रासरुलतेअध्वरेषु॥ अषोनषान्मधुमतीरपोदायाभि
हिंद्रोवावृधेवार्योअ॥ योनिधोदादयरुप्यतेभ्यंतरमक्षरुपंमेधाविनःस्तुवंतियसेषुसोषान्नषान्मधुमतीरपोदेह्यभिषवायथाभिरंद्रो
बर्हतेवार्योयद्वारुकर्मणेयमोपबुधतातिसतस्तस्येषाभवति १९ परोयदेवांसेप्रवतोमहीरनुबहुभ्यःपंथामनुपस्पशानः। वेधस्तंसंगमनंज
नानांयमंजोरोनहविषाजुहस्म॥ परोयदेवांसेपर्यागतबंतेप्रवतउहतोनिवसंतिगतिकर्मावहुभ्यःपंथानमनुपस्पाशयमानंवैवस्वतंसंगम
नंजनानांयमंराजानंहविरुवस्यतेजुहस्यतीराप्नोतिकर्मान्नरपियमउच्यतेतमेनाक्रुचोनुप्रवदंति।२० सेनेवसृष्टामदधास्यरुकर्नोन्निधु
त्येषप्रतीका॥ यमोदनातोयमोजनित्यंवारःकनीनांपतिर्जनानां॥ तंवश्चराधायसेसत्यास्तंनगावोनरंतरुहुं॥ इतिद्विपदाःसेनेवसृष्टा

भयंवावलंवादधात्यस्करिवदिष्कृत्वेषप्रतीकाभयप्रतीकामहाप्रतीकावायशः प्रतीकामहाप्रतीकावादात्प्रतिकावा॥यमोहजातइंद्रेणस
हसंगतः॥पमाविवेहमातरस्यपिनिगमोमातियमइवजातोयमोजानिष्यमाणोनारः कनीनोजरयिताकन्यानोपतिर्जनानोयालायतामा
यानोनत्प्रधानाहियद्वसंयोगेनभवति॥तृतीयोऽग्निष्टेपतिरिस्यपिनिगमोभवतितंवश्चराधाचरंत्यापश्चाद्वयाक्सत्याचनिवसंत्योष
धाद्वयास्तेयद्यागावोभानुर्वातितयाभुयामेध्यंसोगेमित्रः प्रमातेस्त्रायतेसंमिन्वानोद्रुवतीतियामेदयतेर्यातस्येषाभवति॥२१॥मित्रो
मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृथिवीमुतद्यां॥मित्रः कृष्टीरनिमिषाभिचष्टेमित्रायहव्यंघृतवज्जुहोता।मित्रोजनानायाग
यतिब्रुवाणरतिराड्कुर्वेमित्रएवधारयतिपृथिवींचदिवंचमित्रः कृष्टीरनिमिषेनभिविपश्यतीतिकृष्टयमितिमनुष्यनामकर्मवंतोभ
वंतिविविक्तेदेहावामित्रायहव्यंघृतवज्जुहोतेतिव्याख्यातंजुहोतिर्दानकर्माकः कमनोकाक्रमणोवासुखोवानस्येषाभवति॥२२॥
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रेभूतस्यजातः पतिरेकआसीत्। सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदेवायहविषाविधेम।हिरण्यगर्भोहिरण्मयोगर्भो
हिरण्यगर्भोस्येतिवागर्भोगर्भेगृणात्यर्थेगिरस्यनर्थानितिवायदाहिस्त्रीगुणान्हंतिगुणाश्चास्यागर्भेतेथगर्भोभवतिसमसवद्ग्रेभू
तस्यजातः पतिरेकोभूवसधारयतिपृथिवींचदिवंचकस्मैदेवायहविषाविधेमेतिव्याख्यातंविधतिर्दानकर्मासरस्वान्व्याख्यातस्तस्येषाभ
वति॥२३॥येतेसरस्वत्कर्मयोमधुमंतोघृतश्चुतः॥ताभिर्नोवितामव॥इतिसानिगद्व्याख्यात॥२४॥विश्वकर्मासर्वस्यकर्तातस्येषाभव
ति॥२५॥विश्वकर्माविमनाआद्विहायाधातविधातापरमोतसंदृक्॥तेषामिष्टानिसमिमदंतियत्रासप्तऋषीन्परएकमाहुः॥विश्वकर्माविभ
तमनाव्याप्ताधाताचविधाताचपरमस्यंसदृशाभूतानितेषामिष्टानिवाकोतानिवाक्रोतानिवागतानिवामतानिवानतानिवाद्रिःसहसं
मोदंतेयत्रेतानिसप्तऋषीणानिन्योतोषिनेभ्यःपरआदित्यस्तान्येतस्मिन्नेकंभवंतास्यधिदेवतमथाध्यात्मंविश्वकर्माविभ्रतमनाव्याप्ता
धाताचविधाताचपरमस्यसंदृशंयेतेंद्रियाणांमेषामिष्टानिवाकोतानिवाक्रोतानिवागतानिवामतानिवानतानिवान्नेनसहसंमोदंते
यत्रेमानिसप्तऋषीणानींद्रियाण्येभ्यःपरआत्मानान्येतस्मिन्नेकंभवंतात्मागतिमाचष्टेतत्रोहासमश्नुतेविश्वकर्माभोवनःसर्वमे
धेसर्वाणिभूतानिजुह्वांचकारसआत्मानमथेनतोजुह्वांचकारतदभिवादिन्येषभवतियःमाविश्वाभुवनानिजुह्वदितितस्योत्तरा॥ ११

67
1916

यसेनिर्वचनाय॥२६॥विश्वकर्मन्हविषावावृधानस्वयंयजस्वपृथिवीमुतद्यां॥मुह्यंत्वन्येअभितोजनासइहास्माकंमघवासूरिरस्तु॥विश्वकर्मे
हविषावर्धयमानस्वयंजस्वपृथिवींचदिवंचमुह्यंत्वन्येअभितोजनाःसपत्नाइहास्माकंमघवासूरिरस्तुप्रजातातार्क्ष्यस्त्वष्ट्राव्याख्याता
स्तार्णेतरिक्षेक्षियतितर्णमर्धरक्षस्यन्नोतेवातस्येषाभवति॥२७॥त्वमपुसमनागिरापितृणांचमन्मभिः॥नाभाकस्यप्रशस्तिभियः सि
धनामुपोदयेसत्तस्वसारसमध्यमोनसंतामन्यंकसमे॥तंरशमन्वंतंनूतिर्गोतिःप्रातिवोदंवज्रतेदेवगतंदेवप्रतंवासहस्वंतंतारयितारं
रथानांमरिष्टमिंपतनामितमाशुंस्वयंतारक्ष्यमिहह्वयेमतिकमन्यंमध्यमादेवमवस्यवत्तस्येषापराभवति॥२८॥सद्यश्चिद्यःशवसापंच
रुष्टःसूर्यइवज्योतिषापप्ततान॥सहस्रसाःशतसाअस्यरंहिर्नस्मावरंतेयुवतिंनशर्याम॥सद्योपियःशवसाबलेनतनोत्यपः सूर्यइवज्यो
तिषापंचमनुष्यजातानिसहस्रसानिन॥शतसानिन्यस्यसागतिर्नस्मेनोवारयंतिप्रपुवनीमिवशारमर्यामिधुंमन्कर्मन्यतेदीप्तिकर्मणःक्रो
धकर्मणोवधकर्मणोवामन्युरस्मादिषवत्तस्येषाभवति॥२९॥त्वयामन्योसरथमारुजंतोहर्षमाणासोधृषितामरुत्वः।तिग्मेषवआयुधासं
शिशानाअभिप्रयंतुनरोअग्निरूपाः॥त्वयामन्योसरथमारुजंतोहर्षमाणासोधृषितामरुत्वस्तिग्मेषवआयुधानिसंशिश्यमानाअभि
प्रयंतुनरोअग्निरूपाअग्निकर्माणःसंनद्धाःकवचिनइतिवादधिक्राव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥३०॥आदधिक्राःशवसापंचकृष्टीःसूर्यइव
ज्योतिषापप्ततान॥सहस्रसाःशतसाअस्यरंह्यावाज्यर्वाणक्रमध्वंसमिमावचोभिः॥आततनोतिरधिक्राःशवसादलेनायःसूर्यइवज्योतिषा
पंचमनुष्यजातानिसहस्रसाःशतसावाजीवेजनवानर्वरणवांत्सर्वणक्तोमधुनोदकेनवचमानीमानीतिमधुधमतेविपरीतस्यसवितासर्व
स्यप्रसवितातस्येषाभवति॥३१॥सवितायंत्रैःपृथिवीमरम्णादस्कंभनेसविताद्यामदृंहत्।अश्वमिवाधुक्षद्धुनिमंतरिक्षमतूर्तंबर्हणासवि
तासमुद्रं॥सवितायंत्रैःपृथिवीमरम्णादस्कंभनेसविताद्यामदृंहदश्वमिवाधुक्षद्धुनिमंतरिक्षेबर्हेमेथंमतूर्तंबर्हणासवितासमुद्रं
माणाइतिवासवितासमुदितागमितिकमन्यंमध्यमादेवमवस्यदादित्योपिसवितोच्यतेनथाचहैरण्यस्तूपेसतोचनाहैरण्यस्तूपऋषिरेस
तंप्रोवाचतदभिवादित्येषभवति॥३२॥हिरण्यस्तूपःसवितर्यथाप्रवागिरसोजुह्वेवाजेअस्मिन्॥एवात्वार्चेनवसेमदायसोमस्येवांशुंप्र
तराहं॥हिरण्यस्तूपोहिरण्मयरूपोहिरण्मयस्तूपोस्येतिवास्तूपस्त्यायतेःसंघातःसवितर्यथाप्रवागिरसोजुह्वेवाजेन्नेस्मिन्नेवात्वार्चेनव

नि ३०
९२

नायवंदमानः सोमस्येवांशुंप्रतिजागर्म्यंहंत्यष्टाव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥३३॥देवस्त्वष्टासविताविश्वरूपः पुपोषप्रजाः पुरुधाजजान॥
इमाचविश्वाभुवनान्यस्यमहद्देवानामसुरत्वमेकं॥देवस्त्वष्टासवितासर्वरूपः पोषंतिप्रजारसानुप्रदानेन बहुधाचेमाजनयतीमानिच
सर्वाणिभूतान्यदकान्यस्यमहद्देवानामसुरत्वमेकंप्रज्ञावत्त्वंचानवत्त्वंवापिवासुरिंतिप्रज्ञानामास्यस्यनर्थानस्तास्त्रास्यामर्थो
असुरत्वमादित्यंवातोवातीतिसतमस्येषाभवति॥३४॥वातआवातुभेषजंशंभुमयोभुनोहृदे॥प्रणआयूंषितारिषत्॥वातआवा
तुभेषज्यानिशंभुमयोभुनोहृदयायप्रवर्धयतुचनआयूंषिव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥३५॥प्रतित्यंचारुमध्वरंगोपीथायप्रहूयसे॥
मरुद्भिरग्नआगहि॥तंप्रतिचारुमध्वरंसोमपानायप्रहूयसेसजोषोमरुद्भिःसहागच्छेतिकमन्यंमध्यमादेवमवस्यन्तस्येषापरा
क्तुतिः॥३६॥अभित्वापूर्वपीतयेसृजामिसोम्यंमधु॥मरुद्भिरग्नआगहि॥अभिसृजामिचापूर्वपीतयेपूर्वपानायसोम्यंमधुसोम
मयंसोग्नेमरुद्भिःसहागच्छेति॥वेनोवेनतेःकौतिकर्मणस्तस्येषाभवति॥३७॥अयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाज्योतिर्जरायूरजसोवि
माने॥इममपांसंगमेसूर्यस्यशिशुंनविप्रामतिभीरिहंति॥अयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाःप्राष्टवर्णगर्भाःआपश्चित्वाज्योतिर्जरायु
ज्योतिरस्यजरायुरस्तानायंभवतिजरायुजरयागर्भस्यजरयायतयतिवेममपांसंगमनेसूर्यस्यचशिशुमिवविप्रामतिभीरि
हंतिभिहंतिस्तुवंतिवर्धयंतिपजयंतीतिवाशिशुःशंसनायोभवतिशीर्णतेर्वास्याद्दानकर्मणश्चिरलब्धोगर्भोभवतिरसंनयति
तस्येषाभवति॥३९॥असुनीतेमनोस्मासुधारयजीवातवेसुप्रतिरानआयुःप्रारंधिनःसूर्यस्यसंदृशिघृतेनत्वंतन्वंवर्धयस्वाअ
सुनीतेमनोस्मासुधारयचरंजीवनायप्रवर्धयचनःआयुरंधयचनःसूर्यस्यसंदर्शनायाध्यतिवर्शगमनेपिदृश्यते॥मारधामहिषते
सोमराजन्नित्यपिनिगमोभवतिघृतेनत्वमात्मानंतन्वंवर्धयस्वेतीव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥४०॥ऋतस्यहिशुरुधःसंतिपूर्वीऋत
स्यधीतिरुनिनानिहंति॥ऋतस्यश्लोकोबधिरातदर्णाबुधानःरुचमानआयोः॥ऋतस्यहिशुरुधःसंतिपर्वाऋतस्यप्रक्षावर्जनीषा
प्रिहंतिऋतस्यश्लोकोबधिरस्यापिकर्णावातृणत्तिबधिरोबहुश्रोत्रःकर्णाबोधयंदाघ्यमानश्चायोरयनस्यमनुष्यस्यज्योतिषोबो ११
दकस्यवेदुरिधरुनेवातस्येषाभवति॥४१॥प्रतद्दोच्येभव्यायेंदवेहव्योनयंसदावान्मन्मरेजनिरक्षोहामन्मरेजति॥स्वयंसोअस्मदानिदोवधैरनेत

69
1916

दुर्मतिंअवस्त्वेदघशंसोवनेरमवष्कृधीमवस्त्वेत॥प्रब्रवीमितदघ्न्यायेंदवेहव्योनयंसदावान्मन्नानिचनोरेजयतिरक्षोहाच
बलेनरेजयतिस्वयंसोस्मदभिनिंदितारंयधैरनेतदुर्मतिं॥अवस्त्वेदघशंसस्तनश्चाबतरंष्कृधीमवाबस्त्वेदस्यासेभर्यांसमर्थेमन्यंतेयथातो
दशनीयाहोदशनायेतितसरुढेपस्यशालंपरुढेपक्षरपिःपर्वच्छेपःपरुषियरुषिरोयोस्यतिवेनामानिसर्वाणिविंशतिर्देवतानामथेवा
न्यनुक्रांतानिसक्तभोनिहविर्भोजनेषामेतान्यहविर्भोजनेवेनोसुनीतिऋतस्यदुः प्रजापतिः प्रजानांपालयितावातस्येषाभवति॥
॥४२॥प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरिताबभूव॥यत्कामास्तेजुहुमस्तंनोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणां॥प्रजापतेनहित्वदेतान्य
न्यःसर्वाणिजातानितानिपरिबभूवयत्कामास्तेजुहुमस्तंनोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणांमित्याशाहिर्व्याख्यातस्तस्येषाभवति॥४३॥अ
क्तामुकेशहिरण्यंषिषुभेनदानोरजःसुषादन॥अक्तक्तमुकेशहिरण्यंषिषुभेनदानोरजःसदेकुसादन्धुभमंतरिक्षंबहाअस्मिन्धृता
आपइतिवेदमपांतद्धुभमेतस्मादेवाबहाअस्मिन्धृताःप्राणाइतियोहिःसबुध्योबुभमंतरिक्षंतन्निवासान्तस्येषाभवति॥४४॥नानोहि
बुध्योरेषधान्मायज्ञोअस्मत्तिधतायो॥माचनोहिबुध्योरेषणायधोमास्ययज्ञोरवाचास्तिधपशुकामस्यसुपर्णोव्याख्यातस्तस्येषाभ
वति॥४५॥एकःसुपर्णःससमुद्रमाविवेशसएदंविश्वंभुवनंविचष्टे॥तंपाकेनमनसापश्यमंतितस्तोमातारेह्यसउरेह्यमातरंएकःसमु
द्रःससमुद्रमाविवेशतिसइमानिसर्वाणिभूतान्यभिविपश्यतितंपाकेनमनसापश्यमंतितस्तोरेषेदृष्टार्थस्यप्रीतिर्भक्त्याख्यानंसंपुक्ता
तेमातारेह्यिवागेषामाध्यमिकासुमातररेह्यिपुरुरवोबहुधारोरुपतेनस्तस्येषाभवति॥४६॥समस्मिन्नायमानआसतेभाउतेमबर्हिन्न
घस्थगतेः॥मदेयत्वापुरुरवोरणायावर्द्धयन्दस्यहत्यायदेवाः॥समासतास्मिन्नायमानेग्नागमनारापोदेवपत्न्योवापिचैनमवर्धयन्न
घस्थगतास्त्वयंगामिन्मोमदतेचपत्नीपुरुरवोरणायरमणायावसंग्रामायावर्द्धयन्दस्फत्यायचदेवादेवाः॥४७॥अथातोमध्यस्थाना
यवायाम्यासस्त्राणासोनाचीनवार्यंतमधिमारुद्रायपातोदक्षराबोधादर्योजातोविवृक्षानश्नाषिनर्हेमस्मात्यमवतंक्षेत्रस्यपतेः
क्षेत्रस्यपतिनास्तेक्षेत्रस्यपतेअमीवहापुनरेह्योग्नेसोमपरोयवोसरसेनेवस्टष्यामित्रोजनाद्धिरण्यगर्भोयेनेसरस्वोविश्वकर्मासवित्र
कर्तातिश्वकर्मोविमनाविश्वकर्मन्हविषात्मन्यपुरुषश्चिच्चयाआदधिक्रासवितारंहिरण्यस्तूपोदेवस्त्वष्टावातआवातुप्रतिस्यंमित्रा

मयेनोवनतेरथंवनोसुनोतेस्यस्यहिप्रतहोत्रेयंप्रनापतेकामुस्तेमानोदिरेकः सुपर्णसमस्मिंस्तत्रचत्वारिंशत्॥ इतिनैरुक्तेकुत्रेरुचतुर्थोध्यायः॥७॥३॥
हरिः ॐ॥ रयेनोव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥१॥ आदायश्येनोभरत्सोमंसहस्रंसवांसयुतंचसाकं॥ भात्रापुरंधिरनहादशतंभेदसोमस्यमरुतः॥ आदायश्येनोहरत्सोमंसहस्रंसवानयुतंचसाकंसहस्रंसाव्यमभिप्रेत्यतत्रायुतंसोममक्षानस्रवत्येनायुतंदक्षिणाइतिवातन्नपुरंधिरजहादमित्रानदानातितिवामदेसोमस्यमरुतः॥ अमरुद्भ्यइंद्रंचसख्तेसोमपानेनचस्कृतस्तस्मादिदंमन्यंतेओषधिःसोमःसुनोतेर्यदेनमभिषुण्वंतिवइलमस्यैनंपंक्वंवृक्षंमाश्चर्यमिवभाधान्येनतस्यथावमानीषुनिदर्शनायोदाहरिष्यामः॥२॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया॥ इंद्रायपातवेसुत॥ इतिसानिगदव्याख्याताथैषापराभवतिचंद्रमसोवैतस्यव॥३॥ सोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिं॥ सोमंयंब्रह्माणोविदुर्नतस्याश्नातिकश्चन॥ सोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमितियथासुतमसोममाहसोमंयंब्रह्माणोविदुरितिनतस्याश्नातिकश्चनायज्ञेयधियज्ञमथाधिदेवतंसोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमितियज्ञःसुतमसोममाहसोमंयंब्रह्माणोविदुश्चंद्रमसंनतस्याश्नातिकश्चनादेवइत्येषापराभवतिचंद्रमसोवैतस्यव॥४॥ यत्तादेवप्रपिबंतितताभ्यायंसेपुनःवायुःसोमस्यरक्षितासमानोमासआकृतिः॥ यत्तादेवप्रपिबंतितताभ्यायंसेपुनरितिनाराशंसानभिप्रेत्यपूर्वपक्षापरपक्षाधितिवावायुःसोमस्यरक्षितावायुमस्यरक्षितारमाहसाहचर्याद्वत्सहरणाद्वासमानोसंवत्सराणांमासआकृतिःसोमोरूपविशेषोषधिश्चंद्रभावाच्चंद्रमाश्चायंद्रमतिचंद्रोमानाचांद्रमानमस्येतिवाचंद्रश्चंद्रतेःकौनिकर्मणश्चंद्रनमित्यप्यस्यभवतिचारुद्रमतिचिरंद्रमतिचमेवांपूर्वेचारुरुचेर्विपरीतस्यतस्येषामवति॥५॥ नवोनवोभवतिजायमानोह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रेभागंदेवेभ्योविदधात्यायन्नंद्रमास्तिरतेदीर्घमायुः॥ नवोनवोभवतिजायमानइतिपूर्वपक्षादिमभिप्रेत्याह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रमितिभपरपक्षांतमभिप्रेत्यादित्यदेवनोहरतायःपादइत्येकेभागंदेवेभ्योविदधात्यायन्निति त्वर्द्धमासेभ्यामभिप्रेत्यप्रवहंत्येतेचंद्रमोहार्धमायुमत्कर्मारयनीतिसतोमतेच्यावयतीतिवारातबलासोमोदत्यस्तस्येषाभवति॥६॥ परेमत्योअनुपरेहिपंथांयस्तेस्वरंतरादेवयानान्॥ चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांरीरिषोमोतवीराम्॥ परेमत्योध्रुवंमत्योध्रुवंपरेहिमत्योऽकृधितंतेनमत्योमतेच्यावयतेभवतिमत्योमदेवोमुदेवोतेषामेषाभवति॥७॥ तेषामिष्टासमरणांरोमावतारिद्राविष्णुसुतपावासुरुथ

71
1946

नि॥ यामन्यांयप्रतिधीयमानमिरुशानोरस्करसनामुरुष्यथः॥ इतिसानिगदव्याख्याताविश्वानरोव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥८॥ प्रवोमहेमंदमानायांधसोर्चाविश्वानरायविश्वाइळे॥ इंद्रस्ययस्यसुमखंसहोमहिश्रवोन्नमंचरोदसीसपर्यतः॥ प्रार्चतप्रपुरंदरंमहतेधसोनस्यद्राघिमंदमानायमोदमानायस्यमानायशाद्यमानायेतिवाविश्वानरायसर्वेविभक्तायेदस्ययस्यधातोसुमद्यूथंमरुद्भ्रवणायेयशोन्नमंचक्रुरुन्नंपावापृथिव्योवःपरिचरतादितिकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्येषापराभवति॥९॥ उदुत्योतिरमृतंविश्वजन्यंविश्वानरःसवितादेवोअश्रेत॥ वृद्राश्रियन्योतिरमृतंसर्वजन्यंविश्वानरःसवितादेवइतिधातासर्वस्यविधातातस्येषाभवति॥१०॥ धातारदातुदाशुषेप्राचीजीवातुमक्षितां॥ वयंदेवस्यधीमहिसुमतिंसत्यधर्मणः॥ धातारदातुदनवतेप्रवहूतोजीविकामनुपक्षाणोवयंदेवस्यधीमहिसुमतिंकल्याणीमतंसत्यधर्मणोविधातोधात्राव्याख्यातस्तस्येषामिषातोभवतिबहुदेवतायामचि॥११॥ सोमस्यराजोवरुणस्यधर्मणिबृहस्पतेरनुमत्याउशंतीनां॥ तवाहमद्यमघवन्कामयेधातर्विधातःकलशंभक्षयेति॥ इत्येताभिर्देवताभिरभिप्रस्तुतःसोमकलशानभक्षयमितिकलशाङ्कस्माद्धकलाअस्मिन्हरंतेमात्राःकलिञ्चकलाभ्यःकिरंतेवाकीर्णामात्राः॥१२॥ अथातोमध्यस्थानादेवगणास्तेषांमरुतःप्रथमागामिनोभवंतिमरुतोमित्रराविणोवामितरोचिनोवामहद्वंतानिवातेषामेषाभवति॥१३॥ आविष्कन्मद्गिर्मरुतस्वर्केस्वर्चनोरतिवारस्वर्चयेरतिवारस्वर्चिभिरतिवारथेरायातऋष्टिमद्गिरश्वपर्णैरश्वपतनेवर्षिष्ठेनचनोनेनवयद्वापतनसुमायाःकल्याणकर्मणोवाकल्याणप्रसाबारुद्राव्याख्यातास्तेषामेषाभवति॥१४॥ आरुद्रासइंद्रवंतःस्वजोषसोदिव्यरथाःसुयितायगंतन॥ इयंवोअस्मत्प्रतिहर्यतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्साउदन्यवे॥ आगच्छतरुद्राइंद्रेणसद्रोषणाःसुदितायकर्मणइयंवोअस्मदपिप्रतिकामयतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्साउदन्यवेतृष्णाकृतंयतेरुद्रंकरुन्यतेर्ऋभवउरुभोतिनिवर्तनभोतिनिवर्तनभवंतिनिवातेषामेषाभवति॥१५॥ विष्टीशमीतरणित्वेनवाघतोमर्तासःसंतोअमृतत्वमानशुः॥ सोधन्वनाऋक्षवःसरश्चक्षसःसंबर्हसेरसमरुच्यंतधीतिभिः॥ रुत्वाकर्माणिशिप्रेनवोदसोमेधाविनोवामर्तासःसंतोमृतत्वमानशिरेसोधन्वनाऋक्षवःसरस्यानावासरऋज्रावासंबर्हसेरसमरुच्यंतधीतिभिःकर्माणिऋभुविभ्वावाजइतिसुधन्वनांगिरसस्यत्रयःपुत्रावभ्रवुःसेषांप्रथमो

नमाभ्यांबद्ध्वन्निगमामतिनमध्यमेनतदेतद्दभोऽवबद्धवचनेनचमसस्यचमसत्वेनबद्धनिदर्शनयोपुरस्कानिभवंतित्रादित्यारश्मयोऽभवद्ध्यं
ति॥अगोघ्नस्ययदसस्तनागरेतस्येदृग्मरुद्योनानुगछंतै॥अगोघ्नआदित्योगृहनीयस्तस्ययदस्यपथगृहेयावत्तन्नभवथनतावदिहभवथेत्यं
गिरसोव्याख्यातास्तेषामेषाभवति॥१६॥विरूपासऽङ्गिरयस्तऽङ्गिरोवेपसः॥तेअंगिरसःसत्रनवस्तेअग्नेःपरिजज्ञिरे॥बद्ध्वरूपात्रूपयस्तेगंभी
रकर्मणोवागंभीरप्रज्ञावातेंगिरसःपुत्रास्तेग्नेर्मधिजज्ञिरइत्यग्निजन्मपितरोव्याख्यातास्तेषामेषाभवति॥१७॥उदीरतामवऽउत्सरासऽउन्मध्यमाः
पितरस्सोम्यासः॥असुर्यंपुरएकाक्षंतज्ञास्तेनोवंतुपितरोहवेषु॥उदीरतामवऽउदीरतांपरऽउदीरतांमध्यमाःपितरःसोम्याःसोमसंपादिनःस्तेसु
यप्राणमन्वीमुरएकाअनमित्राःसत्यज्ञावायप्रज्ञावातेनआगंतुपितरोद्बह्मनेपुमाध्यमिकोयमऽउत्याऽउत्तमस्मान्माध्यमिकान्विद्मुमंन्यंतेंगिरसो
व्याख्याताःअथवाणोनवंतस्तऽर्वतिभ्रगतिकर्मान्तस्तातिषेधस्तेषामेषासाधारणाभवति॥१८॥अंगिरसोनःपितरोनवग्वाअथर्वाणोभृगवःसो
म्यासःतेषांवयंसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमनसेस्याम॥अंगिरसोनःपितरोनवगतयोनवग्वानगतयोवाथर्वाणोभृगवःसोम्याःसोमसंपा
दिनस्तेषांवयंसुमतौकल्याण्यांमतौयज्ञियानामपिचेषांभद्रेभंदनीयेभाजनवतिवाकल्याणेमनसिस्यामेतिमाध्यमिकोदेवगणइतिनरुक्ताः
पितरव्याख्यानमथाथृषयस्तृयंते॥१९॥सर्पसेवबलयोन्योतिरेषांसमुस्येयमहिभागभीरः॥वातस्येवप्रजवोनान्येनस्तोमोवसिष्ठाअन्वेत
वेवः॥इतियथाआप्त्याआप्तेस्तेषामेषनिपातोभवत्यंघ्राम्यचि॥२०॥स्तुषेय्यंपुरुवपसमृग्मियंनमसाविवासेमाध्यमाय्यानां॥आदर्षतेशवसासस
दानरूपसाक्षतेप्रतिमानानिभूरि॥स्तोतव्यंबद्ध्रुवपमुरुगृणन्मीढ्वस्तनमामान्यमान्यानामाद्रणातियःशवसाबद्धेनस्तृतदान्तृनिनिवासत्तदा
नयानितिवाप्रसाक्षतेप्रतिमानानिबद्धनिसाक्षतिराप्रीतिकर्मा॥२१॥अथातोमध्यस्थानास्त्रियःस्तासामदितिःप्रथमागामिनीभवत्यदिति
र्व्योख्यातातस्याएषाभवति॥२२॥दक्षस्यवादितेजन्मनिव्रतेराजानामित्रायरुणाविवाससि॥अतर्तृपंथाःपुरुरथोअर्यमासप्तहोतावि
स्तेषुधन्यसु॥दक्ष्येक्षेवादितेजन्मनिव्रतेकर्मणिराजानोमित्रावरुणोपरिचरंतीक्षियासतिःपरिचर्यायोहविषाआविवासतीत्याशास्तेवो
र्तृपंथाअतरमाणपंथाबद्ध्रुरथोर्यमादित्योरोनियछतिसप्तहोतासप्तासेधन्रश्मयोरसानभिसेनामृषयस्कृवंतीतिवाविषम
स्तेषुजन्मस्वकर्मसूरएषांदित्यादक्षऽइत्याङ्गिरादित्यमध्येचस्कन्नोदितिरादर्शायणी॥अदितेर्दक्षोअजायतदक्षाद्वदितिपरीतिचतत्कथम् १५॥

73
1916

पयघेनसमानजन्मानौस्यातांस्पर्धाद्वेधर्मेणांतरेतरजन्मानौस्यातामितरेतरप्रकृतीअग्निरग्रादितिरुच्यतेतस्यैषाभवति॥२३॥यस्मैत्वंसुद्रवि
णोददाशोनागास्त्वमतिनेसर्वताता॥यंसद्देणशवसाचोदयासिप्रजावताराधसानेस्याम॥यस्मैत्वंसुद्रविणोददास्यनागास्त्वमनपराधस्त्वमदि
तेसरीसृकर्मणातिद्यागभाःपूर्वोइमेदेवनएतेःकित्वियंकित्विदंसुरूनकर्मणोभयंकीर्तिमस्याभिनानतिवायंद्रेणशवसाबलेनचोदयसिप्रजा
वताचराधसाधनेनतयामिहस्याभेतिसरमासरणान्तस्याएषाभवति॥२४॥किमिछंतीसरमेप्रेदमानदूरेह्यध्वाजगुरिःपरांचैः॥कास्मेहितंक
परितक्म्यासीत्कथंरसायाअतरःपयांसि॥किमिछंतीसरमेनप्रेमानदूरेह्यध्वाजगुरिर्जगम्यतेःपरांचैनरंचनःकानेस्माल्लोकाथेहितेरसायाकिंपरितक्म
नेपरितक्म्यारात्रिःपरितन्वंतक्मतक्म्येत्यक्षणानातक्मतंतिसतःकथंरसायाअतरःपयांसितिरसानदारसतेःशत्रुकर्मणःकथंरसमितिनान्यक
दकानीतिवादेवशुनादेवप्रहितापणिभिरसुरैःसमदत्कथारव्यानेसरस्वतीव्याख्यातातस्याएषाभवति॥२५॥पावकानःसरस्वतीवाजेभिर्वाजि
नीवती॥यज्ञंवष्टुधियावसुः॥पावकानःसरस्वत्यन्नेरन्नयतायज्ञंवष्टुधियावसुकर्मवसुकस्तस्याएषाभवति॥२६॥महोऽर्णःसरस्वतीप्रचेतय
तिकेतुना॥धियोविश्वाविराजति॥महदर्णःसरस्वतीप्रचेतयतिप्रज्ञापयतिकेतुनाकर्मणाप्रत्ययोविमानिचसर्वाणिप्रज्ञानान्यभिविराजतिवाग
वैविधीयतेतस्मान्माध्यमिकावाचंमन्यंतेवाग्व्याख्यातातस्याएषाभवति॥२७॥यद्वाग्वदंत्यविचेतनानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमंद्रा॥चतस्रऊ
र्जंदुहेपयांसिक्वित्सोमःपरमंजगाम॥यद्वाग्वदंत्यविचेतनान्यविज्ञातानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमंद्रामदन्वाचन्तस्रोनुदिशऊर्जंदुहेपयांसिक्व
स्विदस्याःपरमंजगामेतियत्स्थिवोगछंतीतिवायद्वाचंरश्मयोरर्तवोन्तस्याएषापराभवति॥२८॥देवीवाचमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवो
वदंति॥सानोमंद्रेषमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानुपसुष्टैतु॥देवीवाचमजनयंतदेवास्तांसर्वरूपाःपशवोवदंतिव्यक्तवाचंश्रुत्वायज्ञवाचंश्रुसानो
मदन्नान्नेचससंचेडहानाधेनुर्वागस्मानुपेतिसुष्टुतानुमतीराकुहूर्देवपत्न्याउतेनरुक्तावोर्णमास्याइतियाज्ञिकायापूर्वोपर्णमासीमनुमतिः
योत्तरासारोकुहूरितिविज्ञायतेतन्मतिरनुमननान्तस्याएषाभवति॥२९॥अन्विदनुमतेत्वमन्यसेसंचनस्रुधि॥ऋचेदक्षायनोहिनुषेआर्द्ध
धितारिषःअनुमन्यस्वानुमतेत्वंसुरंचनःकुर्वेनंचनोपत्नायधेहिप्रवर्धनंचनआयराकारातेदानकर्मणस्तस्याएषापरवति॥३०॥राकामहंसुहवा
मोसुष्टुतादुवेश्रुणोतुनःसुभगाबोधतुत्मना॥सोच्यचपःसख्याचिघमानयाददातुवारंशतदायमुक्थ्यं॥राकामहंसुहवानोसुष्टुत्याहुवेश्रुणो

श्रणोनुनःसुभगाबोधत्वान्मनासाव्यत्वपःप्रजननकर्मसरच्याछिद्यमानयास्त्रीसाव्येतेददातुवीरंशतप्रमुख्यंवक्तव्यप्रशंससिनाकुहूरिति
देवफन्याविनेनेस्काःभामावास्येतियाज्ञिकायाश्चंद्रमावास्यासासिनवाल्यायोत्तरासाकुहूरितिविज्ञायतेसिनीवाल्यसिनमन्वंभवतिसिनीवा
लीतानिवालंपर्वणोतेतस्मिन्ननवतीवालिनीतिवावालंनेवास्यामणुत्वाच्चंद्रमाःसेवितव्योभवतीतिवातस्याएषाभवति॥३२॥सिनीवालिपृथुष्टु
केतिदेवानामसिस्वसा॥जुषस्वहव्यमाहुतंप्रजांदेविदिदिड्ढिनः॥सिनीवालिपृथुष्टुकेतिसिनीवालिपृथुष्टुकेपृथुस्तुकेसा
यांदेवानामसिस्वसास्वसासुभसास्वेषुसीदतीतिवानुपरुदहव्यमदनंप्रजांचदेविदिदिशिनःकुहूगृहतेःकाभ्रादितिवाकुसतीह्रस्वतइतिवा
काकृतंहविर्जुहोतीतिवातस्याएषाभवति॥३२॥कुहूमहंसुहवंविघ्ननापसमस्मिन्यज्ञेसुहवांजोहवीमि॥सानोदसानोदद्रातुश्रवणंपितृ
णांनसेयंतेदविहविषाविधेम॥कुहूमहंसुहवंविहितकर्माणंमस्मिन्यज्ञेसुहवानामाह्वयेसानोदद्रातुश्रवणंपितृणांपित्र्यंधनमितिवापित्र्यंय
शइतिवानसेयंतेदविहविषाविधेमेतिव्याख्यातंयमीव्याख्यातातस्याएषाभवति॥३३॥अन्यमद्युक्षंयमन्यउक्षोपरिधत्तेलिबुजेवदक्षे॥तस्या
संमनइच्छासवातवाधाकृणुष्वंसंविदंसुभद्रां॥अन्यमेवहित्वंयमन्यस्योपरिधंक्षतेकक्ष्येचपुक्केलिबुजेवदक्षंतस्यवाचंमनइच्छसवातवाधानेन
कुरुष्वसंविदंसुद्रांकल्याणभद्रांयमायमंचकमेनाप्रत्याचक्षइत्याख्याने॥३४॥उर्वशीव्याख्यातातस्याएषाभवति॥३५॥विघुन्वतीपतंती
दविघोदुरंतामेअप्याकाम्यानि॥जनिष्टोअपोनप्तेयःसुजातःप्रोर्वशीतिरतदीर्घमायुः॥विघ्नद्विवयापतंत्यघोततहंरंतामेअप्याकाम्यान्यु
दकान्यंतरिक्षलोकस्ययदाप्तनमयंजायेतानाप्नोध्यइतिवानर्योमनुष्यान्प्रत्योहतेनरायत्यमितिवासुजातःसुजातरोयोवैशीप्रयतेदीर्घ
मायुरथवाव्याख्यातातस्याएषाभवति॥३६॥बधिन्द्रापर्वतानोखिदंविभिषपृथिवी॥प्रयाभिर्मित्रावरुणातिमद्भाजिनोषिमहिनि॥सयं
चंपर्वतानांमेघानांखेदनेलेदनंसेदनंबलममुत्रधारयसि॥पृथिविभिन्धिनवसियाभूमिंप्रवणवतिमह्यंनमहतीस्कंदकंचतातिवेंद्राणींद्र
स्यपत्नीतस्याएषाभवति॥३७॥इंद्राणीमासुनारिषुसुभगामहमश्रवं॥नह्यस्याअपरंचनजरसामरतेपतिर्विश्वस्मादिंद्रउत्तरः॥इंद्रा
णीमासुरीषुसुभगामहमश्रवंनह्यस्याअपरामपिसभोजरयान्मियतेपतिःसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्भूमस्तस्याएषापराभवति॥३८
॥नाहमिंद्राणिरारणसख्युर्वृषाकपेरृते॥यस्येदमप्येहविःप्रियंदेवेषुगच्छतिविश्वस्मादिंद्रउत्तरः॥नाहमिंद्राणिरमेसख्युर्वृषा ९५

75
1916

कपेरृतेनयस्येदमप्येहविरक्रक्षदतमद्भिःसंस्कृतमितिवाप्रियंदेवेषुनिगच्छतिसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्गोरीरोचतेज्वलतिकर्मणोयमपातरोगोरीव
र्णएतस्मादेवप्रशस्याभवतिनस्याएषाभवति॥३९॥गोरीर्मिमायसलिलानितक्षत्येकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी॥अष्टापदीनवपदीबभूवुषीम
हस्राक्षरापरमेव्योमन्॥गोरीर्मिमायसलिलानितक्षतीकुर्वयेकपदीमध्यमेनद्विपदीमध्यमेनचादित्येनचचतुष्पदीदिग्भिरष्टापदीदिग्भि
श्चावांतरदिग्भिर्नवपदीदिग्भिश्चावांतरदिग्भिरादित्येनचसहस्राक्षराबृहदुकापरमेव्यवनेतस्याएषापराभवति॥४०॥तस्याःसमुद्रा
धिविक्षरंतितेनजीवंतिप्रदिशश्चतस्रः॥ततःक्षरत्यक्षरंतद्विश्वमुपजीवति॥तस्याःसमुद्राधिविक्षरंतिवर्षतिमेघाःतेनजीवंतिदिशोश्नुवंति
भूतानितनःक्षरत्यक्षरमुदकंतत्सर्वाणिभूतान्युपजीवंतिगोर्व्याख्यातातस्याएषाभवति॥४१॥गोरमीमेदनुवत्समिषंदंस्पर्धानंहिपुरुषोन्मा
नवान्॥स्रक्काणांघर्ममभिवावशानामिमातिमायुंपयतेपयोभिः॥गोरन्वमीमेहृत्समिषंदंतमनिमिषंदंतमादित्यमितिवाम्रहणंनमस्याभिहि
ंकरोन्मननायस्रक्काणांस्रवणंघर्मंहरणमभिवावशानामिमातिमायुंप्रयायतेपयोभिर्वायुमिवादित्यमितिवावागेषामाध्यमिकाघर्मधुगि
तियाज्ञिकाधेनुर्धयतेवोधितोतेवातस्याएषाभवति॥४२॥उपह्वयेसुदुघांधेनुमेतांसुहस्तोगोधुगुतदोहदंनः॥श्रेष्ठंसवंसवितासाविषन्नोभी
घमेतुपुप्रयोचं॥उपह्वयेसुदोघांधेनुमेतांकल्याणीहस्तोगोधुगापचरेद्ग्धेनाश्रेष्ठंसवंसवितासुनोतुनश्रेयोहिश्रेष्ठःसर्वेषांसवानांयदुदकं
यज्ञापयोयज्ञभदंभवतीघर्मस्तंसुप्रव्रवामिवागेषामाध्यमिकाघर्मधुगितियाज्ञिकाअध्याहंतव्याभवत्यधाभृतिवातस्याएषाभवति॥४३॥
स्रुचसाइवतेदिनयाअथोवयंभगवंतस्यामा॥अहिंतणमग्नेविश्वदानींपवस्वसुहुमुदकमाचरंती॥सुचसारिनोभगवतीहिभवाथेदानींवयं
भगवंतस्यामाहिंतणमग्नेसर्वदापिबचरुहुमुदकमाचरंतीतस्याएषापराभवति॥४४॥हिंकृण्वतीवसुपत्नीवसूनांवत्समिछंतीमनसाग्यागा
॥उदामभिर्यज्ञपयोअघ्र्ययासावर्धतोमहतेसौभगाय॥इतिरागिनिगदव्याख्यातापथ्याःस्वस्तिःपंथाअंतरिक्षंतन्निवासानस्याएषाभवति॥४५॥
स्वस्तिरिहिप्रपथेश्रेष्ठारेक्णस्वत्यभिपावामगेति॥सानोअमसोभरणेनिपातुस्वावेशाभवतुदेवगोपा॥स्वस्तिरेहिप्रपथेश्रेष्ठारेक्णस्वतीधनव
स्व्येतियाबस्तनिवननीयानिसानोमाह्वेसानिरमणेसानिगमनेपातुस्वावेशाभवतुदेवगोघादेवानोपायेतिदेवाएनांगोपायंतितियोपा
यास्यातानस्याएषाभवति॥४६॥अथोपाअनसःसप्तसंपिष्टादहविष्युषि॥नियत्सोशिश्नथद्दधा॥अपासरदुषाअनसःसंपिष्टान्मयाद्दिव्य

थनोवायुरनिनेरपिवोपमार्थेस्यादनश्वराकरादिवानःशाकरमानहमस्मिन्त्वीवरमनिनेर्स्यान्नीवनकर्मणउपजीवंस्तेनन्मेघोप्यनएतस्मादेवयन्नि
शिरनथहृषावर्षितामध्यमस्तस्याएषामवति॥४७॥एतदस्याअनःशयेसुसंपिष्टेविपारया॥समारसोपरावतः॥एतदस्याअनआशयेसुसंपिष्टमि
नगरदविपाशिधिमुक्तपाशिसमारोषाःपरावतःप्रेरितवतःपरागतोहिक्काव्यारव्यातातस्याएषाभवति॥४८॥अभिनःक्लाथयस्यमातास्मन्दीभि
रुर्वशीवाएणातु॥उर्वशीवाव्दहिवाएणानाभ्यर्णोनाप्रभृतस्यायोः॥सिषक्तुनऊर्जव्यस्यपुरेः॥अभिगणातुनःक्लाथयस्यमातासर्वस्यमातास्म
दभिनहीभिरुर्वशीवाएणातर्वशीवाव्दहिवामहिवाएणानाभ्यर्णोनाप्रभृतस्यप्रभृतस्यायोरयनस्यामनुष्यस्यज्योतिषोवोदक्स्यवासिव
तान्नोनस्यपुरेरोदसीरुदस्यपत्नीतस्याएषाभवति॥४९॥रथन्तुमारुतंवर्स्यंश्रवस्युमाकुवामहे॥आयस्मिन्तस्थोसुरणानिबिभ्रतीसचामरु
सुरोदसी॥रथंक्षिप्रंमारुतंमेधंवर्यंश्रवणायमाकुवामहेआयस्मिन्तस्थोसुरमणायान्युदकानिबिभ्रतीसचामरुद्भिःसहोदसीसोदसी॥५०॥उ
रथेनआदायस्यादिष्टयासोमंमन्यंतेयत्पादेवनवोनवःपरंम्यात्तेषमिन्द्रप्रवोमहेउदुज्योतिर्धातास्धातुसोमस्यराज्ञोधातोमध्यस्थानोदेवगणा
आविघुन्मद्भिरुदासोविष्टीशमीउतादीरमवंगोरसोनःसूर्यस्येवस्कृपथ्यंमथोमध्यस्थानाश्रियोदक्षस्यवायस्मेचंकिमिच्छंतीयावकानो
महोअर्णोयहाग्वदेतदिवोवाचमग्निंदनुमतेतंराकामहेसिनोवालिकुरूमहमन्यमप्सुवसोवंधुन्यावचितेंद्राणीनाहमिंद्रायोरमितस्याः
समुद्रांगोरसोमंउपक्षियेसूयवसाद्विकुण्यतीस्थातिरिध्यपोषाएतस्याअभिनःक्लाथयन्तुपंचाशत्॥५१॥इक्कारषट्कंपंचमोध्यायः॥ ॥७
हरिॐ॥अथानोघुस्थानोदेवतासासाग्निनोप्रथमागामीनोभवातोग्निनोयद्धरनुवातसर्वसेरेनान्योन्योतिषान्योन्यैरग्निनधिर्यार्णवाभः
सत्कावग्निनोव्यावाएथिव्यविर्येकेहोरात्रावित्येकेसूर्याचंद्रमसावित्येकेराजानोपुण्यकृताविर्येतिहासिकास्तयोःकालऊर्ध्वमर्धरात्रात्सका
कभावस्यानुविष्टंतमनुतमोभागोहिमध्यमोज्योतिर्भागआदित्यस्तयोरेषाभवति॥१॥वसातिघुस्मचरतेसितोयत्वाविव॥कदेदग्निनो
युवमभिदेवाभगन्ततं॥इतिसातिगदव्याख्यातावसातिघुस्मचरथोवसातयोरातयोवसंतेसमारतेरतरातयोवकेर्यावहतेवासितोयत्वाविव॥अ
वत्राब्रह्मणंसुरातयोस्तयोःसमानकाल्योःसमानकर्मणोःसंस्कृतप्रायोरसंस्कृतवनेषोर्हूचोभवतिवासान्योन्यउच्यतेउषःपुत्रस्तवान्यइतित
योरेषापराभवति॥२॥इहरजातासमवावशीनामेरपसातन्वा३नामभिस्वैः॥जिष्णुर्वामन्यःसुभगस्यस्तरिरिदोअन्यःसुभगःपुत्रऊहे॥इहचे १६

इचजातोमंस्तर्येतिषाषेनालिप्यमानयातन्वानामभिश्वस्वैजिष्णुर्वामन्यःसमुहतोबलस्यरयितामध्यमोदिवोन्यःसुगेभेःपुत्रऊहतआदित्यस्तयोरे
षाभवति॥३॥प्रातर्युजाविबोधयाश्विनाविहगच्छतोमस्यसोमस्यपानये॥प्रातर्योगिनोविबोधयाश्विनाविहगच्छतोमस्यसोमस्यपानायतयोरेषा
भवति॥४॥प्रातर्यज्ध्वमश्विनाहिनोननसायमस्मिदेवयाअनुष्टे॥उतान्योअस्मद्यजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवनीयानन्नप्रातर्यज्ध्वम
श्विनोमहिष्टुतनसायमस्मिदेवयाअनुष्टेमेतदन्योसमद्यजतेविचावःपूर्वःपूर्वोजेयमानोवनीयान्वनायेतनमस्तयोःकालःसूर्योदयपर्यंतस्त
स्मिन्नन्यादेवताऊर्ध्वंतदूषावशेःकौत्सिकर्मणउन्नतेरिरतरामाध्यमिकानस्याएषाभवति॥५॥उषस्तश्चित्रमाभरास्मभ्यंवाजिनावति॥येनतोकंच
ननयेचधामहे॥उषस्तनश्चित्रंचायनीयंमहनायेधनमाभरासमभ्यंमनवतीयेनपुत्रांश्चपोत्रांश्चदधीमहिनस्याएषापराभवति॥६॥एताउ
स्याउषसःकेतुमक्रतपूर्वेअर्धेरजसोभानुमंजते॥निष्कृण्वानाआयुधानीवधृष्णवःप्रतिगावोरुषींयंतिमातरः॥एतास्ताउषसःकेतुमक्रतप्रज्ञा
नमेकस्याएवरजनार्थेवद्रुवचनस्यास्वर्धेतरिक्षलोकायसमंजतेभानुना॥निष्कृण्वानाआयुधानीवधृष्णवः॥निरित्येषसमित्येषमस्या
नरमादेपांनिष्कृतंजारिणीवित्यपिनिगमोभवतिप्रतियंतिगावोगमनारूथारोचनान्मातरोभासोनिमार्ज्यःसूर्यासूर्यस्यपत्न्येवविस्रष्टकालमो
नम्याएषाभवति॥७॥सुकिंशुकंशल्मलिंविश्वरूपंहिरण्यवर्णंसुवृतंसुचक्रं॥आरोहत्सूर्यअमृतस्यलोकंस्योनंपत्येवहतुरुणुध्वं॥सुकाशनंशल्म
मलंसचेरुपमपिवोपमार्थेस्यात्सुकिंशुकंमिवशल्मालिमितिकेचित्सुकंकरातेःप्रकाशयतिकर्मणःशल्मलिःसुशरोभवतिशरवान्वारोहत्सूर्यअमृ
तस्यलोकमुदकस्यसुखंपत्येवहतुरुणुध्वंकुरुधरावितारंसूर्योप्रायच्छद्गोमायराजेप्रजापतयेवेतिचब्राह्मणंवृषाकपायीवृषाकपेःपत्न्येवैवाभिसृष्टकाल
तमास्याएषाभवति॥८॥वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रआउसुरुत्तुषे॥घस्मन्तऽउषणःप्रियंकाचिल्करंहविर्विश्वस्मादिंद्रउत्तरः॥वृषाकपायिरेवतिसु
पुत्रेमध्यमेनसुरुत्तुषेमाध्यमिकयावाचारुत्तुषासाधुसामिदंनातिवासाधुसामिनीतिवास्वपत्यंतरुणोनातिवाप्राश्नातितऽइंद्रउक्षणएवान्माध्यमि
कात्संस्थायानुक्षणाऽइतरेरिट्टिकर्मणउत्संस्कृतकेनेतिवाप्रियंकुरुघसुरवाचयकरंहविःसुरवकरंहविःसर्वस्माइंद्रऽउत्तरस्तमेतद्भूमआदित्यं
सरण्यःसरण्यानस्याएषाभवति॥९॥अपारयन्नवयोमर्त्येभ्यःकृधीसवर्णामदुर्विवस्वते॥उताश्विनावभरद्यत्तदासदजहादुद्वामिथुनासरण्युः॥अथारयन्नवयोमर्त्येभ्यःकृधीसवर्णामदुर्विवस्वतेप्यश्विनावभरद्यत्तदासदजहादुद्वामिथुनासरण्युःमध्यमंचमाध्यमिकाचवाचमि

तिनेरुक्तायमंचयमीचष्टेतिसोकामस्तत्रेतिहासमाचक्षतेत्वाष्ट्रीसरण्यूर्विवस्वतआदित्यायमौमिथुनोजनयांचकारसासवर्णीमन्यांप्रतिनिधायाश्वंरूपं
कृत्वाप्रदुद्रावसाविवस्वानादित्यआश्वमेवरूपंकृत्वातामनुरत्यसंबभूवतेनाश्विनौजनयांतेसवर्णायामनुरूपादिवादित्येषण्भवति॥१०॥त्वष्टादुहित्रेवर्
तुंरुणोतानादेविश्वंभुवनंसमेति॥यमस्यमातापर्युह्यमानामहोजायाविवस्वतोननाश॥त्वष्टादुहितुर्वहनंकरोतीतादेविश्वंभुवनंसमेतीमानिचसा
वोणिभरतान्यभिसमागच्छंतियमस्यमातापर्युह्यमानामहोजायाविवस्वतोननाशरात्रिरादित्यस्योदियोदयेतर्ह्यर्पियते॥११॥सविताव्याख्यातस्यका सू.
लोयदाघोरपहतमस्काकीर्णरश्मिर्भवतितस्येषाभवति॥१२॥विश्वारूपाणिप्रतिमुंचतेकविःप्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे।विनाकमख्यत्सविता
वरेण्योनुप्रयाणमुषसोविराजति॥सर्वाणिरूपाणिप्रतिमुंचतेमेधाविकविःकोनदर्शनोसवितिकवतेवोप्रसुवतिसद्भद्रंद्विपाऽअप्यच्चतुष्पाऽअ
प्यथिरयपन्नाकंसवितावरणीयःप्रयाणमिराजत्यधोरामःसावित्रइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मात्सामान्यादित्यथस्तान्नद्वेलायांतमोभवये
तस्मात्सामान्यादधस्ताद्रामोधस्तात्कृष्णाकस्मात्सामान्यादित्यग्निश्चित्वानरामामुपेयाद्रामारमणायोपेयतेनधर्मायकृष्णाजातंयेनस्मात्सामान्या
रुकवाकुःसावित्रइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मात्सामान्यादितिकात्यानुवादंपरीत्यरुकवाकोःएवंशब्दानुकरणंवेदेरुत्तरेसंगोव्याख्यातस्त
स्यकालःप्रागुत्सर्पणात्तस्येषाभवति॥१३॥प्रातर्जितंभगमुग्रंहुवेमवयंपुत्रमदितेर्योविधर्त्ता॥आध्रश्चिद्यंमन्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्यंभगंभ
क्षीत्याह॥प्रातर्जितंभगमुग्रंहुवेमवयंपुत्रमदितेर्योविधारयितासवस्माद्ध्रश्चिद्यंमन्यमानआढ्याकुर्दरिद्रुरुक्षश्चिन्तुरइतियमनामतरतेर्वा
तरतेर्वोच्चरयात्कर्णगतिर्यमोराजाचिद्यंभगंभक्षीत्याहोधोभगइत्याहुरनुस्तोनदृश्यतेप्राशित्रमस्याक्षिणी॥अन्यमानेतिचब्राह्मणंजनंभगोगछ
तीतिवाजनंगछत्यादित्यउदयेनसर्वःसंभजतेवासुवतेवास्वायतेवांतस्येषाभवति॥१४॥उदुत्यंजातवेदसंदेवंवहंतिकेतवः॥दृशेविश्वायसूर्यं॥उदुत्यं
जातवेदसंरश्मयःकेतवःसर्वेषांभूतानांदर्शनायसूर्यमितिकमन्यमादित्यादेवमवस्थतस्येषापराभवति॥१५॥चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षु
र्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः॥आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च॥चायनायदेवानामुदगमनीकंरश्मीनांमित्रस्यवरुणस्याग्ने
श्चापुरद्यावापृथिवीअंतरिक्षंचमहत्यनेतेवसूर्यआत्मागोजंगमस्यचस्थावरस्यचाथयद्वृष्टिमयोषंपुष्यतितस्यैषाभवतितस्येषामवति॥१६॥
शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यद्विषुरूपेअहनीद्यौरिवासि॥विश्वाहिमायाअवसिस्वधावोभद्रातेपूषन्निहरातिरस्तु॥शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यद्विषुरू १७

79
1916

पेअहनीकर्मणेदेवेभ्यइवासिसर्वाणिप्रजानान्यवस्यन्नवभाजनवतीतिपूषन्निहरातिरस्तुतस्येषाभवति॥१७॥पथस्पथः
परिपतिंवचस्याकामेनकृतोअभ्यानळर्कं॥मनोरासन्दुरुधश्चंद्राग्राधियंधियंसीषधातिप्रपूषा॥पथस्पथोधिपतिंवचनेनकामेनकृतोअभ्यानळ
र्कमभ्यापन्नोकामिनिवासनोदद्रायुचायणायाग्राणिधनानिकर्मकर्मचनःप्रसाधयतुपूषन्यथादृधिकृतोभवतिनद्विष्णुर्भवतिविष्णुर्विशंतेर्वाव्यश्नोते
र्वांतस्येषाभवति॥१८॥इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदं॥समूढमस्यपांसुरे॥यदिदंकिंचद्विक्रमतेविष्णुस्त्रिधानिधत्तेपदंत्रेधाभावायपृथि
व्यामंतरिक्षेदिवीतिशाकपूणिःसमारोहणेविष्णुपदेगयशिरसिस्योर्णवाभःसमूढमस्यपांसुरेषायमेतंरिक्षेपदेनदृश्यतेपिवोपमार्थेस्यात्समू
ढमस्यपांसुलःवपदेनदृश्यतइतिपांसवःपादैःसर्वेनदृतिवापंनाःशेरतइतिवापंसनायाभवंतीतिवा॥१९॥विश्वानरोव्याख्यातस्तस्येषानिपातोभ
वत्येद्यास्यादि॥२०॥विश्वानरस्यवस्पतिमनानतस्यशवसः॥एवेभ्यश्चर्षणीनामूतीर्द्भवेरथानां॥विश्वानरस्यादित्यस्यानानतस्यशवसोमहतोबल
स्यैवेभ्यकामेरयनेरथेनेवाचर्षणीनांमनुष्याणांमर्त्यानांचपशूनामिंद्रायस्मिन्यज्ञेद्यावापृथिवीव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥२१॥येनापावक
चक्षसाभुरण्यंतंजनाअनु॥त्वंवरुणपश्यसि॥भुरण्युरितिक्षिप्रनामभुरण्युःशकुनिरशरिमध्वानंनयतिस्वर्गंस्यलोकस्याभिवोद्भानंसंपातीभुरण्यु
स्तेनपावकरूपानेन॥भुरण्यंतंजनाअनु॥त्वंवरुणपश्यसि॥तत्तेवयंस्कृमहेवाचंप्रतिशेषायविश्वेदेवाऽनुमदंतुयज्ञियाः॥२२॥येनापावकचक्षसाभुरण्यंतंज
नाँअनु॥त्वंवरुणपश्यसि॥विधामेपिरजस्पृथ्वहामिमानोअक्तुभिः॥पश्यन्जन्मानिसूर्य॥वेधिधीरजश्चरथुमहोवल्लोकंमहानिचमिमानोक्तुभीरा
त्रिभिःसहपश्यन्जन्मानिजातानिसूर्यायेवान्यस्यां॥२३॥येनापावकचक्षसाभुरण्यंतंजनाअनु॥त्वंवरुणपश्यसि॥प्रत्यङ्देवानांविशःप्रत्यङ्देषिमानु
षान्॥प्रत्यङ्विश्वंस्वर्दृशेप्रत्यङ्देषिमानुषान्॥प्रत्यङ्देवंसर्वमुदेषिप्रत्यङ्देष्योतिरुच्यतेप्रत्यङ्सर्वमभिपश्यसिसर्यायेवैतस्यैवा॥२४॥येनापावकचक्षसाभुरण्यं
तंजनाअनु॥त्वंवरुणपश्यसि॥तेननोजनानभिपश्यसिकेराकेशारश्मयस्तेसंतुसख्यानिभवतिकाशनाहाप्रकाशनाद्वातेस्येषाभवति॥२५॥केयाद
मिंकेशाविषंकेशाबिभर्तिरोदसी॥केशाविश्वंस्वर्दृशेकेशीदंज्योतिरुच्यते॥केयमंचविषंचविषमिकदकमोनाविष्णातेर्विपश्चस्यस्तनेशुध्यर्थ
स्यविपश्चस्यवामातेधाव्याप्तिर्व्योचधारयतिकेशादंसर्वमिदमभिविपश्यतिकेशादंज्योतिरुच्यतइत्यादित्यमाहाथापेतेतरज्योतिषाकेशानाम्चये
तेधूमेनाग्नेरजसाचमध्यमस्तेषामेषासाधारणाभवति॥२६॥त्रयःकेशिनऋतुथाविचक्षतेसंवत्सरेवपतएकएषांविश्वमेकोअभिचष्टेशचीभिर्ध्रा

जिरेकस्यदृष्टेनरूपं॥ त्रयः केशिनऋतुथाविचक्षतेकालेकालेभिविरजेपतिसंवत्सरेवपतएषएकोमियधिः पृथिवीदृहतिसर्वमेकोभिविपश्यति
कर्मभिरादित्योगतिरेकस्यदृश्यतेनरूपंमध्यमस्याथयद्रश्मिभिरभिप्रकेपयन्नेतिनहृषाकपिर्भवतिऋषाकपेपनस्तस्येषाभवति॥२७॥पुनरे
हिवृषाकपेसुविताकल्पयावहै॥ एषस्यत्रनेनानोनोस्तमेपिपथापनर्विश्वस्मादिदंदुनरः॥पुनरेहिवृषाकपेसुप्रस्तानिवःकर्माणिकल्पयावहै
एषस्यत्रनेनानःस्वभोनाशयस्यादित्यउदयेनमोस्तमेपिपथापुनर्मवस्माइदंदुउत्तरस्तमेतद्वभआदित्यंयमोव्याख्यातस्तस्येषाभवति॥२८॥
यस्मिन्रक्षेसुपलाशेदेवैःसंपिबतेयमः॥ अत्रानोविश्वपतिःपितापुराणांअनुवेनति॥यस्मिन्रक्षेसुपलाशेस्थानेकृतःदृश्येवापिवोपमार्वेस्याछ
दस्वसुपलाशइतिरक्षोब्रह्मवनाम्नत्पलाशंपत्रंवैःसंगछतेयमोरश्मिभिरादित्यस्तत्रनः सर्वस्यपातावापलयितावापुराणाननुक्रामयेत्
जएकपादजनएकः पादः एकेनपादेनपातितिवैकेनपादेनपिबतीतिवैकोस्यपादइतिवा॥एकंपादंनोखिदर्तात्यपिनिगमोभवतितस्येषनिपातो
भवतिवैश्वदेव्यामृचि॥२९॥यावारवीतन्यतुरेकपादोद्विवोधर्तासिंधुरापःसमुद्रियः॥विश्वेदेवासःश्रुणवन्चचांसिमेसरस्वतीसहधीभिः
पुरंध्या॥पविःशल्योभवतियद्विपुनातिकामंतद्वसवोरमायुधंनहानिंदुःपवीरवान्॥अतितस्थौपवीरवानित्यपिनिगमोभवतिनद्देवताबाक्या
वीरवीपावीरवीचदिव्यावाक्॥तन्यतुस्तनित्नुर्वाचोन्यस्याजञ्जकपादित्योधारयितासिंधुश्चापश्चसमुद्रियाश्चसर्वेचदेवाःसरस्वतीचस
हपुरंध्यास्तस्याप्रयुक्तानिधीभिःकर्मभियुक्तानिश्रुण्वंतुवचनानामाभीतिपृथिवीव्याख्यातास्याएषनिपातोभवत्येंद्राग्न्यामृचि॥३०॥यदिंद्रा
ग्नीपरमस्यांपृथिव्यांमध्यमस्यामवमस्यामुतस्थः॥अतःपरिवृणाबाहियातमथासोमस्यपिबतंसुतस्य॥इतिसानिगदव्याख्यासमुद्रोव्याख्यातस्त
स्येषनिपातोभवतिपावमान्यामृचि॥३१॥पवित्रवंतःपरिवाचमासतेपितेषांप्रत्नोअभिरक्षतित्रतं॥महःसमुद्रंवरुणस्तिरोदधेधीरादेवःकुधरुणे
ष्वाभुवं॥पवित्रंतेरश्मिवंतोमाध्यमिकोदेवगणाःपर्यासतेमाध्यमिकोवाचंपितेषांप्रत्नोपुराणोअभिरक्षतित्रतंकर्ममहःसमुद्रंवरुणस्तिरोदधा
सयधीराःशक्वर्वतिधरुणेपरेकुकर्मण्यारेभमारब्धंभवनरूकपाद्व्याख्यातंपृथिवीव्याख्याताःसमुद्रोव्याख्यातस्तेषामेषनिपातोभवत्यपरस्यां
बहुदेवतायामृचि॥३२॥उतनोहिबुध्न्यश्रृणोत्वजएकपात्पृथिवीसमुद्रःविश्वेदेवाऋताबृधोहुवानास्तुतामंत्राःकविशस्ताअवंतु॥अपिचनो
हिबुध्न्यश्रृणोत्वजएकपात्पृथिवीचसमुद्रश्चसर्वेचदेवाःसत्यवृधोवायतश्चधोवाहूयमानामंत्रैःस्तुतामंत्राःकविशस्ताअवंतुमेधाविदस्माद् २८

81
1916

ध्यइत्यत्रोध्यानमितिवाप्रत्यक्षमस्मिन्ध्यानमितिवाथर्वाव्याख्यातोमनुर्मननात्तेषामेषनिपातोभवत्येंद्र्यामृचि॥३३॥यामथर्वामनुष्यतादध्यङ्
ङियमनतातस्मिन्ब्रह्माणिपूर्वथेंद्रउक्थासमग्मतार्चन्ननुस्वराज्यं॥यामथर्वाचपितुश्चमानवानोदध्यङ्चाधियमतानिषत्तस्मिन्ब्रह्माणिकर्माणिपूर्वे
इंद्रउक्थानिचसंगछतेनमर्चन्योन्रपास्तेस्वाराज्यं॥३४॥अथातोपुत्रानादेवगणास्तेषामादित्याःप्रथमागामिनोभवंत्यादित्याव्याख्यातास्तेषामेषाभव
ति॥३५॥इमागिरआदित्येभ्योघृतस्नूःसनाद्राजभ्योजुह्वाजुहोमि॥श्रृणोतुमित्रोअर्यमाभगोनस्तुविजातोवरुणोदक्षोअंशः॥घृतस्नूर्घृतप्रस
विन्योघृतप्रस्रावृषभोघृतसानिन्योघृतसाविष्यइतिवाऽऽहुतीरादित्येभ्यः॥श्रिरंजुह्वाजुहोमिचरंराजभ्यइतिवाश्रृणोतुनऽआगिरोमित्रश्चार्यमासस
च्चवरुणश्चधातादक्षोवरुणोंशश्चांशोयुनाव्याख्यातस्तेषामेषाभवति॥३६॥सप्तऋषयःप्रतिहिताःशरीरेसप्तरक्षंतिसदमप्रमादं॥सप्तापःस्वपतोलोकमीयुस्तत्रजागृतोअस्वप्नजोसत्रसदोचदेवो॥सप्तऋषयःप्रतिहिताःशरीरेशमयआदित्येसप्तरक्षंतिसदमप्रमादं
संवत्सरप्रमादंतःसप्तापनास्तएवस्वपतोलोकंभस्मामितमादित्यंयतंतत्रजागृतोस्वप्नजोसत्रसदोचदेवोवाव्यादित्यादित्यधिदेवतमथाध्यात्मंसप्त
ऋषयःप्रतिहिताःशरीरेषळिंद्रियाणिविद्यासप्तम्यात्मनिसप्तरक्षंतिसदमप्रमादंशरीरमप्रमादंतिमसप्तापनानामान्येवस्वतोपलोकंगस्तामितमादित्यं
यंतित्तत्रजागृतोस्वप्नजोसत्रसदोचदेवोप्राणश्चात्मातेजसश्चेत्यात्मगतिमाचष्टेतेषामेषापराभवति॥३७॥तियार्म्बलश्चमसऊर्ध्वबुध्नोयस्मिन्य
शोनिहितंसर्वविश्वरूपं॥अत्रासतऋषयःसप्तसाकंयेअस्यगोपामहतोबभूवुः॥तिर्यग्बिलश्चमसऊर्ध्वबंधनऊर्ध्वबोधनोवायस्मिन्यशोनिहितंसर्वम्
पंमत्रासतऋषयःसप्तमहादेव्यश्चमयोयेअस्यगोपामहतोबभूवुरित्याधिदैवतमथाध्यात्मंतियस्मिन्बिलश्चमसऊर्ध्वबंधनऊर्ध्वबोधनोवायस्मिन्यशो
निहितंसर्वरूपंमत्रासतऋषयःसप्तसेंद्रियाणियान्यस्यगोप्तॄणिमहतीवभूवुरित्यात्मगतिमाचष्टेदेवाव्याख्यातास्तेषामेषाभवति॥३८॥देवानांभ
द्रासुमतिर्ऋजयतांदेवानांरातिरभिनोनिवर्तते॥देवानांसख्यमुपसेदिमावयंदेवानआयुःप्रतिरंतुजीवसे॥देवानांवयंकल्याणीमतामृजुगामिना
मृतुगामिनामितिवादेवानांदानमभिनोनिवर्ततांदेवानांसख्यमुपसेदिमवयंदेवानआयुःप्रवर्धयंतुचिरंजीवनायविश्वेदेवासएवेदेवास्तेषामेषाभव
ति॥३९॥उमासमर्थेछाधृतोविश्वेदेवासआगत॥शृण्वंतोमादायुषःसुतं॥आविनोविशेवनीयावामनुष्यधृतःसर्वेचदेवाऽइहागछतदत्तवंतोदत्तवतः
नामितत्तदेतदृकमेववैश्वदेवंगायत्रंत्रचंरशतयंपुविधृतेपञ्चर्किंयेचहुरुदेवतंतद्वैश्वदेवानांस्तानेमुज्यतेयदेवविश्वालिंगमितिशाकपूणिरनयंतग

तस्मैषउद्देशोभवतिबभ्रुरकउतिदशाहिपदाअक्षिगाभरतोरासःकाश्यपआग्निमेकलिंगंमितद्रवायंस्तकमेकलिंगंसाध्यादेवाःसाधनात्तेषामेषाभवति॥४०
यद्वैनयजमयजंतदेवासानिधर्माणिप्रथमान्यासन्॥तेहनाकंमहिमानःसचंतयत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदेवाःयद्वैनयजमयजंतदेवाअग्निनाग्निमजंतदे
वाअग्निःपशुरासीतमालंतंतेनायजंतेतिचग्नाव्यंतेतानिधर्माणिप्रथमान्यासन्॥तेहनाकंमहिमानःसमसेवंतयत्रपूर्वेसाध्यासंतिदेवाःसाधनाप्र
स्थानोदेवगणाइतिनिरुक्तापूर्वेदेवयुगमित्याख्यानंचसबोयहिवसंतेसर्वमग्निर्वसुभिर्वासवइतिसमाख्यातस्मास्थिवास्थानादंद्रोवसुभिर्वासवइतिसम
ख्यातस्मान्मध्यस्थानावसवोऽआदित्यरश्मयोविवासनाद्धस्थानात्तेषामेषाभवति॥४१॥सुगावोदेवाःसदनमकर्मयआजग्मुःसवनमिदंजुषाणाः॥अ
क्षिवांसःपपिवांसश्चविश्वेमेधंतवसबोयस्मिंस्वागमनानिवोदेवाःस्रुपथान्यकर्मयआगंहतसवनानीमानिजुषाणाःस्वादितवंतःपीतवंतश्चसर्वे
स्मासुधत्तवसवोयस्मिंतेषामेषापराभवति॥४२॥अयाअत्रवसवोरंतंदेवाउरायंतरिक्षेभर्जयंतशुभ्राःअर्वाक्षथउरुज्रयःरुणध्वंश्रोताहूतस्यजग्मु
षोनोऽस्य॥अयाअत्रवसवोरमंतदेवान्माद्यिवांतस्याभवाद्यौरांतरिक्षेचमहत्वेनगमयंतरभयंतशुभ्राःशोभनाअर्वाचएवान्यथोवङ्गजवाःकुरुध्वंश्रो
णुतस्यजग्मुषोनोस्याग्नेर्वाजिनोव्याख्यानात्तेषामेषाभवति॥४३॥शंनोभवंतुवाजिनोहवेषुदेवतातामितद्वःसुकोः॥अंहभयंतोहिष्टरंकरक्षांसिसनेम्य
स्मपृथवन्नमोवाः॥सुरथानोभवंतुवाजिनोङ्गानेषुदेवतातोयंतेमितद्वःसुमितद्वरंसुकर्कोरंचनाऽतिवासरंचनाऽतिवासरंचिषऽतिवाजेभयंतोहिष्टरंक
रंक्षांसिसचक्षिप्रमस्मद्यावयंन्मावोदेवाश्चाऽतिवादेवपत्न्योदेवानांपत्न्यस्तासामेषाभवति॥४४॥देवानांपत्नीरुशतीरवंतुनःप्रावंतुनस्तुजयेवाज
सातयेऽयाःपार्थिवासोयाअपामपिव्रतेतानोदेवीःसदावःशर्मयच्छतादेवानांपत्न्युशत्योवंतुनःप्रावंतुनस्तुजयेपत्न्यजननायचन्नससनायचन्नाः
पार्थिवासोयाअपामपिव्रतेकर्मणितानोदेव्यंतुसुदत्वाःशर्मयच्छंतुशरणंतासामेषापराभवति॥४५॥उनग्नाव्यंतुदेवपत्नीरिंद्राण्यग्नाय्यश्विनीराट्॥
अरोदसीवरुणानिऽएणीतुव्यंतुदेवायंत्रतुर्जनानां॥अपिचग्नाव्यंतुदेवपत्न्यऽइंद्राणीऽइंद्रस्यपत्न्यग्नाय्यग्नेःपत्न्यश्विन्यश्विनोःपत्नीराट्राजतेरोदसीऽ
इंद्रस्यपत्नीवरुणानिऽएणीचयरुद्रस्यपत्नीव्यंतुदेवयःकामयंतेयंत्रतुःकालोजायानोयंत्रतुःकालोजायानो॥४६॥अथातोऽग्न्याधानावसातिधुरमेहेहनात्व
प्रातर्युजाप्रातर्यजध्वमुपरुद्रंचित्रमेतास्याःसुकिंशुकंशुष्काकपायपारुष्णंवसावितावित्र्याऽरुपाणिप्रातर्जितमुद्यंचित्रंशुकंतेपथस्यथऽ
ऽविष्णुर्विश्वानरोव्याख्यातोविश्वानरस्ययेनापावक्रेतिचतुष्कंकैरथ्यनिंचयःपुनरेहियस्मिन्रेसेपार्वस्वयंदिंद्राग्नीपवित्रवंतंउतनोहियामथर्वाणा॥९९

83
1916

तोऽग्न्याधानादेवगणाऽमागिरसप्तत्रूषयस्तस्मैविलोदनोवोभद्रोमासोयज्ञेनसुगावोदेवाऽमयाऽअत्रशंनोभवंतुदेवाजोपलीरतग्नाव्यंतुषट्चत्वारिंशत्॥९
॥ इकारथंद्वयष्टोऽध्यायः॥अथेमाऽअतिक्रुतयऽइत्याचक्षतेपिवासंप्रत्ययएवस्यान्नाहाभाग्यादेवताथाःसोग्निमेवप्रथममाहत्वमग्नेघृभिस्त्वमायुशुक्ष
णीरतियथेतमिंद्रंरक्तेनहिवदोनिमिषऽन्नेशऽइतिवरुणस्याधिषेंद्रस्या॥१॥षघाबर्हंद्रतेशतंशतंभूमीरुतस्कःनत्वावज्रिंसहस्रंसूर्योऽनुनजातन
रोदसी॥यदितंद्रशतंदिवःशतंभूमयःप्रतिमानानिस्कनत्वावज्रिंसहस्रमपिसूर्योनघाबाधिष्यास्यनुवीतोभिष्यथेषाद्रिस्य॥२॥यदुदंचो
ऽवधाकपेगृहमिंद्राजगमतक्रत्वेपुल्वघोभ्रगःकमर्गजनयोपनोविघ्यसाऽदिद्युत्तरं॥यदुदंचोऽवधाकपेगृहमिंद्राजगमतक्रत्वेपुल्वघोभ्रगःकमर्ग
ऽआदित्यगोभ्रगोमाष्टेगोतिकर्मणःकनगमदृशंजनयोपनःसर्वस्माद्घांद्रउत्तरस्ममेतद्भूमऽआदित्यमथेषादित्यरश्मानां॥३॥विहीसोतोरसृक्षतेनेंद्रंदे
वममंसत॥यत्रामदद्वृषाकपिरर्यःपुष्टेषुमत्सखाविश्वस्माऽइंद्रउत्तरःव्यरक्षतहिप्रसवायनेचेंद्रंदेवममंसतयत्रामदद्वृषाकपिरर्यईश्वरःपुष्टेषु
पोषेषुमत्सखाममसखामदत्सखायेनःसखायंनेःसहितिवासर्वस्माद्घांद्रउत्तरस्ममेतद्भूमऽआदित्यमथेषाग्निनोः॥४॥स्त्र्येवजभरंतुफर्वरान्तेनो
शेवतुर्फराधफरीकाः॥उदन्यजेवजेमनानदेरुतामेजराय्वजरंमराय्॥स्त्र्योयितिहिविधासरणिर्भवतिभर्तारंहतेनत्वतथाग्निनोचापिभर्तारोजभरीभ
र्तारावित्यर्थेस्फुर्फरीतस्तेतारो॥उदन्यजेवजेमनामदेरुःनतोशेवतुर्फराधफरीकानितोशास्याफ्वन्नेतोशंनेतोशेवतुर्फरीक्षिप्रहेतारो॥४उदन्यजेवजे
मनामदेरुःउदन्यजेवस्फुरंकनेरवस्रेसामुद्रोद्भसेवाजेभनेजयभनेजेमनामदेरुः॥तामेजराय्वजरंमराय्॥एतज्जरायुजंशरीरंशरदमजीर्णमथेषा
सोमस्या॥५॥तरत्समंदीधावतिरोधोसुतस्यांधसःतरत्समंदाधावति॥तरतिसयापंसर्वंमंदायसोतिधावतिगछत्यध्वोगतिंधारासुतस्यांधसः॥
रायाभिपुतस्यसोमस्यमंत्रंरत्नस्यवाचाहुतस्यांथेषाययज्ञस्य॥६॥चत्वारिश्रृंगात्रयोऽस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽस्यत्रिधाबद्धोवृषभोरोर
वीतिमहोदेवोमर्त्याऽआविवेश॥चत्वारिश्रृंगेतिवेदाद्यावएतदुक्तास्त्रयोस्यपादाऽतिसवनानित्रीणिहेशीर्षेप्रायणीयोदयनायेसप्तहस्तासःसप्तछंदांसि
त्रिधाबद्धस्त्रेधावृषभोमंत्रब्राह्मणकल्पैरेषभोरोरवीतिरोरवणमस्यसवनक्रमेणऋग्भिर्यजुर्भिःसामभिर्वेदनद्भिःशंसतियज्ञमिर्यजंतिसाम
भिस्तूयंतिमहोदेवःस्येषहिमाहान्देवोयद्यजोमर्त्याऽआविवेशेतियेषहिमनुष्याणांनिशतियजनायतस्योत्तराभूयसेनिवर्त्यन्नाय॥७॥स्वर्येतोनापेक्षंत
आधारोहंतिरोदसी॥यज्ञेयेविश्पतोधारंसुविदत्रांसोवितेनिरे॥स्वर्गछंतऽइनावानेक्षंतेनमुमेवलोकंगतवंतमीक्षंतमितिऽआधारोहंतिरोदसी॥

85
1916

नि० उ० ८
२१.

तद्वो भवति यदि ज्ञानमनुरुध्यते नदन्तो भवति यदि कर्ममनुरुध्यते संचयतश्च मोयोनिमेदध्यात्तद्रिमत्रमनश्लेष्मारेतस संभवति श्लेष्मणोस्सोर
साद्गणितशोणितान्मासो मासान्मेदोमेदस स्नावास्नाभ्यो स्थिभ्योमज्ञामज्ञातोरेतस्तदिदं योनौरेतः सिक्तं पुरुषः संभवति शुक्रातिरेकेपुमान्भ
वति शोणितातिरेकेस्त्री भवति हाभ्यांसमेननपुंसको भवति शुक्रशोणितसंयोगान्मातापित्तसंयोगाच्च तत्कथमिदं शरीरं पञ्च
सयम्यते सोम्यो भवयेकरात्रोषितं कललं भवति पंचरात्राद्बुदाः सप्तरात्रात्पेशीहिः सप्तरात्रादर्बुदः पंचविंशतिरात्रः स्त्रीत्वेनोघनो भवति मा
समात्रात्कठिणो भवति हिमासाभ्यंतरे शिरः संपद्यते मासत्रयेणधीवाव्यादेशो मासचतुष्केणत्वग्व्यादेशः पंचमेमासेनरवैरा मव्यादेशः षष्ठेमु
खनासिकाक्षिश्रोत्रसंभवति सप्तमेचनैलेसमर्थो भवत्यष्टमेबुध्याध्यवस्यतिनवमेसर्वांगसंपूर्णो भवति। मृतश्चाहं पुनर्जातोजातश्चाहंपु
नर्मरिष्यामीत्यनानायोनिसहस्राणिमयोषितानियानिवै॥ आहारा विविधाभुक्ताः पीतानानाविधास्तनाः। मातरो विविधादृष्टाः पितरः सुहृदस्तथा॥
अवाप्तुरवृषाज्जन्मानोजन्तुर्ज्ञेवससन्वितः। सांख्ययोगसमभ्यस्येत्पुरुषंवापंचविंशकमिति॥ ततश्चदशमेमासेप्रजायतेजातश्चवायुनास्पृ
ष्टःस्तन्यस्मरतिजन्ममरणमेतेचशुभाशुभंकर्मेत्तरीस्यप्रामाण्यं॥ ६॥ अथान्तरंसंधिशतमष्टकपालंशिरः संपद्यतेषोडशवपालानिनव
श्नायुशतानिसप्तशतंपुरुषस्यमर्मणांमर्द्धचत्वारोमाणिकोट्यर्द्धहृदयंषष्टकपालंनाभिर्द्वादशकपालिनिर्द्वादशषणोष्ठसुषणीतोपलघुद
पाथ्येतन्मत्रपुरीषंकस्मादाहारपानसिक्तत्वादनुपचितकर्मणावन्योन्यंजायतेरतिर्तविधाकर्मणासमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाचमहत्यज्ञानतम
सिमग्नोजरामरणक्षुत्पिपासाशोककोधलोभमोहमदमत्सररतिविषादेर्ष्यासूयात्मकैर्दोषैरभिभूयमानःसोस्मादार्जवंजवीभावान्नो
न्मिर्मुच्यतेसोस्मापोनंनहाभ्रमिकावल्लरीरान्निमेषमात्रैःप्रक्रम्यप्रकृतिरधिपरायतेनसशरीरंकृत्वाकर्मणोनुरूपंफलमनुभूय
तस्यसंक्षयेपुनरिमंलोकंप्रतिपद्यते॥ ७॥ अथयेहिसामाश्रित्यविद्यामुत्सृज्यमहत्तपसेपिरेचिरेणवेदोक्तान्निवाकर्माणिकुर्वतिते
धूममभिसंभवंतिधूमाद्रात्रिंरात्रेरपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्दक्षिणायनंदक्षिणायनाल्लोकंपितृलोकाच्चंद्रमसंचंद्र
मसोवायुंवायुसकाशंयोरयंचैरोषधयश्चैतदुत्थानस्यसंक्षयेपुनरेवमेलोकंप्रतिपद्यते॥ ८॥ अथयेहिसामुत्सृज्यविद्यामाश्रित्यमह
तपसेपिरेज्ञानोक्तानिवाकर्माणिकुर्वतितेर्चिरभिसंभवंत्यर्चिषोहरङ्गः आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षादुदगयनंमुदगयनादेवं २१

87
1916

कंदेवलोकादादित्यंमादित्यांद्वैद्युतंतंवैद्युतान्मानसमानवः पुरुषोमृत्वाब्रह्मलोकमभिसंभवंतिनैतंपुनरावर्तंतेशरीरंदहंतिनैनंजानंतिन
स्मादिदंवेत्तिव्यमथाप्याह॥ ९॥ नतंविदाययइमानन्नानाकर्माकमंतरंबभूव॥ नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंति॥ नतं
विदुर्यादृषयोयमेयंविद्मोवदंत्यरंब्रह्मणस्तिमन्यद्युष्माकमेनरमन्यदेषामंतरंबभूवेतिनीहारेणप्रावृतास्तमसानल्याचासुतृपउक्थ
शासःप्राणोरय्येयथथगामिनश्चरंत्यविद्वांसःक्षेत्रज्ञमनुप्रवदंत्यथाहोविद्वांसःक्षेत्रज्ञोनुकल्पतेनस्यतपसामहाप्रमादमेत्यथातव्यो भव
तितेनामंततमिछेतेनसख्यमिछेदृषिहिसखाक्षेष्ठःसंजानातिहृतंभवइवविद्यादितिज्ञातकस्माज्ज्ञायतेसखाकस्मात्सख्यंनःसहभूतेंद्रियैः
शरीरेमहाभूतानिसंदृष्याणिप्रत्ययाकर्मकारयतीतिनस्यपरापः प्रतिष्ठाशीलमुपनयनमात्मज्योतिसमूलाभूतोभवतिसाक्षिमात्रोव्यवति
ष्ठतेबंधोज्ञानरूतोथात्मनोमहतः प्रथमंभूतनामधेयान्यनुक्रमिष्यामः॥ १०॥ हंसः। धर्मः। यज्ञः। वेनः। मेधः। रुमिः। भूमिः। विभुः। प्रभुः। शं
भुः। रामभुः। वधूकर्मा। सोमः। भूतं। भुवनं। भविष्यत्। आपः। महः। स्वणूकं। स्वरुकं। स्वरुकं। सतीनं। सतीकं। गहनं। भीरवः। गं
भीरं। कं। अन्नं। हविः। सत्र। सदनं। ऋतं। योनिः। ऋतस्ययोनिः। सत्यं। नीरं। हविः। रयिः। सत्। पूर्णं। सर्वं। अक्षितं। बर्हिः। नाम। सर्पिः। अपः। पवि
त्रं। अमृतं। इंदुः। हेमा। स्वः। सर्गः। शंबरं। अंबरं। वियत्। व्योम। बर्हिः। धवं। अंतरिक्षं। आकाशं। आपः। पृथिवी। भूः। स्वयंभूः। अध्वा। ध्रुवः। सगरः
समुद्रः। तपः। तेजः। सिंधुः। अर्णवः। नाभिः। रसः। ऊर्ध्वः। नभः। पतः। किं। अस्मै। वै। एषोहंसः। आत्मा। भवति। वधस्यहानं। यद्वाहिंस्यात्। शरीराणि
अन्ययंचसंकुरुते। यज्ञः। आत्मा। भवति। यदेनंतन्वतेयैतंमहात्मानंमेनानिसत्न्यायेता ऋचोनुप्रवदंति॥ ११॥ सोमः पवतेजनितामतीनांज
जनितादिवोजनितापृथिव्याः। जनिताग्नेर्जनितासूर्यस्यजनितेंद्रस्यजनितोतविष्णोः॥ सोमः पवतेसोमः सूर्यः प्रसवनाज्जनितामतीनांप्रकाशक
र्मणामादित्यरश्मीनांदिवोद्योतनकर्मणामादित्यरश्मीनांपृथिव्याः प्रथनकर्मणामादित्यरश्मीनोमिंद्रस्यैश्वर्यकर्मणामादित्यरश्मीनोविष्णोर्व्याप्तिक
र्मणामादित्यरश्मीनोमित्यधिदैवतमथाध्यात्मंसोमआत्मापवतेतस्मादेवंद्वैथाणोजनितेत्यर्थः॥ १२॥ अपिवासर्वाभिर्विभूतिभिर्विभूततआत्मेत्यात्म
गतिमाचष्टे॥ १२॥ ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामृषिर्विप्राणोमहिषोमृगाणां॥ श्येनोगृध्राणांस्वधितिर्वनानांसोमःपवित्रमत्येतिरेभन्॥ ब्रह्मादे
वानामित्येषहिब्रह्माभवतिदेवानांदेवनकर्मणामादित्यरश्मीनांपदवीःकवीनामित्येषहिपदवेत्तिकर्मायमानानामित्यरश्मीनांऋषिर्विप्राणा

नि० ३८
२२

मित्येषहि ऋषिणो भवति विप्राणां व्यापनकर्मणा मादित्यरश्मीनां महिषो मृगाणामित्येषहि महान्भवति मृगाणां मार्गणकर्मणा मादित्यरश्मीनां
श्येनो ग्राणामितिश्येन आदित्यो भवति श्यायतेर्गतिकर्मणो ग्रभ आदित्यो भवति गृध्यतेस्थानकर्मणो नक्षत्राण्यस्मिंस्तिष्ठन्तिस्याधितिर्वनानामि
त्येषहि स्वयंकर्मण्यादित्यो धनेवनानां वननकर्मणा मादित्यरश्मीनां सोमः पवित्रमत्येतिरेभन्नित्येषहि पवित्रं रश्मीनामत्येतिस्तूयमान एत
एवैतत्सर्वमक्षरमित्याधिदैवतमथाध्यात्मं चक्षुषा देवानामित्ययमपि चक्षुषा भवति देवानां देवनकर्मणा मिंद्रियाणां पदवीः कवीनामित्ययम
पि पदं वेदनिकवीनां कवीयमानानामिंद्रियाणां नाम्नाधिविप्राणामित्ययमपि क्रमेण ऋषिणो भवति विप्राणां व्यापनकर्मणा मिंद्रियाणां महिषो मृगाणां
मित्ययमपि महान्भवति मृगाणां मार्गणकर्मणा मिंद्रियाणां श्येनो ग्राणामित्यतिश्येन आत्मा भवति श्यायतेर्गतिकर्मणो गृध्याणींद्रियाणि गृध्यते
स्तानकर्मणो यतएतस्मिंस्तिष्ठतिस्याधितिर्वनानामित्ययमपि स्वयंकर्मण्यात्मनि धत्तेवनानां वननकर्मणा मिंद्रियाणां सोमः पवित्रमत्येति
रेभन्नित्ययमपि पवित्रमिंद्रियाण्यत्येतिस्तूयमानोऽपमेवैतत्सर्वमनुभवत्यात्मगतिमाचष्टे॥१३॥तिस्रोवाचईरयतिप्रवह्निरित्तस्य धीतिं
ब्रह्मणोजागार॥गावोयेतिगोपतिंपृच्छमानाः सोमंयेतिमतयोवावशानाः॥वह्निरादित्यो भवतिसतिस्रोवाचः प्रेरयत्यूचोयजूंषिसान्यत
स्यादित्यस्यकर्माणि ब्रह्मणोमतान्येषएवैतत्सर्वमक्षरमित्याधिदैवतमथाध्यात्मं वह्निरात्मा भवतिसतिस्रोवाचईरयतिप्रेरयतिविधा
मतिमृडितमेतन्मतस्यात्मनः कर्माणि ब्रह्मणोमतान्येषमेवैतत्सर्वमनुभवत्यात्मगतिमाचष्टे॥१४॥सोमंगावोधेनवोवावशानाःसोमं
विप्रामतिभिःपृच्छमानाःसोमःसुतस्यतेभक्षमाणःसोमेअर्कास्त्रिष्टुभःसंनमंते॥एतएवसोमंगावोधेनवोरश्मयोवावश्यमानाःकाम
यमानाआदित्यंयंतिवमेसुतःपूयतेभक्षमाणएतमेवार्काश्चत्रिष्टुभश्चसंनमंतेततएतस्मिन्नादित्यएकंभवंतीत्याधिदैवतमथाध्या
त्मंमेतएवसोमंगावोधेनवइंद्रियाणिवावश्यमानानिकामयमानानिमानंयंत्येवमेवसोमंविप्रावइंद्रियाणिमतिभिःपृच्छमानानिकामय
मानान्यात्मानंयंत्येवमेवसोमःसुतःपूयतेभक्षमाणएतमेवात्मानंचसन्नमृषयश्चसन्नमंतेतान्येतस्मिन्नात्मन्येकंभवंतीत्यात्मगति
माचष्टे॥१५॥अक्रान्त्समुद्रःप्रथमेविधर्मन्जनयन्प्रजा भुवनस्यराजा॥॥दधाविविप्रेअधिसानोअव्येवृहत्सोमोवाव्धेसुवानइंदुः॥
अस्यक्रमात्समुद्रआदित्यःपरमेव्यवनेवर्षकर्मणाजनयन्प्रजा भुवनस्यराजासर्वस्यराजा दधाविविप्रेअधिसानोअव्येवृहत्सोमोवा २२

89
1916

व्धेसुवानइंदुरित्याधिदैवतमथाध्यात्मंमत्यक्रमीत्समुद्रआत्मापरमेव्यवनेज्ञानकर्मणाजनयन्प्रजा भुवनस्यराजासर्वस्यराजा दधा
विविप्रेअधिसानोअव्येवृहत्सोमोवाव्धेसुवानइंदुरित्यात्मगतिमाचष्टे॥१६॥महस्तत्सोमोमहिषश्चकारापांयद्गर्भोव्रणीत
देवान्॥भदधादिंद्रेपवमानओजोजनयत्सूर्येज्योतिरिंदुः॥महत्तत्सोमोमहिषश्चकारापांयद्गर्भोव्रणीतदेवानधिपर्यंभदधादिं
द्रेपवमानओजोजनयत्सूर्येज्योतिरिंदुरादित्यइंदुरात्मा॥१७॥विधुदद्राणंसमनेबहूनांयुवानंसंतंपलितोजगार॥देवस्यपश्यका
व्यंमहित्वाद्याममारसद्यःसमान॥विधुंविधमनशालंदद्राणंदमनशालंयुवानंचंद्रमसंपलितआदित्योगिरतिसघोम्न्नियतेसदि
वाममुदितेस्याधिदैवतमथाध्यात्मंविधुंविधमनशालंदद्राणंदमनशालंयुवानंमहांतंपलितआत्मागिरतिरात्रौोन्नियतेरात्रिःसमुदि
तेस्यात्मगतिमाचष्टे॥१८॥साकंजानासप्तथमाहुरेकजंषळिद्यमाऋषयोदेवजाइति॥तेषामिष्टानिविहितानिधामशस्तान्रे
जंतेविकृतानिरूपशः॥सहजातानांषण्णामृषीणामादित्यरश्मयस्तेषामष्टानिवाकांतानिवाक्रांतानिवाग्तानिवामतानिवान
तानिवाद्रिःसहसंमोदेतेयत्रेमानिसप्तऋषीणांन्योतांषितेभ्यःपरआदित्यस्तान्येतस्मिन्नेकंभवंतीत्याधिदैवतमथाध्यात्मं
सहजातानांषण्णामिंद्रियाणांमामासप्तमस्तेषामष्टानिवाकांतानिवाक्रांतानिवाग्तानिवामतानिवानतानिवान्नेनसहसंमो
देतेयत्रेमानिसप्तऋषीणानींद्रियाण्येभ्यःपरआत्मायान्यस्मिन्नेकंभवंतीत्यात्मगतिमाचष्टे॥१९॥स्त्रियःसतीस्तांउमेपुंसहाहुस्त
तोमङ्क्षुप्रारिरिचेमहित्वा॥कवियःपुत्रःसदमाचिकेतयस्तांविजानात्सपितुष्पितासत्॥स्त्रियएवैतिताःशब्दस्पर्शरूपरसगंधहा
रिण्यःस्त्रीभमुंपुंसादेनिराहारःप्राणइतिपश्यन्कश्चान्नविजानात्यंधःकवियःपुत्रःसदमाजानातियःसदमाजानातिसपितुष्पिता
सदित्यात्मगतिमाचष्टे॥२०॥सप्ताभगर्भाभुवनस्यरेतोविष्णोस्तिष्ठंतिप्रदिशाविधर्मणि॥तेधीतिभिर्मनसातेविपश्चितःपरिभुवः
परिभवंतिविश्वतः॥सप्तेतानिादित्यरश्मीनयमादित्योगिरतिमध्यस्थानोर्ध्वशोचायतएतस्मिंस्तिष्ठंतानिधीतिभिश्चमनसा
चविपर्ययंतिपरिभुवःपरिभवंतिसर्वाणिकर्माणिवपंकर्मणोसादेवतमथाध्यात्मंसप्तेमानींद्रियाण्ययमात्मागिरतिमध्यस्था
नोर्ध्वशोचायान्यस्मिंस्तिष्ठंतानिधीतिभिश्चमनसाचविपर्ययंतिपरिभुवःपरिभवंतिसर्वाणींद्रियाणिज्ञानकर्मणेत्यात्मगति

नि ३०८
२३

माचष्टे॥३४॥नविजानामियदिवेदमस्मिनिण्यःसंनद्धोमनसाचरामि॥महिविजानान्बुध्नियमत्रःपरिवेदयंतेयमादित्योयमात्मा॥३५॥अपाङ्प्राङेतिस्वधयागृभीतोमर्त्योमर्त्येनसयोनिः॥ताशश्वंताविषूचीनावियंतान्यंन्यंविक्षुरुपंचरंत्या॥अपांचयतिप्रांचयतिस्वधयागृभीतोमर्त्यआदित्यंमर्त्येनचंद्रमसासहतोशश्वद्गामिनोविश्वगामिनोबहुगामिनोवापश्यत्यादित्यंचंद्रमसमित्यधिदैवतमथाध्यात्मंमपांचयतिप्रांचयतिस्वधयागृभीतोमर्त्यआत्मामर्त्येनमनसासहतोशश्वद्गामिनोविश्वगामिनोबहुगामिनोवापश्यत्यात्मानंमनसात्मगतिमाचष्टे॥३६॥तदिदमक्षुवनेषुज्येष्ठंयतोजज्ञउग्रस्त्वेषनृम्णः॥सद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूननुयंविश्वेमदंत्यमाः॥तद्वर्तिभरतेषुभुवनेषुज्येष्ठंमादित्यंयतोजज्ञउग्रस्त्वेषनृम्णोदात्तिनृम्णःसद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूनितिरिणातिःप्रतिकर्मादात्तिकर्मावानुमदंतियंविश्वेऽमाइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंतद्वर्तिभरतेषुसुवनेषुज्येष्ठंमव्यक्तंतपोजायतउग्रस्त्वेषनृम्णोज्ञानंनृम्णंःसद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूनितिरिणातिःप्रतिकर्मादात्तिकर्मावानुमदंतियंसर्वेऽमाइत्यात्मगतिमाचष्टे॥३७॥कोअद्ययुंक्तेधुरिगाऋतस्यशिमीवतोभानुमतोदुराधर्षानसून्यसुनवतिषनिष्णवतिमयोभानिसुरत्वभनियद्मंसंमर्तवेदकंसजावतीत्यधिदैवतमथाध्यात्मंकआत्माधुरिगायुंक्तेंद्रियाणिकर्मवतोभानुमतोदुराधर्षानसून्यसुनवतिषनिष्णवतिमयोभानिसुरत्वभनियद्मंसंमर्तवेदचिरंजीवतीत्यात्मगतिमाचष्टे॥३८॥कईषतेतुज्यतेकोविभायकोमंसतेवातिहोत्रःसुदेवःकस्तोकायकत्र्यायोतरायेधित्रतत्तन्वे?कोजन्याय।कएवगछतिकोददातिकोविश्वेतिकोमंसतेसंतमिंद्रंकस्तोकायापत्यायमहतेचनोरणायरमणीयायचदशनीयाय॥३९॥कोअग्निमीडेहविषाघृतेनस्रुचायजाताऋतुभिर्ध्रुवेभिः॥कस्मैदेवाआवहानाशुहोमकोमंसतेवीतिहोत्रःसुदेवः॥कआदित्यंपरयतिहविषाघृतेनस्रुचायजाताऋतुभिर्ध्रुवेभिरितिकस्मैदेवाआशुहोमाथान्कोमंसतेवीतिहोत्रःसुदेवःकल्याणदेवइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंकआत्मानंपरयतिहविषाघृतेनस्रुचायजाताऋतुभिर्ध्रुवेभिरितिकस्मैदेवाआशुहोमाथान्कोमंसतेवीतिहोत्रःसुप्रतूःकल्याणप्रहूरित्यात्मगतिमाचष्टे॥४०॥स्वमंगप्रशंसिषो २३

91
1916

देवःशविष्ठमंधो॥नत्वदन्योमघवंन्नस्तिमादितेंद्रब्रवीमितेवचः॥स्वमंगप्रशंसादेवःशविष्ठमंधोनत्वदन्योस्तिमघवन्नावापालयितामाजेतावासुरयितावेंद्रब्रवीमितेवचस्तुतियुक्॥४१॥हंसःशुचिषद्वसुरंतरिक्षसद्धोतावेदिषदतिथिर्दुरोणसत्॥नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऋतजाअद्रिजाऋतं॥हंसइतिरंसाःसर्वेरश्मयःपरमात्मापरंज्योतिःपृथिवीव्याप्तेतिव्याप्तंसर्वव्याप्तंवननकर्मणानन्यासेनादित्यमंशब्देनेतिस्वयतीतिलोकोस्वयतीतिहंसयंत्ययतीतिहंसाःपरमहंसाःपरमात्मारश्मिभिःप्रभृतगभीरवसतीतिनिवसतीतिवारश्मिर्वसतीतिवावाङ्नसत्॥तावासुवर्णरेताःवृषागमोरिभोतारिभंतावनकुटिलानिकृंतारिभंतोनारक्षाचरस्थोनोरक्षाचरस्थोदिविषीधिगमनेवासुभानुःसुप्रभतोरेतआदित्यस्यगताभवंत्यतोथिदुरोणसत्सर्वेदुरोणसद्ध्रुवंसवंस्मादिषधयातरश्मिवकर्षयतीतिवाङ्नविकर्षवननेभवत्यश्चगोजाअद्रिगोजाधीरिनिगोजाःसर्वेगोजाऋतजाबृहच्छरीरात्मवंतोनिगमनान्निगमव्यतिभनत्यर्षनिवचनाय॥४२॥द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते॥तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीति॥द्वौद्वौप्रतिष्ठितौसुकृतौधर्मकृतौरोढुकृतेपापंपरिसारकमित्याचक्षतेसुपर्णासयुजासखायेत्यात्मानंदुरात्मानंपरमात्मानंप्रत्यक्षनिष्ठंतिशरीरएवतज्जायतेवृक्षंवृक्षशरीरंवृक्षपक्षौप्रतिषपयातितयोरन्यद्वृक्षंअन्नमनश्नन्नन्यंसरूपतोसत्कीर्तयन्नश्नुतेयएवंवेदात्मानमनश्नन्नन्योअभिचाकशीत्यात्मगतिमाचष्टे॥४३॥आयाहींद्रेथिभिरासुतेनियत्तामिमंनोभागधेयंजुषस्वातृप्तासद्मादुरस्यवयोधामागात्तंपतत्रसंयोवपानिन॥आगमिष्यतिशक्रोदेवतास्तास्त्रिभिस्तिथिभिःशक्रप्रतरेरासुतेभिःस्तुभिस्तोथयत्तामिमंनोयज्ञभागंमयोधानभागाविद्रेजुषस्वत्तृप्तामेवंमातुलयोगकन्याभागंसर्तवेवसापादेवतास्तास्तत्स्तुतेनशक्रेनिदर्शने॥४४॥विप्रंविप्रासोवसवेधसंतासऋतयोअग्निंगीर्भिर्हवामहेधियं॥विप्रासोवसोधियेदुर्वेदावेदंतेवोहृत्यंधेमलधारेणवायुनाविप्रस्यहृत्सधानिलयास्तंमकारंसोहितमाकारंपूरयेमकारंतिलयेनतंविप्रंप्राणेषुधियेंद्रियेषुविकसितंवाङ्मनेतेजःप्रभंकनकरूपंनेधुमतशरीरंममतजातास्तिनममतवाचास्तमुरुवनदंतिअग्निंगीर्भिर्हवामहेअग्निंसंबोधयेदानिःसर्वेदेवताइतितस्योपरामेमयस्तनिवचनाय॥४५॥जातवेदसेसुनवामसोममरातीयतोनिदहा

नि उ० २४

निवरः॥ सनपर्षदतिदुर्गाणिविश्वानावेवसिंधुंदुरितात्यग्निः॥ जातवेदसइतिजातमिदंसर्वंसचराचरंस्तिक्तृत्तिप्रनयन्त्यायेनछायसु
नवामसोममितिप्रसवेनाभिषवायसोमंराजानमग्नतमरातीयतोयज्ञार्थमितिसोमोनिश्चयेनिदहतिदहतिभस्माकरोतिसोमोददा
दित्यर्थः॥ सनःपर्षदतिदुर्गाणिदुर्गमनानिस्रवानिनावेवसिंधुंयथाकश्चित्कर्णधारोनावेवसिंधोस्यंदनान्ददिजलदुर्गामहाकूलोता
रयतिदुरितात्यग्निरितिदुरितानितारयतितस्येषापराभवति॥ ४६॥ इदंतेन्याभिरसमानमद्भियाकाश्चसिंधुंप्रवहंतिनद्यः॥ सर्पो
जीर्णामित्वचंजहातियापंसशीरकोभ्यपेत्या॥ इदंतेन्याभिरसमानाभियोःकाश्चसिंधुंपतिस्रवानद्योवहंतिसर्पोजीर्णामिवसर्प
त्वचंत्यजतत्वापआभोतेस्तासामेषाभवति॥ ४७॥ त्र्यंबकंयजामहेसुगंधिंपुष्टिवर्धनं॥ उर्वारुकमिवबंधनान्मृत्योर्मुक्षीयमा
मृतात्॥ त्र्यंबकोरुद्रस्त्र्यंबकंयजामहेसुगंधिंसुरभिंपुष्टिवर्धनंपुष्टिकारकमिवोर्वारुकमिवफलंबंधनादारोधना
न्मृत्योःसकाशान्मुंचस्यमाकस्मादितोमुक्षीयमामृतात्॥ ४८॥ शतंजीवशरदोवर्धमानःशतंहेमंतांछतमुवसंतान्॥
शतमिंद्राग्नीसवितावृहस्पतिःशतायुषाहविषेमंपुनर्दुः॥ शतंजीवशरदोवर्धमानस्यापिनिगमोभवतिशतमितिशतं
दीर्घमायुर्मरुतएनावर्धयंतिशतमेनमेवशतात्मानंभवतिशतमनंतंभवतिशतमैश्वर्यंभवतिशतमितिशतंदीर्घमायुः॥ ४९॥
मातेराधांसिमातकृतोवसोस्मान्कदाचनादभन्॥ विश्वाचनउपमिमीहिमानुषवसूनिचर्षणिभ्यआ॥ माचतेधामानि
माचतेकदाचनःसरिष्वःसर्वाणिप्रतानान्कपमानायनमनुष्यहितेयमादित्योपमाग्नाथेतदनुप्रवदंत्यथेतमाहांतमा
त्मानंमेषर्गणःप्रवदतिवैश्वकर्मणेदेवानांनुवयंजानानासदासीन्नासदासीत्तदानीमितिचसेषाग्निजिज्ञासासेषाग्नि
र्यन्नतजिज्ञासाब्रह्मणःसारिष्टसरूपतांसलोकतांगमयतियएवंवेदनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणेबृहतेनमोयज्ञियाय
रस्कारायनमोयास्कायचब्रह्मशुक्लायसामयब्रह्मशुक्लायसाम॥ ॥५०॥ व्याख्यातमग्निरस्मिन्ननाथश्यगो
पामाकाशगुणःस्तंपरिवर्तमानंसयधनुरुध्यतेशत्रूनथयोहसामाश्रित्याथयोहसामुद्गृह्णन्तद्वहसाधर्मेसोमः
पवतेब्रह्मादेवानांतिस्रोवाचईयतिसोमंगावोक्रामहस्तसोमोविधुंदद्राणंसाकंजानात्रिंयःसतीःसप्ताधंगर्भान २४

93
1916

विजानान्पपाद्यंप्राउेतितदिदासकोअधपदुष्टरंकरूषतेकोअग्निमीदेत्वमंगहंसःशुचिषद्वासुपर्णोयाहीदंविप्रांविप्रा
सोदंतेन्याभिस्त्र्यंबकंयातंजावमातिराधांसितिपंचाशत्॥ इक्तरषड्ढ अष्टमोध्यायः॥ शके १७४७ पार्थिवाब्दे मार्गी०

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017